วารสารข่วงผญา

The Journal of Thai Lanna Wisdom

ปีที่ ๑๕ ฉบับที่ ๒ กรกฎาคม – ธันวาคม ๒๕๖๔

ISSN 2539-6706

ผู้จัดพิมพ์	สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่	
ที่ปรึกษา	รองศาสตราจารย์ ดร.ชาตรี มณีโกศล	รักษาราชการแทนอธิการบดี
	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ พรพิมล วงศ์สุข	รองอธิการบดี
	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุชานาฏ สิตานุรักษ์	ผู้อำนวยการสำนักศิลปะและวัฒนธรรม
บรรณาธิการ	นางสาวปนัดดา โตคำนุช	
ผู้ช่วยบรรณาธิการ	นางสาววราภรณ์ โยธาราษฎร์	
กองบรรณาธิการ	ศาสตราจารย์ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว	มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่
	ศาสตราจารย์เกียรติคุณ สรัสวดี อ๋องสกุล	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
	ศาสตราจารย์เกียรติคุณ สุรพล ดำริห์กุล	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
	รองศาสตราจารย์ ดร.วรลัญจก์ บุณยสุรัตน์	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
	รองศาสตราจารย์ ดร.สัญญา สะสอง	มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่
	รองศาสตราจารย์ เรณู วิชาศิลป์	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
	รองศาสตราจารย์ รังสรรค์ จันต๊ะ	มหาวิทยาลัยแม่โจ้
	รองศาสตราจารย์ วิชิต ชมทวีวิรุฒม์	มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา
	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เสาวภา ศักยพันธ์	มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่
	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นิโลบล วิมลสิทธิชัย	มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่
	อาจารย์ ดร.ธรรศ ศรีรัตนบัลล์	มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่
	อาจารย์สิริพร คืนมาเมือง	มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่
	อาจารย์กนิษฐ์ ดีหนอ	มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

นโยบายและขอบเขตการตีพิมพ์ วารสารข่วงผญา มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอบทความวิจัยและบทความวิชาการ ทางด้านสหสาขาวิชามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มีกลุ่มเป้าหมาย คือ คณาจารย์ นักศึกษา นักวิจัย และผู้สนใจทั่วไป ทั้งนี้ทุกบทความจะต้องผ่านการพิจารณาโดยผู้ทรงคุณวุฒิที่เชี่ยวชาญในสาขาที่เกี่ยวข้องกับบทความ ๒ ท่าน แบบผู้ทรงคุณวุฒิและผู้แต่ง ไม่ทราบชื่อกันและกัน (Double-blind review)

กำหนดการเผยแพร่ ๒ ฉบับ ต่อปี (ฉบับที่ ๑ เดือนมกราคม – มิถุนายน และ ฉบับที่ ๒ เดือนกรกฎาคม - เดือนธันวาคม)

เว็บไซต์วารสาร http://so06.tci_thaijo.org/index.php/khuangpaya

ข้อมูลติดต่อ กองบรรณาธิการวารสารข่วงผญา สำนักศิลปะและวัฒนธรรม
มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ ตำบลช้างเผือก อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ๕๐๓๐๐
โทรศัพท์ ๐๕๓ – ๘๘๕๘๙๑
E-mail: ilaccmru.gmail.com

บทบรรณาธิการ

วารสารข่วงผญาฉบับนี้ ถือเป็นฉบับที่สองของปีพุทธศักราช ๒๕๖๔ ประกอบด้วย บทความวิจัย และบทความวิชาการ จำนวน ๕ บทความ โดยเป็นบทความวิจัย จำนวน ๒ บทความ โดยบทความแรกเป็นบทความวิจัย ประกอบด้วย บทความเรื่อง การเปลี่ยนแปลงอัตลักษณ์ชุมชนเมืองสามไตในบ้านธิ จังหวัดลำพูน โดย รัตนาภรณ์ กองศรี และคนอื่น ผลกระทบและการปรับตัวของการท่องเที่ยวชุมชนจากการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธ์ใหม่ 2019 ในเขตพื้นที่หมู่บ้านขุนกลาง ตำบลบ้านหลวง อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ โดย กันชลิกา อุตมะแก้ว และคนอื่น ส่วนอีก ๓ บทความ เป็นบทความทางวิชาการที่น่าสนใจเป็นอย่างยิ่ง เป็นบทความเกี่ยวเนื่องกับความเชื่อของชุมชน เพลงและการละเล่นพื้นบ้าน และพุทธศิลป์บนผืนผ้า ประกอบด้วยบทความเรื่อง ยายหอมแห่งเมืองนครปฐม: การวิเคราะห์คุณค่าของตำนานและคติความเชื่อของชุมชน โดย อิทธิพร ขำประเสริฐ เพลงและการแสดงพื้นบ้านภาคกลาง : บทบาทและการนำเสนอที่เกี่ยวข้องกับมหันตภัยโควิด – ๑๙ โดย คณปกรณ์ จันทร์สมบูรณ์ และพระบฏเมืองสะบ้าย้อย : พุทธศิลป์บนผืนผ้า จากพื้นที่จังหวัดชายแดนใต้ โดย ลักษมณ์ บุญเรือง หวังเป็นอย่างยิ่งว่า วารสารข่วงผญาฉบับนี้ จะเป็นประโยชน์ต่อผู้อ่านและจุดประกายการศึกษา รวมถึงการนำความรู้ไปต่อยอดทางวิชาการและวิจัยต่อไป

กองบรรณาธิการวารสารข่วงผญา มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ ขอขอบคุณผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่าน ที่ให้ความอนุเคราะห์พิจารณาบทความ รวมถึงการให้ข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่งกับผู้แต่ง พร้อมขอขอบคุณผู้เขียนที่นำเสนอผลงานที่มีคุณค่าและเป็นประโยชน์กับผู้อ่าน อันจะนำไปสู่การสร้างสรรค์ต่อยอดองค์ความรู้ต่อไป

นางสาวปนัดดา โตคำนุช
บรรณาธิการ

สารบัญ

บทความวิจัย

การเปลี่ยนแปลงอัตลักษณ์ชุมชนเมืองสามไตในบ้านธิ จังหวัดลำพูน.....1

The Changes in the Identity of Muang Sam Tai Community in Baan Thi, Lamphun

รัตนาภรณ์ กองศรี บัวพิมล แสนคำวัง เดือนภา พุฒเกิด ชลลดา อะติถะ สุพรรษา ปาคำหน้อย

สิราวรรณ แปงใจ สุรสิงห์ แสงโสด และนิชธิมา บุญเฉลียว

ผลกระทบและการปรับตัวของการท่องเที่ยวชุมชนจากการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา.....15

สายพันธุ์ใหม่ 2019 ในเขตพื้นที่หมู่บ้านขุนกลาง ตำบลบ้านหลวง อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่

The Impact and Adaptation of Community Tourism from the Pandemic of the Novel Coronavirus 2019: Khun Klang Village, Baan Luang Sub-district, Chom Thong District, Chiang Mai

กันชลิกา อุตมะแก้ว ภัคจิรา บัวแดง รัศมี สงวนดี สุกัลยา พันธ์ยางรณกร

ปุโรหิตาพันธุ์วิษณุ วงศ์ตรี สุรสิงห์ แสงโสด และนิชธิมา บุญเฉลียว

บทความวิชาการ

ยายหอมแห่งเมืองนครปฐม: การวิเคราะห์คุณค่าของตำนานและคติความเชื่อของชุมชน.....30

The Legend of Nakorn Pathom “Yai Hom”: The Legendary Value Analysis and Folklore Beliefs

อิทธิพร ขำประเสริฐ

เพลงและการแสดงพื้นบ้านภาคกลาง : บทบาทและการนำเสนอที่เกี่ยวข้องกับมหันตภัยโควิด-๑๙.....55

Thai Central Region Folk Songs and Performances: Roles and Expression Related to The COVID-19

คณปกรณ์ จันทร์สมบูรณ์

พระบฏเมืองสะบ้าย้อย: พุทธศิลป์บนผืนผ้า จากพื้นที่จังหวัดชายแดนใต้.....88

Saba Yoi Phra Bodh: The Buddhist Art on Canvas from the Southern Border Provinces

ลักษมณ์ บุญเรือง

บทความวิจัย

การเปลี่ยนแปลงอัตลักษณ์ชุมชนเมืองสามไตในบ้านธิ จังหวัดลำพูน

The Changes in the Identity of Muang Sam Tai Community in Baan Thi, Lamphun

รัตนาภรณ์ กองศรี บัวพิมล แสนคำวัง เดือนภา พุฒเกิด ชลลดา อะติถะ สุพรรษา ปาคำหน้อย สิราวรรณ แปงใจ สุรสิงห์ แสงโสด และนิชธิมา บุญเฉลียว

ภาควิชาพัฒนาชุมชน คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

Rural Development Department,

Faculty of Humanities and Social Sciences,

Chiang Mai Rajabhat University

วันที่รับบทความ : วันที่ ๒ กรกฎาคม ๒๕๖๔

วันที่ส่งบทความที่แก้ไข : วันที่ ๓ สิงหาคม ๒๕๖๔

วันที่ตอบรับบทความเพื่อตีพิมพ์ : วันที่ ๓ สิงหาคม ๒๕๖๔

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีวัตถุประสงค์ ๑. เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนเมืองสามไต อำเภอบ้านธิ จังหวัดลำพูน ๒. เพื่อศึกษาเปรียบเทียบความแตกต่างของอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์เมืองสามไต อำเภอบ้านธิ จังหวัดลำพูน กลุ่มตัวอย่างในการวิจัยครั้งนี้ คือ กลุ่มชาติพันธุ์ไตลื้อ ไตยอง และไตยวน จำนวน ๑๕ คน โดยกำหนดกลุ่มตัวอย่างในการศึกษา คือ ตัวแทนชาวบ้านจากกลุ่มชาติพันธุ์ ๓ กลุ่ม จำนวน ๑๕ คน ดังนี้ กลุ่มชาติพันธุ์ไตลื้อ จำนวน ๕ คน ไตยอง จำนวน ๕ คน และไตยวน จำนวน ๕ คน โดยมีเครื่องมือในการวิจัย คือ การสัมภาษณ์เชิงลึก และวิเคราะห์ข้อมูลในประเด็นที่ศึกษาด้วยการบรรยายเชิงพรรณนา ซึ่งผลวิจัย ดังนี้ อัตลักษณ์เมืองสามไตในอำเภอบ้านธิ จังหวัดลำพูน เป็นอัตลักษณ์ที่มีความแตกต่างกันทั้งในเรื่องด้านภาษา โดยมีการพูดที่แตกต่างกันแต่มีความหมายเหมือนกัน เขียนด้วยภาษาล้านนา ในส่วนของการแต่งกายจะเป็นการทอผ้าในลักษณะเดียวกัน แต่มีลวดลายและสีของเสื้อผ้าที่แตกต่างกัน รวมถึงประเพณีและวัฒนธรรมที่มีความโดดเด่นแตกต่างกันในแต่ละด้าน โดยชาติพันธุ์ไตและกลุ่มชาติพันธุ์ล้วนมีอัตลักษณ์ที่โดดเด่นแตกต่างกัน แต่มีบางอัตลักษณ์ที่มีความคล้ายคลึงกัน จึงทำให้ทราบถึงการเปลี่ยนแปลงในทางการแต่งกาย ภาษา และสังคมวัฒนธรรมของอัตลักษณ์เมืองสามไต ซึ่งการเปลี่ยนแปลงทางด้านภาษา จะพูดเป็นภาษาภาคกลางมากขึ้น และการแต่งกายจากเมื่อก่อนเป็นสีพื้น จะเริ่มมีสีสันมากขึ้น มีการนำเครื่องประดับมาใส่มากขึ้นกว่าสมัยก่อน จึงทำให้เราสามารถนำมาเปรียบเทียบความแตกต่างจากอดีตสู่ปัจจุบันในแต่ละด้านที่มีความแตกต่างจากเดิมอย่างเห็นได้ชัดเจน

คำสำคัญ: ไตยอง ไตลื้อ ไตยวน อัตลักษณ์ เมืองสามไต

Abstract

The objectives of this qualitative research were (1) to study the social and cultural changes of Muang Sam Tai community, Baan thi district, Lamphun. (2) to compare the differences of ethnic identity in Muang Sam Tai community, Baan Thi district, Lamphun. The sample group in this research was 15 Tai Lue, Tai Yong, Tai Yuan ethnic groups. 15 representatives of the villagers from the three ethnic groups as follows: 5 Tai Lue, 5 Tai Yong, ands 5 Tai Yuan. The tool for this research was an in-depth interview by using descriptive and narrative analysis method on the aspects related to the study. The result showed that the identity of Sam Tai community, Baan Thi district, Lamphun have different identities in terms of language. They speak differently but the meaning is the same. Lanna script is regard as their written language. The dress is the same weaving but the color pattern of the clothes is different. Their Socio-cultural traditions are unique in each aspect. Each Tai has distinctive identity, but there are still some similarities. Additionally, the research also found the changes in clothing, language and socio-culture of the community. In Sam Tai community, the central Thai language is starting to be more spoken and some still maintain their dialect used. The dress form the past in plain basic color begins to have more color. More jewelry is used in decoration than the traditional design. Therefore the comparison in each aspects from the past to present circumstances could revealed us with some obvious modification in ethnic identity details.

Key words: Tai Yong Tai Lue Tai Yuan Identity Muang Sam Tai

บทนำ

ประเทศไทยมีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ โดยกลุ่มชาติพันธ์ในหลายกลุ่มอาศัยอยู่ตามภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศ ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มเล็ก มีจำนวนประชากรไม่มากนัก และอาจเป็นคนชายขอบของประเทศ ทั้งในด้านพื้นที่หรืออำนาจ ส่วนใหญ่มีวิถีการดำเนินชีวิตที่ผูกพันและใกล้ชิดกับธรรมชาติแนบแน่น เน้นระบบการผลิตภายในครัวเรือน การตั้งถิ่นฐาน และใช้ทรัพยากรเพื่อการยังชีพเป็นหลัก ที่สำคัญส่วนใหญ่จะมีวัฒนธรรมทางด้านภาษา ความเชื่อ ประเพณีพิธีกรรม และบริบทของสังคมที่แตกต่างกันออกไป สังคมไทยส่วนใหญ่ของแต่ละพื้นที่และแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์จะมีระบบขัดเกลาทางสังคม กระบวนการถ่ายทอดและสืบต่อกันมาจากชนรุ่นหนึ่งจนปรากฏเป็นอัตลักษณ์ที่หลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์เหล่านี้ แต่ในระยะหลังแบบแผนการดำเนินชีวิต วัฒนธรรม ภูมิปัญญา และระบบคุณค่าทางจิตใจของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์เริ่มอ่อนแอ และลดความสำคัญลงไป ส่วนใหญ่เป็นผลพวงเนื่องมาจากนโยบายการพัฒนาของรัฐที่ผ่านมาในอดีต โดยเฉพาะการมุ่งเน้นการพัฒนาและสร้างความเจริญเติบโตทางภาคเศรษฐกิจเป็นหลักสำคัญ ตลอดจนนโยบายการรวมพวกซึ่งต้องการหลอมรวมเอากลุ่มชาติพันธุ์เหล่านี้เข้าไปสู่วัฒนธรรมกระแสหลัก ถึงกระนั้นกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ยังคงพยายามที่จะยืนหยัดต่อสู้ รวมถึงการผสมผสานและปรับตัวในวิถีการดำเนินชีวิต รวมถึงการดำรงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของตนไว้ในกระแสสังคมปัจจุบัน

ในสมัยรัชกาลที่ ๑ เชียงใหม่เป็นเมืองร้าง พระยากาวิละแห่งเมืองเชียงใหม่ได้ฟื้นม่าน (ขับไล่พม่า) และดำเนินการ *เก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง* ด้วยการชักชวนไตลื้อ ไตเขิน ไตใหญ่ ไตยวน ประกอบกับเมืองสิบสองปันนา ในขณะนั้นกำลังประสบกับการถูกรุกรานจากมองโกล จึงนำไปสู่ยุคการสร้างวัฒนธรรมใหม่เป็น *เชียงใหม่ล้านนาไทย* ทั้งนี้ จังหวัดลำพูนนับเป็นเมืองของชาวไตลื้อกลุ่มใหญ่จากเมืองยองโดยแท้จริง โดยมีสิบสองปันนา เป็นถิ่นกำเนิดดั้งเดิม เป็นบรรพบุรุษแห่งรากเหง้าเผ่าพันธุ์ของ “คนไทย” รวมถึงชนชาติพันธุ์ไทยยวน ที่เรียกตนเองว่า *คนเมือง หรือ คนล้านนา* ที่สามารถปรับตัวเข้ากับทุกชนชาติและทุกวัฒนธรรมได้เป็นอย่างดี ไทยวน (อ่านว่า ไท-ยวน) หรือ ไตยวน (อ่านว่า ไต-ยวน) เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ตระกูลภาษาไท-กะได กลุ่มหนึ่งที่ตั้งถิ่นฐานทางตอนเหนือของประเทศไทยซึ่งในอดีตเคยเป็นที่ตั้งของอาณาจักรล้านนา ซึ่งมีหลายกลุ่มชาติพันธุ์ แต่กลุ่มที่ใหญ่ที่สุด คือ “ไทยวน” ซึ่งมีคำเรียกตนเองหลายอย่าง เช่น “ยวน โยน หรือ ไต (ไท)” แม้ว่าปัจจุบันคนล้านนาจะเป็นพลเมืองของประเทศไทยแล้ว แต่ยังคงเรียกตนเองว่า “คนเมือง” ซึ่งเป็นคำเรียกที่เกิดขึ้นในภายหลังในยุคเก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง ด้วยการกวาดต้อนกลุ่มคนจากที่ต่าง ๆ เข้ามายังเมืองของตน ชาวไตยวนเป็นกลุ่มชนชาติพันธุ์หนึ่งในตระกูลภาษาไต–กะได คือ ไตลื้อ ไตเขิน ไตยอง ไตใหญ่ และไตยวน รวมเรียกว่า *เครือไต* ซึ่งไตยวนเป็นกลุ่มที่ใหญ่ที่สุด มีภาษาพูดและภาษาเขียนเป็นของตนเอง (วิชัย ศรีจันทร์, ๒๕๕๙: ๑๒) จากการอยู่ร่วมกันของคนตระกูลไตดังที่ได้กล่าวมาในปัจจุบัน ณ อำเภอบ้านธิ จังหวัดลำพูน มีความโดดเด่นในแง่ของการรวมกลุ่มคนที่มีความหลากหลายทางอัตลักษณ์ของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์

ซึ่งไม่สามารถจะพบเห็นได้ทั่วไปที่แต่ละกลุ่มชาติพันธุ์จะสามารถอยู่ร่วมกันในพื้นที่เดียวกันได้อย่างกลมกลืนและยืนหยัดอยู่ในสังคมจวบจนปัจจุบัน

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาการเปลี่ยนแปลงในอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ในเมืองสามไต อำเภอบ้านธิ จังหวัดลำพูน ซึ่งเป็นผลกระทบที่เกิดจากความทันสมัยของเทคโนโลยี และนวัตกรรมใหม่ ๆ ที่ส่งผลกระทบต่อชุมชนและวิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ รวมถึงการศึกษาเปรียบเทียบความแตกต่างทางอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ในเมืองสามไต อำเภอบ้านธิ จังหวัดลำพูน ทั้งนี้เพื่อให้เข้าใจในภาพรวมของการอยู่ร่วมกันของกลุ่มชาติพันธุ์ ที่แม้จะมีความแตกต่างแต่สามารถบูรณาการปรับตัวเองให้ดำเนินชีวิตร่วมกันได้อย่างสันติสุข

วัตถุประสงค์

๑. เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนเมืองสามไต อำเภอบ้านธิ จังหวัดลำพูน

๒. เพื่อศึกษาเปรียบเทียบความแตกต่างของอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์เมืองสามใต อำเภอบ้านธิ จังหวัดลำพูน

วิธีดำเนินการวิจัย

๑. รูปแบบการวิจัย

ในการศึกษาครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีกระบวนการเก็บข้อมูลใน ๒ ส่วน คือ

๑.๑ การศึกษาจากเอกสาร ด้วยการศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร ตำราทางวิชาการ งานวิจัย ตลอดจนสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง

๑.๒ การศึกษาภาคสนาม ด้วยการสังเกต และสัมภาษณ์

๒. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรในการศึกษา คือ กลุ่มชาติพันธุ์ไตลื้อ ไตยอง และไตยวน ตำบลบ้านธิ อำเภอบ้านธิ จังหวัดลำพูน โดยกำหนดกลุ่มตัวอย่างในการศึกษา คือ ตัวแทนกลุ่มชาติพันธุ์ ๓ กลุ่มชาติพันธุ์ จำนวน ๑๕ คน ได้แก่ ชาติพันธุ์ไตลื้อ จำนวน ๕ คน ไตยอง จำนวน ๕ คน และไตยวน จำนวน ๕ คน

๓. เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้แบบสัมภาษณ์ เป็นเครื่องมือในการศึกษา เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เป็นจริง โดยมีประเด็นคำถามตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา ผู้วิจัยจึงใช้รูปแบบการสัมภาษณ์เชิงลึกในการศึกษา โดยมีกระบวนการศึกษาข้อมูล เพื่อเป็นแนวทางในการจัดทำแบบสัมภาษณ์ ดังนี้

๓.๑ การศึกษาบริบทชุมชน ได้แก่ ที่ตั้ง ลักษณะประชากร การศึกษา ศาสนา อาชีพ ทรัพยากรธรรมชาติ การคมนาคม จากสำนักงานเทศบาลนครบ้านธิ และการสัมภาษณ์เกี่ยวกับข้อมูลพื้นฐานของชุมชน

๓.๒ การเก็บรวบรวมข้อมูลสำหรับการตอบวัตถุประสงค์ เพื่อจะได้เป็นแนวทางในการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่าง โดยมีประเด็นคำถามที่ตอบวัตถุประสงค์ให้มากที่สุด

๔. วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้วิธีการรวบรวมข้อมูล โดยมีเทคนิควิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก เพื่อให้สามารถเก็บข้อมูลเกี่ยวกับชุมชนบ้านธิ อำเภอบ้านธิ จังหวัดลำพูน ในด้านต่าง ๆ อาทิ ด้านภาษา ศาสนา พิธีกรรม ความเชื่อ ลักษณะการแต่งกาย อาหาร และประเพณีต่าง ๆ โดยเป็นการสัมภาษณ์แบบเจาะจง เช่น ผู้นำหมู่บ้าน ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้อาวุโสในหมู่บ้าน ตลอดจนบุคลากรในหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

ผลการศึกษา

ในการศึกษาเรื่อง การเปลี่ยนแปลงอัตลักษณ์ชุมชนเมืองสามไตในบ้านธิ จังหวัดลำพูน โดยมีผลการศึกษาดังนี้

อัตลักษณ์เมืองสามไตในบ้านธิ จังหวัดลำพูน

จากการศึกษาอัตลักษณ์ไตลื้อ พบว่า ภาษาของไตลื้อ จะมีลักษณะของการสื่อสาร ทั้งเสียงและประโยคในการสื่อสาร จะเร็ว อีกทั้งภาษาที่สื่อสารกันจะมีคำสร้อยที่เป็นเอกลักษณ์ของคนไตลื้อที่มักจะใช้พูดกัน เช่น คำว่า “มาซือแนะ” หมายถึง *มาทำไม* ซึ่งภาษาที่ยังใช้ในการสื่อสารของชาวไตลื้อ นอกจากภาษาถิ่น คือ ภาษาไตลื้อแล้ว ยังมีภาษาไทยกลาง แต่จะไม่มีภาษาเขียนที่เป็นภาษาไทลื้อ ในส่วนของการแต่งกายนั้น ชาวไตลื้อจะมีการแต่งกายที่เรียบง่าย โดยผู้ชายจะสวมเสื้อสีขาว กางเกงผ้าสะดอสีขาว ส่วนผู้หญิงจะแต่งกายคล้ายคลึงกับผู้ชาย โดยสวมเสื้อสีขาว ทรงเสื้อจะเป็นทรงกระบอกเรียบง่าย และนุ่งผ้าซิ่นสีดำไม่มีลวดลาย และโพกศีรษะด้วยผ้าสีขาว โดยผู้หญิงจะมวยผมสูง และผู้ชายจะโพกศีรษะด้วยผ้าสีขาวเช่นเดียวกัน ชาวไตลื้อจะมีวัฒนธรรมเป็นหลักยึดเหนี่ยวจิตใจ โดยมีประเพณีสำคัญ คือ ประเพณีการเลี้ยงผีขุนน้ำ ซึ่งจัดขึ้นทุก ๆ ปี เพื่อเป็นการบูชาต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ปกป้องรักษาความอุดมสมบูรณ์ของแหล่งต้นน้ำ โดยจะจัดขึ้นในเดือนมิถุนายน และประเพณีอื่น ๆ ร่วมด้วย อาทิ ประเพณีลอยกระทง *ประเพณีสืบฮีต สานฮอย ผ่อกอย ลอยกระทงบ้านธิ* และประเพณีสำคัญของไตลื้ออีกประเพณีหนึ่งที่จัดขึ้นในทุก ๆ ปี คือ *บ้านธิเมืองสามไต เสน่ห์มัดใจ ไตลื้อ ไตยอง ไตยวน* ซึ่งเป็นประเพณีสำคัญอีกประเพณีหนึ่ง เป็นการรวมตัวกันของแต่ละไต ไตลื้อ ไตยอง ไตยวน เพื่อทำกิจกรรมร่วมกันในประเพณีอีกประเพณีหนึ่งที่สำคัญ คือ *ประเพณีกิ๋นหวาน ตานโม่น* หรือเรียกว่า *ประเพณีปีใหม่เมือง* ซึ่งเป็นประเพณีที่สมาชิกในครอบครัวได้มาทำบุญร่วมกัน ในส่วนอาหารการกินของชาวไตลื้อ โดยลักษณะทั่วไปอาหารที่ชาวไตลื้อนิยมรับประทานอาหาร ได้แก่ ยำผักติ้ว แกงผักหวาน น้ำพริกอ่อง น้ำพริกน้ำปู๋ เป็นต้น

ในการศึกษาอัตลักษณ์ของไตยอง พบว่า ภาษาของไตยอง จัดเป็นกลุ่มภาษาเดียวกับภาษาไตลื้อ ซึ่งสำเนียงของคนไตยอง จะมีเอกลักษณ์เฉพาะตัวที่เมื่อได้ฟังแล้วรู้ได้ทันทีว่านี่คือ ชาวยอง ด้านภาษาเขียนนั้น จากการสัมภาษณ์ พบว่า ไตยองไม่มีตัวเขียนที่แน่ชัด และส่วนใหญ่จะบอกเป็นเสียงเดียวกันว่า *ภาษาเขียนมาจากตัวภาษาเขียนล้านนา* ส่วนใหญ่แล้วผู้สูงอายุบางคนจะเขียนภาษาไตยอง และบางคนเขียนภาษาไตยองไม่ได้ แต่สามารถพูดภาษาไตยองได้ การแต่งกายของไตยองนั้นจะมีอัตลักษณ์เฉพาะตัว คือ ผู้ชายจะใส่กางเกงสะดอหรือกางเกงผ้าฝ้าย และสวมใส่เสื้อแขนยาว สีคราม ผ้าศีรษะด้วยผ้าสีขาว ในส่วนการแต่งกายของผู้หญิงนั้นจะใส่เสื้อแขนยาวและนุ่งผ้าซิ่นยาว จะเห็นได้ว่า การแต่งกายของคนไตยองจะมีความคล้ายคลึงกับคนไตลื้อ แต่จะมีลายตีนซิ่นที่แตกต่างกัน คือ ลายซิ่นของคนไตยองจะเป็นซิ่นสีเขียว และโพกศีรษะด้วยผ้าสีขาวสีเดียวกับผู้ชาย แต่ผู้หญิงจะมีย่ามสะพายข้าง ด้านประเพณีและวัฒนธรรมของไตยอง มีประเพณีที่สำคัญ ๓ ประเพณี คือ ประเพณีประจำไต ประเพณีเลี้ยงผีขุนน้ำ และประเพณีปีใหม่เมือง ซึ่งเป็นประเพณีที่สำคัญของชาวไตยองที่จะจัดขึ้นทุก ๆ ปี และเป็นประเพณีที่ปัจจุบันยังคงดำเนินการ แต่ได้ถูกปรับเปลี่ยนให้เข้ากับยุคสมัยมากยิ่งขึ้น ส่วนอาหารของคนไตยอง จะมีอาหารพื้นเมืองประจำถิ่นที่ส่วนใหญ่นิยมรับประทาน คือ แก๋งหยวกกล้วย น้ำพริกอ่อง ยำดอกแค ในการนับถือศาสนาของคนไต ทั้งชาวไตลื้อ ไตยอง และไตยวน ต่างนับถือศาสนาพุทธเหมือนกัน

สำหรับอัตลักษณ์ของไตยวน พบว่า ภาษาของไตยวน นับตั้งแต่อดีตจนปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงไม่มาก เนื่องจากคนไตยวนมีลักษณะการพูดเหมือนกับคนเมืองล้านนาอยู่แล้ว โดยคนสมัยใหม่ ยังมีการพูดภาษาไตยวนล้านนาอยู่ เพียงแต่จะมีภาษาไทยกลางเข้ามาปะปนอยู่เป็นบางคำ เนื่องจากคนสมัยใหม่ได้ศึกษาและอาศัยอยู่ในตัวเมือง ซึ่งจะใช้ภาษาไทยกลางในการติดต่อสื่อสารและการเขียน จึงทำให้มีการนำภาษาไทยกลางมาใช้ร่วมกับภาษาไตยวน ในการแต่งกายนั้นจะมีการเปลี่ยนแปลงอย่างมาก เนื่องจากยุคสมัยที่แตกต่างกัน โดยปัจจุบันมีความทันสมัยกว่า จึงนำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลง เช่น การแต่งกายทั้งผู้ชายและผู้หญิงจะสวมเสื้อยืดคอกลมหรือเสื้อเชิ้ต ส่วนผ้าซิ่นจะเปลี่ยนมาสวมใส่กระโปรง กางเกงขาสั้น และขายาว ส่วนผู้ชายจะใส่กางเกงยีนและมีเครื่องประดับเล็กน้อย อาทิเช่น สร้อยคอ นาฬิกา แหวนหรือกำไล ในส่วนของประเพณีและวัฒนธรรมของไตยวนยังคงเดิม เพียงแต่จะมีบางอย่างที่เลือนหายไป เช่น อาหารประจำไตยวน คือ คั่วไข่ผำ ที่ปัจจุบันไม่นิยมนำมารับประทาน จึงทำให้คนรุ่นใหม่ไม่รู้จักอาหารชนิดนี้ แต่วัฒนธรรมที่โดดเด่นในด้านอื่น ๆ รวมทั้งประเพณีวัฒนธรรมล้านนาทั่วไปเยาวชนรุ่นใหม่ยังคงช่วยกันอนุรักษ์และจัดงานประเพณีทั้งหมดนี้อยู่ จึงทำให้ประเพณีวัฒนธรรมไม่เลือนหายไป

การเปลี่ยนแปลงสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนเมืองสามไตบ้านธิ จังหวัดลำพูน

จากการศึกษาในด้านการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของทั้งสามไตนั้น ด้านสถาบันครอบครัว และวิถีชีวิตของคนในอดีต พบว่า มีการใช้วิถีชีวิตที่พึ่งพาช่วยเหลือกันและกัน โดยเอาสิ่งของหรืออาหารมาแลกเปลี่ยน และแบ่งปันกันในชุมชน มีสังคมที่อยู่กันอย่างฉันท์พี่น้อง เป็นครอบครัวใหญ่ที่อาศัยอยู่ร่วมกันทั้งครอบครัว ทั้งสะใภ้และเขย แต่ปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงจากอดีตไปอย่างมาก โดยเฉพาะสถาบันครอบครัว ซึ่งจะมีการแยกออกมาสร้างครอบครัวของตนเอง จากครอบครัวใหญ่ไปสร้างครอบครัวของตนเองเป็นครอบครัวเดี่ยว แต่ยังคงอยู่ในละแวกเดียวกัน อีกทั้งการเปลี่ยนแปลงทางวิถีชีวิตที่ต่างคนต่างอยู่ ไม่ค่อยช่วยเหลือซึ่งกันและกัน โดยเปลี่ยนจากการแลกเปลี่ยนและแบ่งปันระหว่างกันมาเป็นการซื้อขาย ส่วนของการเปลี่ยนแปลงทางภาษาของสามไต พบว่าในอดีตมีการใช้ภาษาถิ่นในการสื่อสารกันและกัน มีการพูดภาษาลื้อ ยอง และยวน ในการสื่อสารภายในครอบครัวและในชุมชน ปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงมากขึ้น เพราะปัจจุบันพ่อแม่ส่งลูกไปเรียนโรงเรียนนานาชาติ สถาบันที่สอนภาษาต่างประเทศ จึงนำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงทางภาษา ทำให้เด็กรุ่นใหม่นิยมที่จะใช้ภาษากลางและภาษาอังกฤษในการสื่อสารในชีวิตประจำวันมากขึ้นกว่าเดิม ทำให้มีเพียงผู้สูงอายุที่ยังคงรักษาภาษาดั้งเดิม แต่เด็กรุ่นใหม่ จะเป็นปัจจัยนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางภาษาเช่นในปัจจุบัน สำหรับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม พบว่า ในอดีตมีประเพณีและวัฒนธรรมที่ยึดถือปฏิบัติกันจากรุ่นสู่รุ่น โดยผู้สูงวัยยังคงรักษาและปฏิบัติสืบต่อกันมาอย่างต่อเนื่อง แต่การเปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน เกิดจากเด็กรุ่นใหม่ที่เริ่มนำเอาวัฒนธรรมจากที่อื่นเข้ามา รวมถึงการไม่มีโอกาสได้เข้าร่วมประเพณีและกิจกรรมดั้งเดิมของชุมชน จึงทำให้คนรุ่นใหม่ขาดความรู้ในเรื่องวัฒนธรรมดั้งเดิม ซึ่งเป็นปัจจัยที่ทำให้วัฒนธรรมเริ่มสูญหายไปมากขึ้น จึงทำให้วัฒนธรรมในปัจจุบันมีการบิดเบือนไปมากกว่าเดิม แต่อย่างไรก็ตามยังคงสามารถพบเห็นกิจกรรมต่าง ๆ ทางวัฒนธรรมของชุมชนบ้าง แต่ไม่มากเช่นในอดีต

การเปรียบเทียบอัตลักษณ์เมืองสามไตบ้านธิ จังหวัดลำพูน

ภาษาของกลุ่มชาติพันธุ์เมืองสามไตบ้านธิ จังหวัดลำพูน จะมีความแตกต่างกันของในแต่ละกลุ่มไต ได้แก่ การสื่อสารของไตลื้อจะเป็นการสื่อสารที่ใช้คำรวบรัด และพูดเร็ว อีกทั้งคนไตลื้อจะนิยมใช้คำสร้อยในประโยค โดยจะพูดว่า *มาซือแนะ* ซึ่งมีความหมายว่า *มาทำไม มาทำอะไร* ซึ่งเป็นคำสร้อยที่ใช้พูดกันมาตั้งแต่อดีตและปัจจุบันยังพูดกันอยู่ ซึ่งแตกต่างจากสองไต คือ ไตยองและไตยวน โดยการสื่อสารของไตยองนั้น จะไม่พูดเร็วเหมือนกับไตลื้อ โดยจะพูดช้า ๆ และมีคำสร้อยที่ใช้พูดในประโยคของการสื่อสาร เช่น มายื้อแนะ คือ มาทำไม ไม่รีบร้อน โดยคำที่ใช้ในการสื่อสารนั้นก็จะไม่รวบรัดเท่ากับภาษาของกลุ่มคนไตลื้อ เช่นเดียวกับกลุ่มคนไตยวนก็จะพูดสำเนียงที่ช้า ๆ เนิบ ๆ และเป็นสำเสียงออกไปทางล้านนาเมืองเชียงใหม่ ซึ่งความแตกต่างทางภาษาของแต่ละกลุ่มไตในเมืองสามไตบ้านธิ จังหวัดลำพูน ที่เห็นได้ชัดเจนเลย คือ สำเนียงของการพูดและสื่อสารเป็นหลัก อีกทั้ง ยังพบว่าการพูดและสื่อสารแบบนี้ยังคงใช้กันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

ตัวอักษรของคนไตลื้อ

การแต่งกายของกลุ่มชาติพันธุ์เมืองสามไตบ้านธิ จังหวัดลำพูน พบว่า การแต่งกายของกลุ่มไตในแต่ละกลุ่มจะมีความแตกต่างกัน โดยไตลื้อจะแต่งกายแบบเรียบง่าย ผู้หญิงจะสวมใส่เสื้อที่ไม่ค่อยมีสีสัน โดยนิยมสวมใส่เสื้อสีดำ สีคราม ส่วนผู้หญิงของไตยองจะสวมใส่เสื้อที่ไม่ค่อยมีสีสัน และนิยมสวมใส่เสื้อสีขาวเป็นหลัก ส่วนผู้หญิงของไตยวนจะสวมใส่เสื้อที่มีสีสันมากกว่ากลุ่มไตลื้อและกลุ่มไตยอง โดยสีเสื้อที่คนไตยวนนิยมสวมใส่จะเป็นสีน้ำตาล สีเหลืองทอง เป็นต้น แต่ลักษณะของตัวเสื้อนั้น ไตลื้อและไตยองจะเป็นเสื้อที่เรียกว่าเสื้อปั๊ด ซึ่งมีลักษณะเป็นเสื้อทรงกระบอกแขนยาวที่มีป้ายเฉียงสาบเสื้อมาทางซ้ายหรือทางขวาของลำตัวแล้วจึงผูกเชือกมัดเสื้อเอาไว้ แต่ของไตยวนนั้นจะเป็นเสื้อทรงกระบอกแขนยาวคล้ายเสื้อช่างฟ้อนของล้านนาเชียงใหม่ ที่จะมีกระดุมตรงกลางเสื้อยาวจรดชายเสื้อ ส่วนการนุ่งผ้าซิ่นของแต่ละไตนั้น จะเห็นว่า ไตลื้อ ไตยองและไตยวน จะนุ่งผ้าซิ่นที่มีลักษณะเหมือนกัน คือ การนุ่งสวมเข้าไปแล้วจะพับด้านซ้ายเข้าไปข้างใน จากนั้นจะพับด้านขวาปิดท้าย แล้วจึงนำเชือกมาผูกเข้ากับตัวผ้าซิ่นให้แน่นเข้ากับลำตัว และรัดเข็มขัดมารัดเข้ากับผ้าซิ่นอีกครั้งหนึ่ง โดยแตกต่างกันตรงลายของผ้าซิ่น คือ ลายผ้าซิ่นของไตลื้อจะเป็นลายตาลื้อ ลายเขี้ยวหมาก และลายดอกพิกุล เป็นต้น ส่วนลายผ้าซิ่นของไตยอง จะเป็นลายสีเขียวทึบ เพื่อบ่งบอกว่าเป็นคนไตยอง และลายซิ่นของไตยวนจะมีลักษณะเชิงตีนซิ่นยก และมีผ้าสไบพาดบ่า โดยไตลื้อและไตยองนั้นจะทำการเกล้าผมขึ้นให้เป็นมวยสูงแล้วจึงนำผ้าสีขาวมาโพกหัว พร้อมใส่เครื่องประดับบ้างเล็กน้อย ส่วนไตยวนนั้นจะเป็นการเกล้าผมทรงมวยต่ำไม่มีการนำเอาผ้ามาโพกหัว แต่จะเป็นการนำเอาดอกไม้มาทัดที่ผม เช่น ดอกเอื้อง เพื่อความสวยงามและอาจเพิ่มปิ่นปักผมเป็นเครื่องประดับบ้างเล็กน้อย ส่วนผู้ชายไตลื้อจะแต่งกายด้วยการสวมใส่เสื้อสีขาว กางเกงผ้าสะดอสีขาว และไตยองจะสวมใส่เสื้อแขนยาวสีคราม กางเกงสะดอหรือกางเกงผ้าฝ้าย แต่ไตยวนจะแต่งกาย

โดยผู้ชายจะใส่เสื้อคอกลมหรือเสื้อหม้อห้อม ส่วนกางเกงจะเป็นกางเกงสะดอ ทั้งนี้การแต่งกายของผู้ชายทั้งสามกลุ่มชาติพันธุ์จะไม่มีความแตกต่างกันมากนัก ซึ่งผู้ชายไตลื้อและไตยองจะสะพายย่าม พร้อมโพกศีรษะด้วยผ้าสีขาว แต่ไตยวนจะไม่มีการสะพายย่ามและโพกศีรษะ

การแต่งกายผู้หญิงไตลื้อ

การแต่งกายผู้หญิงไตยอง

การแต่งกายผู้หญิงไตยวน

ประเพณีและวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์เมืองสามไตบ้านธิ จังหวัดลำพูน พบว่า จะมีประเพณีและวัฒนธรรมที่เป็นหลักยึดเหนี่ยวจิตใจของกลุ่มชาติพันธุ์เมืองสามไต คือ ประเพณีการเลี้ยงผีขุนน้ำ ซึ่งจัดขึ้นทุก ๆ ปี เพื่อเป็นการบูชาต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ปกป้องรักษาความอุดมสมบูรณ์ของแหล่งต้นน้ำ โดยจะจัดในเดือนมิถุนายน และมีประเพณีอื่น ๆ ร่วมด้วย อาทิ ประเพณีลอยกระทง *ประเพณีสืบฮีตสานฮอย ผ่อกอย ลอยกระทงบ้านธิ* และประเพณีประจำไตลื้ออีกประเพณีหนึ่งซึ่งเป็นประเพณีที่จัดขึ้นทุก ๆ ปี นั่นคือ “บ้านธิเมืองสามไต เสน่ห์มัดใจไตลื้อ ไตยอง ไตยวน” ซึ่งเป็นประเพณีสำคัญอีกประเพณีหนึ่ง โดยเป็นการรวมตัวกันของแต่ละไต (ไตลื้อ ไตยอง ไตยวน) เพื่อร่วมกันทำกิจกรรม อีกประเพณีที่สำคัญประเพณีหนึ่ง คือ ประเพณี กิ๋นหวาน ตานโม่น หรือประเพณีปีใหม่เมือง ซึ่งในส่วนของประเพณีจะไม่ค่อยมีความแตกต่างกันมากนัก จะมีเพียงกระบวนการประกอบพิธีกรรมที่แตกต่างกันออกไปในแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ไตเท่านั้น

ประเพณีเลี้ยงผีขุนน้ำ

ที่มา: Chamnarong Apiwongngam, ๒๕๖๒

อาหารท้องถิ่นของชาวไตลื้อ

ที่มา: Chamnarong Apiwongngam, ๒๕๖๒

ประเพณีสืบฮีต สานฮอย ผ่อกอยลอยกระทงบ้านธิ

ที่มา: Chamnarong Apiwongngam, ๒๕๖๒

การอภิปรายผล

การวิจัยเรื่อง การเปลี่ยนแปลงอัตลักษณ์เมืองสามไตในบ้านธิ จังหวัดลำพูน สามารถอธิปรายผลการวิจัยดังนี้ เมืองสามไตในบ้านธิ จังหวัดลำพูน ประกอบด้วย ๓ กลุ่มชาติพันธุ์ ได้แก่ ไตลื้อ ไตยอง ไตยวน ซึ่งอยู่รวมกันเป็นสังคมในชุมชน และจากการศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของกลุ่มชาติพันธุ์ไตในบ้านธิ พบว่า วิถีชีวิตของ ๓ กลุ่มชาติพันธุ์ไตในบ้านธิ ในอดีตจะเป็นลักษณะการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน เป็นสังคมที่อยู่ร่วมกันฉันท์พี่น้อง มีการแลกเปลี่ยนและแบ่งปันระหว่างกัน อยู่รวมกันเป็นครอบครัวใหญ่ ซึ่งสอดคล้องกับราชบัณฑิตยสถาน (๒๕๕๖) ที่กล่าวว่า สังคม คือ คนจำนวนหนึ่งที่มีความสัมพันธ์ต่อเนื่องกันตามระเบียบ กฎเกณฑ์ โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญร่วมกัน และส่วนใหญ่จะแยกออกมาสร้างครอบครัวของตนเอง แต่ยังอาศัยอยู่ในละแวกเดียวกัน จึงทำให้เกิดเป็นครอบครัวเดี่ยวของชุมชนเมืองสามไตบ้านธิเป็นส่วนใหญ่ อันเป็นเหตุนำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของชุมชนเมืองสามไตในบ้านธิ อำเภอบ้านธิ จังหวัดลำพูน

การเปลี่ยนแปลงทางภาษาของกลุ่มชาติพันธุ์สามไตนั้น พบว่า คนในอดีตจะใช้ภาษาถิ่นของแต่ละชาติพันธุ์ในการติดต่อสื่อสารระหว่างกัน โดยพูดภาษาลื้อ ยอง และยวน ในการสื่อสารภายในครอบครัวและชุมชน แต่ในปัจจุบันได้เปลี่ยนแปลงไป อันเนื่องจากการศึกษาในสถาบันการศึกษาที่จะต้องมีการใช้ภาษากลางในการสื่อสารระหว่างกัน จึงทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางภาษา เช่น คำศัพท์ สำเนียง และการนำมาใช้ผสมกับภาษาพูดดั้งเดิมของตนเอง ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ ผณินทรา ธีรานนท์ (๒๕๕๓) เรื่อง การเปลี่ยนแปลงของศัพท์และเสียงวรรณยุกต์ในภาษาไทลื้อ จังหวัดเชียงราย ตามกลุ่มและความสะดวกของการคมนาคม พบว่า ในภาษาไทลื้อเชียงของ เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงของคำศัพท์มากขึ้น โดยเฉพาะคำศัพท์ในศัพท์ที่ไม่ใช้คำศัพท์พื้นฐาน

การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์สามไตในบ้านธิ พบว่า มีประเพณีวัฒนธรรมที่ปฏิบัติสืบเนื่องกันมาจากรุ่นสู่รุ่น สอดคล้องกับสัญญา สัญญาวิวัฒน์ (๒๕๕๑) ที่ให้ความหมายของวัฒนธรรม คือ วิถีชีวิตหรือแผนการดำเนินชีวิตของกลุ่มคนหรือสังคมหนึ่ง การเป็นแบบอย่าง (pattern) ของวัฒนธรรม การบังคับ (dominate) ให้สมาชิกของสังคมต้องปฏิบัติตาม การรักษาและปฏิบัติกันมาอย่างต่อเนื่อง

ข้อเสนอแนะ

๑. ข้อเสนอแนะในการใช้ประโยชน์

จากการศึกษาอัตลักษณ์เมืองสามไตในบ้านธิ จังหวัดลำพูน ทำให้ทราบถึงอัตลักษณ์เมืองสามไตในบ้านธิ : ไตลื้อ ไตยอง ไตยวน โดยพบว่า แต่ละกลุ่มชาติพันธุ์จะมีอัตลักษณ์การแต่งกายของแต่ละชาติพันธุ์ ดังนี้

๑.๑ ผลจากการศึกษาอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของชุมชนเมืองสามไตบ้านธิ อำเภอบ้านธิ จังหวัดลำพูน ทำให้ผู้ที่สนใจสามารถนำไปเป็นข้อมูลพื้นฐานและพิจารณานำไปทำการศึกษาต่อยอดในประเด็นที่กว้างขวางมากขึ้น

๑.๒ ผลจากการศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนเมืองสามไตบ้านธิ จังหวัดลำพูน ทำให้สามารถมองเห็นภาพได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้นถึงสภาพการเปลี่ยนแปลงที่กำลังเกิดขึ้นในชุมชน ทั้งนี้การเปลี่ยนแปลงหลายอย่างอาจส่งผลต่อการสูญหายของอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ ดังนั้น หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรจะต้องพิจารณาถึงหนทางที่จะอนุรักษ์ สืบสาน และสืบทอดวัฒนธรรมของสามไตอย่างยั่งยืน เพื่อส่งต่อจากรุ่นสู่รุ่นและไม่ลืมวัฒนธรรมดั้งเดิมของบรรพชน

๒. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

ควรจะเป็นการศึกษาแบบเจาะลึกในมิติต่าง ๆ ของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ ทั้งในอดีตและปัจจุบัน เพื่อให้ทราบถึงความแตกต่างและความเปลี่ยนแปลงของแต่ละชาติพันธุ์

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยฉบับนี้สำเร็จลงด้วยดี เนื่องจากได้รับความกรุณาจาก อาจารย์ ดร.สุรสิงห์ แสงโสด และอาจารย์นิชธิมา บุญเฉลียว อาจารย์ที่ปรึกษาวิชาวิจัยที่กรุณาให้คำแนะนำปรึกษาตลอดจนปรับปรุงแก้ไขข้อบกพร่องต่างๆในงานวิจัย ด้วยความตั้งใจและใส่ใจทุกรายละเอียด ผู้ทำวิจัยจึงตระหนักถึงความตั้งใจและความใส่ใจของอาจารย์จึงขอขอบพระคุณอาจารย์ทั้งสองท่านเป็นอย่างสูงไว้มา ณ. ที่นี้ ขอบขอบพระคุณเจ้าหน้าที่เทศบาลตำบลบ้านธิ เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านธิ หัวหน้าชุมชนบ้านธิ ผู้นำของทั้งสามไตได้แก่ ไตลื้อ ไตยอง ไตยวน และประชาชนตำบลบ้านธิ ที่ได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับเมืองสามไต อนุญาตให้เข้าไปสอบถามข้อมูลเชิงลึกให้เข้าไปสำรวจในพื้นที่จริงและพื้นที่ส่วนบุคคล และให้ข้อมูลเพิ่มเติมของบ้านธิ เมืองสามไตทำให้งานวิจัยฉบับนี้มีข้อมูลที่สมบูรณ์ และหวังว่าวิจัยฉบับนี้จะเป็นประโยชน์แก่ผู้ที่ศึกษาในภายภาคหน้า จึงขอมอบส่วนดีของงานวิจัยฉบับนี้ ให้แก่เหล่าอาจารย์ ที่ได้ประสิทธิประสาทวิชาจนทำให้เป็นผลงานวิจัยเป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นนี้ และขอบคุณสมาชิกภายในกลุ่มที่ได้ช่วยเหลือกันในแก้ไขและช่วยเหลือกันทำงานวิจัยฉบับนี้ให้สมบูรณ์ สำหรับข้อบกพร่องต่างๆ ที่อาจจะเกิดขึ้นนั้น ผู้วิจัยขอน้อมรับผิดเพียงผู้เดียว และยินดีที่จะรับฟังข้อเสนอแนะจากทุกท่าที่ได้อ่านและศึกษาในงานวิจัยฉบับนี้ เพื่อเป็นประโยชน์ในการพัฒนางานในครั้งถัดไป

เอกสารอ้างอิง

กมลทิพย์ คำใจ. (๒๕๕๐). *การวิจัยและพัฒนาวิสาหกิจชุมชนไทลื้อ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่สู่ความยั่งยืน*. รายงานวิจัย. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่.

จตุพร ดอนโสม. (๒๕๕๑). *การสร้างอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของคนไทยเชื้อสายเวียดนาม บ้านนาจอก ตำบลหนองญาติ อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต).ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

จตุพล ทองสกล. (๒๕๕๓). *การดำรงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของชาวไทดำ บ้านหัวถนน ตำบลดอนพุทราอำเภอดอนมะตูม จังหวัดนครปฐม*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ดวงกมล เวชวงค์. (๒๕๕๓). *กระบวนการนำเสนออัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ยวนในบริบทของการท่องเที่ยวผ่านหอวัฒนธรรมพื้นบ้านและตลาดท่าน้ำ: ศึกษากรณีชุมชนยวน ตำบลต้นตาล อำเภอเสาให้ จังหวัดสระบุรี*. (วิทยานิพนธ์ปริญญามานุษยวิทยามหาบัณฑิต). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ผณินทรา ธีรานนท์. (๒๕๕๓). *การเปลี่ยนแปลงของคำศัพท์และเสียงวรรณยุกต์ในภาษาไทลื้อ จังหวัดเชียงรายตามกลุ่มอายุ และความสะดวกของการคมนาคม*. (รายงานวิจัย). เชียงราย: มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง.

ราชบัณฑิตยสถาน. (๒๕๕๖). *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๔* เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๗ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๕๔. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.

สิริรัตน์ สีสมบัติ. (๒๕๕๒). *แหล่งการเรียนรู้ชุมชนกับการฟื้นฟูอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของชาวซอง*. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. นครปฐม: มหาวิทยาลัยมหิดล.

สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (๒๕๕๑). *ทฤษฎีสังคมวิทยา.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อภินันท์ ธรรมเสนา. (๒๕๕๓). *การประกอบสร้างอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ของกลุ่มคนยองในจังหวัดลำพูน.* วิทยานิพนธ์ปริญญาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยามหาบัณฑิต. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

อินทิรา พงษ์นาค และ ศุภกรณ์ ดิษฐ์พันธุ์. (๒๕๕๘). *อัตลักษณ์ชุมชนเมืองโบราณอู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี.* (รายงานวิจัย). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร.

บทความวิจัย

ผลกระทบและการปรับตัวของการท่องเที่ยวชุมชน จากการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019 ในเขตพื้นที่ หมู่บ้านขุนกลาง ตำบลบ้านหลวง อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่

The Impact and Adaptation of Community Tourism from the Pandemic of the Novel Coronavirus 2019: Khun Klang Village, Baan Luang Sub-district, Chom Thong District, Chiang Mai

กันชลิกา อุตมะแก้ว ภัคจิรา บัวแดง รัศมี สงวนดี สุกัลยา พันธ์ยางรณกร ปุโรหิตาพันธุ์วิษณุ วงศ์ตรี สุรสิงห์ แสงโสด และนิชธิมา บุญเฉลียว

ภาควิชาพัฒนาชุมชน คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่
Rural Development Department,
Faculty of Humanities and Social Sciences,
Chiang Mai Rajabhat University

วันที่รับบทความ : วันที่ ๒ กรกฎาคม ๒๕๖๔
วันที่ส่งบทความที่แก้ไข : วันที่ ๓ สิงหาคม ๒๕๖๔
วันที่ตอบรับบทความเพื่อตีพิมพ์ : วันที่ ๓ สิงหาคม ๒๕๖๔

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาผลกระทบที่มีต่อชุมชนและการศึกษาการปรับตัวของชุมชนจากผลกระทบจากการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019 กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ ชาวบ้านหมู่บ้านขุนกลาง ตำบลบ้านหลวงอำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ จำนวน 316 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือ แบบสอบถามความคิดเห็นที่มีต่อสถานการณ์การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019 การวิเคราะห์ข้อมูลใช้สถิติการหาค่าเฉลี่ย (Mean) ค่าร้อยละและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation)

ผลวิจัยพบว่า ผลกระทบที่มีต่อการท่องเที่ยวชุมชนจากสถานการณ์การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019 ได้รับผลกระทบมากที่สุด คือ ด้านสิ่งแวดล้อม พบว่า ชาวบ้านมีการพัฒนาพื้นที่ให้เหมาะสมแก่นักท่องเที่ยวในสถานการณ์ดังกล่าว และมีพฤติกรรมการใช้ทรัพยากรที่เปลี่ยนแปลงไป รองลงมา คือ ผลกระทบด้านสังคม พบว่า ชาวบ้านตื่นตัวจากสถานการณ์และชุมชนมีการแจ้งประชาสัมพันธ์การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019 อย่างชัดเจน และสุดท้าย คือ ผลกระทบด้านเศรษฐกิจ พบว่า ชาวบ้านร่วมมือกันวางแผนกระตุ้นเศรษฐกิจหลังสถานการณ์ดังกล่าว รวมถึงมีรายได้ลดลงจากการประกอบอาชีพหลัก สำหรับการปรับตัว พบว่า ชาวบ้านเรียนรู้ และติดตามสถานการณ์ข่าวสารเพื่อป้องกันการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019 รวมถึงมีการวางแผนในการรับมือจากสถานการณ์ และเพิ่มช่องทางการค้าขายทางออนไลน์

คำสำคัญ: ไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019 COVID-19 ผลกระทบชุมชน การปรับตัว

Abstract

The purpose of this research was to study the impact on the community and the community's adaptation to the impact of the novel coronavirus 2019 (COVID-19) epidemic. The sample group in this research was 316 villagers of Khun Klang Village, Baan Luang sub-district, Chom Thong district, Chiang Mai. The research tool was the questionnaire on the current situation of the novel coronavirus 2019 epidemic. The data was analyzed using mean, percentage, and standard derivation statistic. The results about the impact towards the community tourism showed that the environmental impact has been the most affected by the emergence of the novel coronavirus 2019. In this case, the villagers develop their areas to be suitable for tourists and also change in their resource utilization behavior. The second was the social impact. It was found that villagers are well recognized about the situation and the community is attempting in publish the valid information about the unexpected occurrence of the COVID-19 pandemic. Finally, the economic impact showed that the villagers are enhanced in local participation in formulating and implementing plan for economic stimulus after the situation. In the case that their tourism earning-income opportunity declined, local people learn and monitor the case of new virus transmission. Plans were made to deal with the situation and online trading increased.

Key words: Coronavirus disease COVID-19 Community impact Adaptation

บทนำ

การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019 เริ่มขึ้นเมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๕๖๒ ซึ่งเป็นการระบาดครั้งแรก โดยเกิดขึ้น ณ ตลาดค้าสัตว์ป่าเมืองอู่ฮั่นหรือตลาดขายอาหารทะเลสด South China Seaboard เมืองอู่ฮั่น มณฑลหูเป่ย ประเทศจีน จากนั้นจึงแพร่ระบาดไปในหลายพื้นที่ ซึ่งไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019 หรือ COVID-19 ทำให้ผู้ป่วยมีอาการปอดอักเสบรุนแรงจนถึงแก่ชีวิตได้ โดยเชื้อไวรัสนี้สามารถแพร่กระจายจากคนสู่คนผ่านการไอ จาม หรือสัมผัสกับสารคัดหลั่งของผู้ป่วย (Thai PBS, ๒๕๖๓: ออนไลน์)

จากการที่เชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019 ได้แพร่ระบาดไปยังประเทศต่าง ๆ ทั่วโลกและมีแนวโน้มที่จะเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ อย่างต่อเนื่อง จึงทำให้หลาย ๆ ประเทศทั่วโลกกำหนดมาตรการเพื่อควบคุมและป้องกันการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019 และส่งผลกระทบต่อการดำเนินชีวิต ตลอดจนการทำกิจกรรมต่าง ๆ ของคนทั่วโลก

ประเทศไทยเป็นอีกหนึ่งประเทศที่มีมาตรการควบคุมการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019 โดยรัฐบาลได้ใช้มาตรการ “อยู่บ้าน หยุดเชื้อ ช่วยชาติ” ให้ทุกคนหยุดอยู่บ้านเพื่อควบคุมการเคลื่อนย้ายของประชาชน ทั้งในประเทศและระหว่างประเทศ เพื่อป้องกันการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019 จึงทำให้ร้านค้า สถานที่ท่องเที่ยว และสถานที่ให้บริการต่าง ๆ ต้องปิดการให้บริการชั่วคราว ยกเว้นสถานที่สำคัญในการควบคุมการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019 เช่น โรงพยาบาล สถานีตำรวจ และร้านค้าที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตของประชาชนจริง ๆ อาทิ ร้านขายอาหาร แต่ทั้งนี้จะต้องอยู่ภายใต้มาตรการล็อกดาวน์ และการประกาศเคอร์ฟิว โดยมาตรการนี้ส่งผลกระทบต่อสภาพความเป็นอยู่ของประชาชนในหลาย ๆ ด้าน (กรุงเทพธุรกิจ, ๒๕๖๓: ออนไลน์)

ชุมชนบ้านขุนกลาง เป็นชุมชนชาวไทย เชื้อสายม้ง โดยในปี พ.ศ. ๒๕๒๒ โครงการหลวงได้เข้ามาส่งเสริมการปลูกพืชทดแทนฝิ่น เช่น ผลไม้ และดอกไม้เมืองหนาว จึงทำให้ชาวบ้านบ้านขุนกลางมีอาชีพเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลัก ด้วยการทำสวนผลไม้เมืองหนาว เช่น พีช บ๊วย สาลี่ องุ่น สตอเบอร์รี่ และการปลูกดอกไม้เมืองหนาว เช่น ดอกเบญจมาศ ดอกกุหลาบ อันเนื่องมาจากลักษณะทางภูมิศาสตร์ ด้วยลักษณะพื้นที่บ้านขุนกลางเป็นภูเขา และมีแหล่งธรรมชาติเหมาะสำหรับการเป็นสถานที่ท่องเที่ยว ปัจจุบันหมู่บ้านขุนกลางมีแหล่งท่องเที่ยวภายในชุมชนหลายแห่งซึ่งเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญของจังหวัดเชียงใหม่ เช่น ตลาดม้งบ้านขุนกลาง สินค้าส่วนใหญ่ในตลาดม้งจะเป็นผลิตภัณฑ์ในชุมชน เป็นผลิตผลจากการเกษตรของคนในชุมชน ตลาดม้งบ้านขุนกลาง ตั้งอยู่เลยที่ทำการอุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ ซึ่งอยู่ทางด้านฝั่งขวามือ โดยลักษณะของตลาดจะเป็นเพิง ทำจากสังกะสีธรรมดา ด้านหน้ามีร่มใหญ่กางไว้กันแดดในยามร้อน โดยตลาดมีลักษณะสี่เหลี่ยมผืนผ้า โดยมีความยาวประมาณ 500 เมตร และจากความยาว 500 เมตร จะถูกแบ่งซอยออกเป็นส่วนย่อย ๆ ซึ่งด้านหน้าตลาดจะเป็นลานจอดรถที่กว้างขวางและสะดวก จากการที่แหล่งท่องเที่ยวในเขตพื้นที่

หมู่บ้านขุนกลางหลายแห่งได้รับผลกระทบจากสถานการณ์การแพร่ระบาดของไวรัสโควิด-19 โดยเฉพาะทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ได้ก่อให้เกิดผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชนโดยตรง

จากสภาพปัญหาและเหตุผลดังกล่าว ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาผลกระทบและการปรับตัวของประชาชนจากการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019 ในเขตพื้นที่หมู่บ้านขุนกลาง ตำบลบ้านหลวง อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ ในด้านเศรษฐกิจว่า มีผลกระทบมากน้อยเพียงใดต่อคนในชุมชน และมีการเปลี่ยนแปลงในระดับใดจากการไม่มีนักท่องเที่ยวมาเยี่ยมเยือน การสั่งปิดสถานที่ท่องเที่ยวชั่วคราวตามมาตรการของรัฐบาล ส่งผลกระทบต่อราคาสินค้าและรายได้ของคนในชุมชนในระดับใด รวมถึงด้านสังคมว่า มีผลกระทบมากน้อยเพียงใดต่อคนในชุมชนจากสถานการณ์ดังกล่าว ตลอดจนความร่วมมือของคนในชุมชน รวมถึงกำลังใจและเวลาที่ใช้ร่วมกันของคนในชุมชนกับครอบครัว ในด้านสิ่งแวดล้อมชุมชนจะมีการปรับปรุงพื้นที่ให้เหมาะสมแก่การท่องเที่ยวในสถานการณ์การจากแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019 ในระดับใด รวมถึงพฤติกรรมการใช้ทรัพยากรธรรมชาติของคนในชุมชนเนื่องจากสถานการณ์ดังกล่าว และการปรับตัวของชุมชนในการรับมือจากสถานการณ์การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019 ในระดับใด ทั้งนี้เพื่อนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์เพื่อจะได้แนวทางในการรับมือกับสถานการณ์การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019 และนำมาใช้ประโยชน์ได้อย่างเหมาะสมต่อไป

วัตถุประสงค์

๑. เพื่อศึกษาผลกระทบที่มีต่อการท่องเที่ยวชุมชนบ้านขุนกลาง ตำบลบ้านหลวง อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ จากสถานการณ์การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019

๒. เพื่อศึกษาการปรับตัวของชุมชนบ้านขุนกลาง ตำบลบ้านหลวง อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ จากการได้รับผลกระทบจากการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโนสายพันธุ์ใหม่ 2019

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ โดยใช้ข้อมูลทุติยภูมิ ซึ่งได้รวบรวมข้อมูลจากเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ บทความ หนังสือ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องและข้อมูลปฐมภูมิได้อย่างเหมาะสม กลุ่มตัวอย่าง คือ ประชากรที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านขุนกลาง ตำบลบ้านหลวง อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ โดยกำหนดให้กลุ่มตัวอย่าง คือ ตัวแทนชาวบ้าน จำนวน ๓๑๖ คน ด้วยการสุ่มตัวอย่างจากชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบโดยเจาะจงไปที่เจ้าของกิจการต่าง ๆ ที่ประกอบการอยู่ในชุมชน เช่น ร้านอาหาร รีสอร์ท ที่พัก ร้านขายของชำ ร้านค้าในพื้นที่ตลาดม้ง บุคลากรครู นักเรียน และเกษตรกรในพื้นที่ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เป็นจริงครอบคลุมในทุก ๆ มิติของชุมชน โดยมีแบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล

ผลการศึกษา

การศึกษาวิจัยเรื่อง ผลกระทบและการปรับตัวของการท่องเที่ยวชุมชนจากการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019 ในเขตพื้นที่หมู่บ้านขุนกลาง ตำบลบ้านหลวง อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ มีผลการการศึกษาดังนี้

ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม พบว่า ส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง มีอายุ ๔๑ ปีขึ้นไป มีระดับการศึกษาต่ำกว่ามัธยมศึกษาตอนต้น ประกอบอาชีพธุรกิจส่วนตัว / ค้าขาย และเป็นผู้มีรายได้ต่ำกว่า 10,000 บาท โดยมีผลกระทบจากการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธ์ใหม่ 2019 ในเขตพื้นที่หมู่บ้านขุนกลาง ตำบลบ้านหลวง อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๖๗ ได้แก่ ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม และด้านสิ่งแวดล้อม ดังต่อไปนี้

๑. ผลกระทบด้านเศรษฐกิจ ในภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง ค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๕๔ พบว่า ในชุมชนมีการร่วมมือและวางแผนเพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจ คิดเป็นค่าเฉลี่ยที่ ๔.๐๑ มีรายได้ลดลงจากการประกอบอาชีพหลัก คิดเป็นค่าเฉลี่ยที่ ๓.๗๑ และมีการส่งเสริมการทำธุรกิจกระตุ้นการท่องเที่ยวเพื่อการจำหน่ายสินค้า OTOP ผ่านทางออนไลน์ คิดเป็นค่าเฉลี่ยที่ ๓.๑๔ ตามลำดับ

๒. ผลกระทบด้านสังคม โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๗๓ พบว่า ในชุมชนมีการแจ้งข้อมูลประชาสัมพันธ์การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโรโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019 อย่างชัดเจน และประชาชนมีความตื่นตัวจากสถานการณ์การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019 คิดเป็นค่าเฉลี่ย ๔.๑๑ คนในชุมชนมีวินัยในการป้องกันตัวเอง เช่น การสวมหน้ากากอนามัยก่อนออกจากบ้านทุกครั้ง คิดเป็นค่าเฉลี่ยที่ ๓.๙๗ และมีการจัดกิจกรรมนันทนาการอื่นๆ คิดเป็นค่าเฉลี่ยที่ ๓.๐๙

๓. ผลกระด้านสิ่งแวดล้อม โดยภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด ค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๓๔ พบว่า ในชุมชนมีการพัฒนาพื้นที่ให้เหมาะสมกับการท่องเที่ยวในสถานการณ์การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019 คิดเป็นค่าเฉลี่ยที่ ๓.๗๘ คนในชุมชนมีพฤติกรรมการใช้ทรัพยากรของชุมชนเปลี่ยนแปลงไป เช่น การใช้น้ำและไฟฟ้าน้อยลง คิดเป็นค่าเฉลี่ยที่ ๓.๕๖ และมีการกำจัดขยะที่เสี่ยงกับการติดเชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019 เช่น การแยกประเภทขยะ การเผาทำลายอันก่อให้เกิดมลพิษ คิดเป็นค่าเฉลี่ยที่ ๓.๓๙ ตามลำดับ

๔. การปรับตัวของชาวบ้านจากการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธ์ใหม่ 2019 ในเขตพื้นที่หมู่บ้านขุนกลาง ตำบลบ้านหลวง อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๗๗ พบว่า ชาวบ้านในชุมชนได้เรียนรู้และติดตามสถานการณ์ข่าวสารเพื่อป้องกันการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019 คิดเป็นค่าเฉลี่ยที่ ๔.๐๗ มีวางแผนในการรับมือจากสถานการณ์ คิดเป็นค่าเฉลี่ยที่ ๔.๐๔ และมีการเพิ่มช่องทางการค้าขายทางออนไลน์ คิดเป็นค่าเฉลี่ยที่ ๓.๓๔

การอภิปรายผล

จากสถานการณ์การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019 ทำให้การท่องเที่ยวในเขตพื้นที่หมู่บ้านขุนกลาง ตำบลบ้านหลวง อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ ได้รับผลกระทบทางด้านเศรษฐกิจ ด้วยนักท่องเที่ยวมีจำนวนลดลง และจากการที่ชุมชนมีรายได้จากการท่องเที่ยว ดังนั้น การลดลงของจำนวนนักท่องเที่ยวจึงส่งผลกระทบต่อชุมชนเป็นอย่างยิ่ง โดยรายได้ในภาพรวมของธุรกิจการท่องเที่ยวในชุมชน พบว่ารายได้ลดลงเป็นอย่างมาก จนทำให้บางธุรกิจต้องปิดตัวลง ทั้งนี้ จากการศึกษาผลกระทบของการท่องเที่ยวชุมชนจากการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ ใหม่ 2019 ใน ๓ ด้าน ได้แก่ ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม และด้านสิ่งแวดล้อม โดยใช้แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับผลกระทบเป็นหลักในการศึกษาครั้งนี้ เพราะผลกระทบ คือ ผลที่เกิดขึ้นจากทำกระทำเรื่องใดเรื่องหนึ่ง อาจจะเป็นผลที่เกิดขึ้นทั้งในปัจจุบันและอนาคต ซึ่งเป็นไปได้ทั้งทางบวกและทางลบ และอาจเกิดขึ้นกับกลุ่มเป้าหมายและไม่ใช่กลุ่มเป้าหมายหรือผลกระทบต่อสถานการณ์ต่างๆ ทั้งทางตรงและทางอ้อม ซึ่งมีผลการอภิปราย ดังต่อไปนี้

บริบทด้านเศรษฐกิจของชุมชนบ้านขุนกลาง จุดที่สามารถสร้างรายได้ให้กับชุมชนสูงที่สุด คือ ตลาดม้ง ตั้งอยู่ในพื้นที่หมู่บ้านขุนกลาง ในเส้นทางไปขุนวางใกล้สถานีเกษตรหลวงอินทนนท์ ซึ่งมีที่พักหลากหลายให้เลือกทั้งแบบเป็นหลัง แบบกระโจม และแบบเต๊นท์ รวมถึงร้านอาหารและร้านกาแฟ เรียกได้ว่าเป็นส่วนที่ค่อนข้างคึกคักพอสมควร โดยลักษณะของตลาดจะเป็นเพิงที่มีขนาดความยาวประมาณห้าร้อยเมตร โดยแบ่งออกเป็นล็อค (Lock) ซึ่งแต่ละร้านจะนำสินค้าของตัวเองออกมาจำหน่าย และสินค้าส่วนใหญ่จะเป็นผลิตภัณฑ์ภายในชุมชน อาทิ กะหล่ำปลี สตรอว์เบอร์รี่ อโวคาโด้ เชอร์รี่ เบบี้แครอท ผลไม้อบแห้ง ไวน์ผลไม้ เสื้อผ้าและของประดับตกแต่งที่บ่งบอกถึงอัตลักษณ์ของความเป็นชนเผ่าม้งออกมาจำหน่ายเพื่อสร้างรายได้ให้กับครอบครัว แต่จากสถานการณ์การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ ใหม่ 2019 ได้ส่งผลกระทบต่อการท่องเที่ยวในชุมชน ดังนี้

ผลกระทบด้านเศรษฐกิจจากการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019 ในเขตพื้นที่บ้านขุนกลาง ตำบลบ้านหลวง อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ในชุมชนมีการร่วมมือและวางแผนเพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจ การมีรายได้ลดลงจากการประกอบอาชีพหลัก และมีการส่งเสริมการทำธุรกิจกระตุ้นการท่องเที่ยวเพื่อการจำหน่ายสินค้า OTOP ผ่านทางออนไลน์ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Bryant & White (1982) ที่กล่าวว่า ผลกระทบ คือ ผลทั้งหมดของนโยบายที่มีขึ้นในสภาพแห่งความเป็นจริงในโลก อันได้แก่ผลกระทบที่มีต่อสถานการณ์และกลุ่มเป้าหมายผลกระทบที่เกิดขึ้นทั้งในปัจจุบันและอนาคตค่าใช้จ่ายทางตรงที่ใช้สำหรับทรัพยากรของโครงการ ค่าใช้จ่ายทางอ้อมต่าง ๆ รวมทั้งค่าเสียโอกาสด้วย นอกจากนี้ยังหมายถึงผลกระทบของกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งหมายถึงผลทั้งหมดที่เกิดจากการดำเนินกิจกรรมนั้น สอดคล้องกับการศึกษาของ ศุภธิดา ก้อนศิลา (๒๕๕๕) เรื่อง การศึกษาผลกระทบจากการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว กรณีศึกษาสามพันโบก ตำบลเหล่างาม อำเภอโพธิ์ไทร จังหวัดอุบลราชธานี พบว่า ผลกระทบด้านเศรษฐกิจทำให้

เกิดการสร้างงาน การสร้างรายได้ แต่เกิดปัญหาความขัดแย้งเรื่องผลประโยชน์ในชุมชนและปัญหารายได้ที่ไม่สม่ำเสมอตามฤดูกาลท่องเที่ยว ผลกระทบด้านสังคม คนในชุมชนเกิดการเรียนรู้ด้านการจัดการการท่องเที่ยวในด้านลบเกิดการหลอกลวงเอารัดเอาเปรียบ นักท่องเที่ยวส่วนผลกระทบด้านวัฒนธรรม การท่องเที่ยวช่วยฟื้นฟูอนุรักษ์ทรัพยากรในแหล่ง ท่องเที่ยว ในด้านลบ เกิดการเปลี่ยนแปลงค่านิยมและศีลธรรมของคนในชุมชน ส่วนผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม การท่องเที่ยวมีส่วนในการพัฒนาและปรับปรุงสาธารณูปโภค แต่ในขณะเดียวกันการท่องเที่ยวก็ทำให้เกิดปัญหาเรื่องขยะในแหล่งท่องเที่ยวเช่นกัน

ตลาดม้งบ้านขุนกลาง
ก่อนเกิดแพร่ระบาดเชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019

ตลาดม้งบ้านขุนกลาง

หลังการแพร่ระบาดเชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019

ผลกระทบด้านสังคม จากการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019 ในเขตพื้นที่บ้านขุนกลาง ตำบลบ้านหลวง อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ในชุมชนมีการแจ้งข้อมูลประชาสัมพันธ์อย่างชัดเจนและประชาชนตื่นตัว จากสถานการณ์การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019 ทำให้ชาวบ้านในชุมชนมีวินัยในการป้องกันตัวเอง เช่น การสวมหน้ากากอนามัยก่อนออกจากบ้านทุกครั้ง ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดผลกระทบของ วราคม ทีสุกะ (๒๕๒๕) กล่าวว่า จากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่จะเกิดขึ้นในระดับบุคคล และในระดับสังคมทั้งผลกระทบในผลดีและผลเสียหรือผลกระทบทางบวกและผลกระทบทางลบ ในส่วนของผลดี หากมองจากแง่ของการพัฒนาตนเองบุคคลจะมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นอุดมสมบูรณ์ด้วยปัจจัย ๔ สำหรับชีวิต ไม่ว่าจะเป็นเครื่องอุปโภคบริโภค รวมทั้งการได้รับบริการทางด้านสาธารณสุขต่าง ๆ อย่างเพียงพอ ได้รับการศึกษาที่ดีขึ้น มีความรู้ มีความมั่นคงทางเศรษฐกิจและได้รับการยอมรับนับถือในวงสังคม รวมทั้งการมีชื่อเสียงในทางการเมือง สอดคล้องกับการศึกษาของ นิตย์ระดี วงษ์สวัสดิ์ (๒๕๕๓) เรื่อง การศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม อันเนื่องมาจากการตัดถนนนครอินทร์ พบว่า วิถีชีวิตของครัวเรือนในหมู่บ้านก่อนที่จะมีถนนนครอินทร์ จะเป็นวิถีชีวิตของชุมชนชนบท ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก คือ การทำสวนผลไม้ทำให้มีรายได้พออยู่พอกิน ไม่ค่อยมีรายจ่ายและหนี้สิน ความสัมพันธ์ของครัวเรือนในหมู่บ้านเป็นแบบญาติมิตร มีความเอื้ออาทรช่วยเหลือซึ่งกันและกัน คนในครอบครัวมีความรักใคร่กันดีมีความยึดมั่นในความเชื่อและประเพณีดั้งเดิมของท้องถิ่น และประเพณีไทย ให้ความสำคัญและเข้าร่วมงานต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก มีส่วนร่วมในการช่วยเหลือในการประกอบอาชีพและช่วยเหลือสังคมทางแรงกาย กำลังเงินและสิ่งของ โดยไม่หวังผลตอบแทน ซึ่งสอดคล้องกับลักษณะของชนบทไทย และการตัดถนนนครอินทร์ ทำให้เกิดการเชื่อมระหว่างสังคมเมืองกับสังคมชนบท และนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจจากการประกอบอาชีพเกษตรกรรมทำสวนลดลง การประกอบอาชีพรับจ้าง บริการ และธุรกิจส่วนตัวเพิ่มขึ้น รายได้เพิ่มขึ้น โอกาสในการประกอบอาชีพ มากขึ้นและราคาที่ดินที่สูงขึ้นเป็นสิ่งจูงใจให้ครัวเรือนขายที่ดินมากขึ้น

กิจกรรมวันปีใหม่ม้งของชุมชนขุนกลาง

กิจกรรมวันปีใหม่ม้งของชุมชนขุนกลาง

ด้านสิ่งแวดล้อมของชุมชนบ้านขุนกลางก่อนการแพร่ระบาดเชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019 ซึ่งหมู่บ้านขุนกลางเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงของภาคเหนือ มีนักท่องเที่ยวเดินทางมาท่องเที่ยวเป็นจำนวนมากในช่วงฤดูหนาว โดยเฉพาะเดือนพฤศจิกายนถึงเดือนธันวาคมของทุกปี และน้ำตกแม่กลาง ซึ่งเป็นน้ำตกในพื้นที่อุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ ซึ่งมีน้ำไหลตลอดปี และมีแอ่งน้ำขนาดใหญ่ให้เล่นหลากหลายแอ่ง ดังนั้น ในช่วงฤดูร้อนระหว่างเดือนมีนาคมถึงเดือนเมษายนของทุกปีจะมีนักท่องเที่ยวมาเที่ยวน้ำตกแม่กลางเป็นจำนวนมาก โดยจัดเก็บค่าผ่านทางเพื่อเข้าไปท่องเที่ยว ในอัตรานักท่องเที่ยวชาวไทย : ผู้ใหญ่ จำนวน ๔๐ บาท และเด็ก จำนวน ๒๐ บาท ส่วนนักท่องเที่ยวจะเป็นอีกอัตราหนึ่ง ผู้ใหญ่ จำนวน ๒๐๐ บาท และเด็ก จำนวน ๑๐๐ บาท ซึ่งจะชำระเงิน ณ หน้าด่านทางขึ้นดอยอินทนนท์ ทั้งนี้ หมู่บ้านขุนกลาง ในช่วงเดือนมกราคมของทุกปี จะมีนักท่องเที่ยวจำนวนมากเข้ามาท่องเที่ยว ด้วยเป็นช่วงฤดูแห่งดอกนางพญาเสือโคร่งเริ่มเบ่งบานตลอดเส้นทาง รวมถึงเส้นทางไปตลาดม้ง

ดอกนางพญาเสือโคร่ง

ที่มา: Paiduaykan, บ้านขุนกลาง ดอยอินทนนท์, ๒๕๖๓

ทั้งนี้ ผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมหลังจากการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019 ในเขตพื้นที่บ้านขุนกลาง ตำบลบ้านหลวง อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ในชุมชนมีการพัฒนาพื้นที่ให้เหมาะแก่การท่องเที่ยว มีพฤติกรรมการใช้ทรัพยากรของชุมชน เปลี่ยนแปลงไป เช่น การใช้น้ำและไฟฟ้าน้อยลง และมีผลกระทบที่เกิดจากการกำจัดขยะที่เสี่ยงกับการติดเชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019 เช่น การเผาทำลาย การแยกขยะ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ ณรงค์ ณ เชียงใหม่ (๒๕๓๔) ที่ว่า ผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม หมายถึง สิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นใหม่หรือการจับกลุ่มใหม่ทั้งที่มนุษย์สร้างขึ้นหรืออาจเกิดขึ้นเองโดยธรรมชาติมีผลทำให้สิ่งแวดล้อมเดิมหรือสิ่งแวดล้อมอื่นได้รับความกระทบกระเทือนจนมีผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางใดทิศทางหนึ่ง ดังนั้น การประเมินผลสิ่งแวดล้อมควรจะมีการศึกษาประเมินผลกระทบอย่างเป็นระบบโดยต้องจำแนกชัดเจน ประกอบด้วยผลกระทบทางตรงและทางอ้อม ขนาดของผลกระทบ ผลกระทบที่แก้ไขได้และแก้ไขไม่ได้ สิ่งที่จะได้รับจากผลกระทบเหล่านั้น การเปรียบเทียบผลกระทบที่จะเกิดขึ้นหากมีมาตรการและไม่มีมาตรการต่าง ๆ และสอดคล้องกับการศึกษาของ พัทธวรรณ์ เลิศสุชาตวนิช (๒๕๕๙) เรื่อง การศึกษาการพัฒนาแบบจำลองสำหรับการประเมินความ วิกฤตจากการท่องเที่ยวประเภทเขาลูกโดด กรณีศึกษาเขากระโจม อำเภอสวนผึ้ง จังหวัดราชบุรี พบว่า แบบจำลองสาหรับการประเมินความวิกฤตจากการท่องเที่ยวประเภทภูเขาลูกโดด จำเป็นต้องพิจารณาปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อม ด้านสังคมและด้านเศรษฐกิจ เพื่อนำมาสร้างสมการหาค่าคะแนนรวมของดัชนีความวิกฤตจากการท่องเที่ยว โดยใช้ร่วมกับแบบประเมินความวิกฤตจากการท่องเที่ยวประเภทเขาลูกโดด ทั้งนี้ค่าน้ำหนักความสำคัญที่ใช้ในแบบประเมิน มาจากกระบวนการลำดับชั้นเชิงวิเคราะห์ ซึ่งแบบจำลองนี้สามารถระบุระดับความวิกฤตจากการท่องเที่ยวประเภทภูเขาลูกโดดได้ ๔ สภาวะ ได้แก่ สภาวะปกติ สภาวะเตือนภัย สภาวะความเสี่ยงภัย และสภาวะวิกฤติ สำหรับการปรับตัวจากผลกระทบของการท่องเที่ยวชุมชนจากการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019 พบว่า คนในพื้นที่หมู่บ้านขุนกลาง มีการเรียนรู้และติดตามสถานการณ์ข่าวสารเพื่อป้องกันการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019 มีการวางแผนการรับมือที่

เกิดจากสถานการณ์การแพร่ระบาดฯ และมีการเพิ่มการค้าขายทางและออนไลน์ ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้แนวคิดเกี่ยวกับการปรับตัวในการศึกษา ทั้งนี้ เพราะการปรับตัวเป็นกระบวนการปรับและเปลี่ยนแปลงทั้งภายในและภายนอกให้บุคคลสามารถอยู่ร่วมกับสภาพแวดล้อมในสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นได้ ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ ขันติยา สุกุณา (๒๕๕๙) เรื่อง การศึกษาพฤติกรรมการปรับตัว ด้านการทำงานของแรงงานในวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมในจังหวัดปทุมธานี ภายหลังเข้าสู่ประชาคมอาเซียน พบว่า ความรู้ความเข้าใจสิ่งแวดล้อมภายนอกได้แก่ ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม วัฒนธรรมและด้านเทคโนโลยีมีความสัมพันธ์ต่อพฤติกรรมการปรับตัวด้านการทำงานของแรงงานในวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมในจังหวัดปทุมธานี ภายหลังเข้าสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนมากที่สุด ได้แก่ ด้านสังคมและวัฒนธรรม รองลงมาคือ ด้านเทคโนโลยี และด้านเศรษฐกิจ

การปรับตัวและการป้องกันจากสถานการณ์การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019

ที่มา: Posttoday, ๒๕๖๓

ข้อเสนอแนะ

๑. ข้อเสนอแนะในการใช้ประโยชน์

จากศึกษาเรื่อง ผลกระทบและการปรับตัวของการท่องเที่ยวชุมชนจากการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019 ในเขตพื้นที่ตำบลบ้านหลวง อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ ทำให้ทราบถึงผลกระทบและแนวทางการปรับตัวจากสถานการณ์ซึ่งมีข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์ต่อชาวบ้าน บ้านขุนกลาง ดังต่อไปนี้

๑. ส่วนราชการที่เกี่ยวข้องควรเร่งดำเนินการเพื่อการลดผลกระทบที่เกิดขึ้นแก่ชุมชนเพื่อบรรเทาความเดือดร้อนแก่คนที่ได้รับผลกระทบ และหากสามารถช่วยส่งเสริมชุมชนให้สามารถปรับตัวได้อย่างยั่งยืนจะช่วยให้เกิดรูปแบบในการปฏิบัติตัวในสถานการณ์วิกฤตและอาจใช้เป็นต้นแบบในการพัฒนาพื้นที่อื่น ๆ ที่ประสบปัญหาในรูปแบบเดียวกันได้

๒. ควรจัดให้มีการรับฟังความคิดเห็นแนวทางการป้องกันการแพร่ระบาดและการรับมือสถานการณ์ของข้อมูลแนวทางการปรับตัวและมาตรการต่าง ๆ ของสถานการณ์การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019 ของประชากรในชุมชนบ้านขุนกลาง ตำบลบ้านหลวง อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ และผู้ประกอบการที่ได้รับผลกระทบเพื่อใช้เป็นฐานข้อมูลสำหรับส่วนราชการหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้ใช้ประโยชน์ในการวางแผนการจัดการให้มีประสิทธิภาพได้ต่อไป

๒. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

๑. ควรศึกษาถึงปัจจัยทางด้านอื่น ๆ ที่มีผลต่อพฤติกรรมการท่องเที่ยวชุมชนจากสถานการณ์การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019 เพื่อให้ทราบถึงความต้องการของนักท่องเที่ยวและชาวบ้านในชุมชน

๒. ควรทำการเก็บข้อมูลจากนักท่องเที่ยวที่มาเที่ยวแหล่งท่องเที่ยวในหมู่บ้านขุนกลาง เพื่อนำข้อมูลไปใช้เป็นแนวทางการปรับปรุงด้านแหล่งท่องเที่ยวให้เหมาะสมกับสถานการณ์ดังกล่าว

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยเล่มนี้สำเร็จลุล่วงลงได้ด้วยความกรุณาช่วยเหลือแนะนำจากอาจารย์ที่ปรึกษาวิจัยอาจารย์นิชธิมา บุญเฉลียว และอาจารย์ ดร.สุรสิงห์ แสงโสด อาจารย์ประจำภาควิชาการพัฒนาชุมชน คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ ที่ได้ให้คำปรึกษาและข้อคิดเห็นต่างๆ ในการวิจัยมาโดยตลอด รวมทั้งช่วยแก้ปัญหาข้อบกพร่องจนวิจัยฉบับนี้สำเร็จลงได้ ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ ณ โอกาสนี้ ขอขอบคุณเพื่อน ๆ ที่ช่วยให้คำแนะนำเกี่ยวกับเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย และช่วยปรับปรุงแก้ไขข้อบกพร่องและให้คำแนะนำในการสร้างเครื่องมือที่ถูกต้องสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ขอขอบคุณครอบครัวพ่อแม่ พี่น้อง ที่ให้ทั้งกำลังกาย กำลังใจ คำแนะนำ และร่วมคิดรวมทำกันมาตลอดมา นอกจากนี้ยังมีผู้ให้ความร่วมมืออีกหลายท่าน ซึ่งผู้วิจัยไม่สามารถกล่าวนามในที่นี้ได้หมด จึงขอขอบพระคุณท่านเหล่านั้นไว้ ณ โอกาสนี้ด้วย ขอขอบคุณผู้มีส่วนร่วมในการเก็บรวบรวมข้อมูลทุกท่าน ผู้อาวุโส ผู้นำท้องถิ่น กลุ่มองค์กรในชุมชน และประชาชนในเขตองค์การบริหารบ้านขุนกลาง ตำบลบ้านหลวง อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ คุณค่าและประโยชน์อันพึงมีจากการศึกษาวิจัยนี้ ผู้วิจัยขอขอบคุณบิดามารดาและอาจารย์ทุกท่านที่ได้อบรมสั่งสอนวิชาความรู้ และให้ความเมตตาแก่ผู้วิจัยมาโดยตลอด เป็นกำลังใจสำคัญที่ทำให้การศึกษาวิจัยฉบับนี้สำเร็จลุล่วงลงได้ดี

เอกสารอ้างอิง

Phiduaykan. (๒๕๖๓). บ้านขุนกลาง ดอยอินทนนท์. [รูปภาพ]. [ออนไลน์]. สืบค้นจาก: https://www.paiduaykan.com/travel/เที่ยวดอยอินทนนท์(วันที่สืบค้น ๕ มีนาคม ๒๕๖๔)

Posttoday. (๒๕๖๓). ผลกระทบวิกฤต COVID-19 กับเศรษฐกิจโลก. [รูปภาพ]. [ออนไลน์]. สืบค้นจาก: https://www.posttoday.com/finance-stock/news/618065(วันที่สืบค้น ๕ มีนาคม ๒๕๖๔)

Thailand Tourism Directory. (2563). บ้านขุนกลาง. [รูปภาพ]. [ออนไลน์]. สืบค้นจาก: https://thailandtourismdirectory.go.th/th/info/attraction/detail/itemid/5034(วันที่สืบค้น ๕ มีนาคม ๒๕๖๔)

Thai PBS. (๒๕๖๓). การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่2019. [ออนไลน์]. สืบค้นจาก: https://news.thaipbs.or.th/content/290347(วันที่สืบค้น ๕ มีนาคม ๒๕๖๔)

กรุงเทพธุรกิจ. (๒๕๖๓). ย้อนไทม์ไลน์ ๑๐๐ วัน กับสถานการณ์ ‘โควิด-19’ ในประเทศไทย. [ออนไลน์]. สืบค้นจาก: https://www.bangkokbiznews.com/news/detail/875664 (วันที่สืบค้น ๕ มีนาคม ๒๕๖๔)

นิตย์ระดี วงษ์สวัสดิ์. (๒๕๕๓). *การเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมอันเนื่องมากจากการคัดถนนครอินทร์บริเวณส่วนต่อจากสะพานพระราม 5 บรรจบถนนกาญจนาภิเษก*.รายงานการวิจัย. นนทบุรี: วิทยาลัยราชพฤกษ์.

ปาริชาติ สังข์ทิพย์. (๒๕๔๖). *ความคิดเห็นเกี่ยวกับผลกระทบจากโรงงานอุตสาหกรรมส่งผลต่อชุมชนแหลมฉบัง จังหวัดชลบุรี*. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต. ชลบุรี: มหาวิทยาลัยบูรพา.

พัทธวรรณ์ เลิศสุชาตวนิช. (๒๕๕๙). *การพัฒนาแบบจำลองสำหรับการประเมินความวิกฤตจากท่องเที่ยวประเภทภูเขาลูกโดด กรณีศึกษาเขากระโจม อำเภอสวนผึ้ง จังหวัดราชบุรี*. วิทยานิพนธ์สาขาวิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พิเชษฐ์ คนซื่อ. (๒๕๕๗). *การศึกษาผลกระทบของบอลการพนันบริเวณชายแดนไทยกัมพูชา อำเภอโป่งน้ำร้อน จังหวัดจันทบุรี*. ภาคนิพนธ์มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี.

วราคม ทีสุกะ. (๒๕๒๗). *มนุษย์กับสังคม*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มิตรสยาม.

ศุภธิดา ก้อนศิลา. (๒๕๕๕). *การศึกษาผลกระทบจากการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวกรณีศึกษาสามพันโบก ตำบลเหล่างาม อำเภอโพธิ์ไทร จังหวัดอุบลราชธานี*. การค้นคว้าอิสระ. ปริญญาบริหารมหาบัณฑิต. ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

บทความวิชาการ

ยายหอมแห่งเมืองนครปฐม:
การวิเคราะห์คุณค่าของตำนานและคติความเชื่อของชุมชน

The Legend of Nakorn Pathom “Yai Hom”:
The Legendary Value Analysis and Folklore Beliefs

อิทธิพร ขำประเสริฐ

Itthiporn Khumprasert

นักวิชาการอิสระ

Independent Scholar

หัวหน้าสำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัยคริสเตียน

วันที่รับบทความ : วันที่ ๑๓ กรกฎาคม ๒๕๖๔

วันที่ส่งบทความที่แก้ไข : วันที่ ๔ สิงหาคม ๒๕๖๔

วันที่ตอบรับบทความเพื่อตีพิมพ์ : วันที่ ๙ สิงหาคม ๒๕๖๔

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์คุณค่าของตำนานและคติความเชื่อของชุมชนเกี่ยวกับ “ยายหอม” ซึ่งเป็นสตรีในตำนานท้องถิ่นจังหวัดนครปฐม เรื่อง พญากง พญาพาน โดยศึกษาจากงานเขียน งานวิจัยด้านคติชนวิทยา และการสำรวจความคิดเห็นของสมาชิกในชุมชนดอนยายหอม อำเภอเมืองนครปฐม จังหวัดนครปฐม จากการศึกษาพบว่า ตำนานยายหอม มีคุณค่า ๓ ประการ ได้แก่ ๑) คุณค่าด้านการอธิบายภูมินามชุมชนและการสร้างถาวรวัตถุ ๒) คุณค่าด้านการให้ข้อคิดทางศีลธรรมแก่สังคม ๓) คุณค่าด้านการสร้างแนวคิดในการพัฒนาชุมชน สำหรับคติความเชื่อของคนในชุมชนที่มีต่อยายหอม พบว่า สมาชิกของชุมชนรับรู้และรู้จักตำนานยายหอมจากถ่ายทอดความรู้ผ่านครอบครัวมากที่สุด และมีคติความเชื่อเกี่ยวกับยายหอมใน ๒ ลักษณะ ได้แก่ ๑) ความเชื่อในฐานะที่เป็นสตรีในตำนานของท้องถิ่นนครปฐม และ ๒) เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในชุมชน นอกจากนี้ยายหอมได้รับการยกย่องจากชุมชนว่าเป็นแบบอย่างของการเป็นผู้มีจิตใจเมตตากรุณา โอบอ้อมอารี และการทำหน้าที่ในบทบาทของ “แม่” ได้อย่างดีเยี่ยม

คำสำคัญ: การวิเคราะห์ตำนาน คติความเชื่อ ตำนานยายหอม จังหวัดนครปฐม

Abstract

The purpose of this paper is to analyze the value of the community legends and beliefs about “Yai Hom”, a woman in the local legend of Nakorn Pathom province, from the story of Phraya Kong-Phraya Phan by study folkloristic works, researches and the survey on community members’ opinion in Don Yai Hom community, Muang district, Nakhon Pathom province. From the study, it was found that the legend of Yai Hom has three values: 1) the value of explaining the indigenous name of the community and the creation of permanent structures 2) the values of giving moral insights to the society 3) the value of creating ideas for community development. Regarding the beliefs of the people in the community towards Yai Hom, found that the community members were most recognized the legend of Yai Hom from their passing on knowledge through family that could divided into two types of beliefs: 1) belief as a legendary woman in Nakorn Pathom and 2) being a sacred object that holds the spiritual pillars of the community. In addition, Yai Hom is regarded by the community as a role model of kindness, generosity and excellently acting in the role of “Mother”.

Key Words: the legendary analysis, folklore belief, the legend of Yai Hom, Nakorn Prathom

บทนำ : “ยายหอม” สตรีในตำนานพญากง พญาพาน

ยายหอมเป็นสตรีที่ปรากฏในตำนานพญากง พญาพาน อันเป็นตำนานท้องถิ่นของเมืองนครปฐม เชื่อมโยงกับการสร้างพระปฐมเจดีย์ พระประโทณเจดีย์ และเป็นภูมินามของชุมชนดอนยายหอม เค้าโครงของตำนานนี้ ชลดา เรืองรักษ์ลิขิต (๒๕๓๕: น. ๓๒ – ๓๘) และ สุจิตต์ วงษ์เทศ (๒๕๕๖: ออนไลน์) มีความเห็นสอดคล้องกันว่าเป็นเนื้อหาที่ได้รับอิทธิพลมาจาวรรณคดีสันสฤตของอินเดีย ซึ่งปรากฏในคัมภีร์ปุราณะ เช่น ภาควตปุราณะ วิษณุปุราณะ มหาภาควัตปุราณะ เป็นต้น การแพร่หลายของตำนานมิได้จำกัดเฉพาะในประเทศไทยเท่านั้น แต่รวมไปถึงประเทศในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อีกด้วย สะท้อนถึงวัฒนธรรมของฮินดูที่มีผลต่อกระบวนการสร้างตำนานในท้องถิ่นแถบนี้ (อภิลักษณ์ เกษมผลกูล, ๒๕๕๘: น. ๒๒๔)

ยายหอมปรากฏตัวขึ้นในตำนานพญากง พญาพาน หลังจากที่พระมเหสีของเจ้าเมืองกาญจนบุรี ประสูติพระกุมาร คือ พญาพาน พญากงเจ้าเมืองกาญจนบุรีผู้ซึ่งเป็นบิดา ได้รับการทำนายจากโหราจารย์ก่อนหน้านี้ว่า บุตรหรือธิดาที่เกิดขึ้นมาจะเป็นผู้มีบุญญาธิการมาก แต่จะทำปิตุฆาต (หรือฆ่าบิดา) เมื่อเป็นเช่นนี้ พญากงจึงสั่งให้ทหารนำพญาพานไปทิ้งในป่าหรือไปฆ่าทิ้งเสีย แต่ทหารกลับนำพญาพานใส่ตะกร้าและนำไปปล่อยลอยน้ำในแม่น้ำ ขณะที่ตำนานพงศาวดารเหนือ ฉบับวิเชียรปรีชา (น้อย) อธิบายว่า หลังจากที่พญาพานเกิดขึ้นมาแล้ว พระมารดามีความวิตกกังวลใจยิ่งนักจากคำทำนายของโหราจารย์ จึงได้ลักลอบนำพญาพานไปให้ยายหอมเลี้ยงดูแล (อภิลักษณ์ เกษมผลกูล, ๒๕๕๘: น. ๒๒๙) แต่ในตำนานพระปฐมเจดีย์ ฉบับพระยาราชสัมภารากรกับฉบับตะปะขาวรอต อธิบายว่า พญากงสั่งให้นำพญาพานไปทิ้งไว้ในป่า แต่บังเอิญยายหอมซึ่งเป็นชาวบ้านไปพบจึงนำกลับมาเลี้ยง (วรรณกร ชาวนาไร่, ๒๕๕๖: น. ๕๖) บทบาทของยายหอมในตำนานจึงทำหน้าที่เป็นเสมือนแม่ที่ดูแลชุบเลี้ยงพญาพานจนเติบโตขึ้น และผลักดันให้พญาพานมีชีวิตที่มั่นคงและก้าวหน้าด้วยการนำไปถวายให้กับเจ้าเมืองราชบุรี เพื่อยกเป็นบุตรบุญธรรม

ชีวิตของยายหอม ตามตำนานไม่ได้ระบุว่า มีตำแหน่งแห่งหนเป็นอะไร มีความเชื่อมโยงอย่างไรกับราชวงศ์ แต่สันนิษฐานว่ายายหอมเป็นชาวบ้าน ซึ่งประกอบอาชีพเลี้ยงเป็ด และตั้งบ้านเรือนอาศัยอยู่ในบริเวณโบราณสถานที่ค้นพบในปัจจุบันที่เรียกว่า “เนินพระ” ซึ่งเชื่อกันว่ายายหอมเลี้ยงดูพญาพานในสถานที่แห่งนี้ (พชรพงษ์ พุฒซ้อน, ๒๕๖๑: ออนไลน์) การปรากฏตัวของยายหอมในตำนานพญากง พญาพานช่วงสุดท้าย เกิดขึ้นหลังจากที่พญาพานได้รับรู้ความจริงว่า พญากงเป็นบิดาของตนเอง ซึ่งพญาพานได้ฆ่า โดยฟันพญากงจนตายในการศึกชนช้าง

ระหว่างเมืองกาญจนบุรีและราชบุรี[1] และพญาพานรู้ความจริงมาจากพระมารดาว่า ตนเองเป็นบุตรของพญากง พญาพานจึงได้ไปไถ่ถามยายหอม เพื่อยืนยันถึงความจริงที่ตนรู้ว่าถูกต้องหรือไม่ โดยยายหอมได้อธิบายความจริงให้พญาพานรับรู้ทั้งหมด ทำให้พญาพานเสียใจและโกรธที่ยายหอมปิดบังเรื่องราวดังกล่าว จึงได้สั่งฆ่ายายหอม ในที่สุด *ยายหอม* เป็นสตรีที่อยู่ในตำนานของพญากง พญาพาน กล่าวคือ ถึงแม้ว่ายายหอมจะไม่ได้เป็นตัวละครหลักในตำนาน แต่ทว่ามีการถ่ายทอดเรื่องราวของยายหอมผ่านการบอกเล่าปากต่อปากจนมาถึงปัจจุบัน ซึ่งมีหลักฐานตามความเชื่อปรากฏ เช่น โบราณสถานเนินพระ ชื่อของชุมชนดอนยายหอม การสร้างศาลเคารพที่วัดดอนยายหอม วัดพระประโทณเจดีย์ ตลอดจนการแต่งเติมเรื่องราวส่วนหนึ่งของตำนานพญากง พญาพาน ที่มีการกล่าวอ้างถึงยายหอมผ่านงานเขียน บทประพันธ์พื้นบ้าน กาพย์ กลอน แหล่ เป็นต้น จึงถือว่าเป็นตำนานที่มีคุณค่าแก่การเรียนรู้ในมิติต่าง ๆ บทความชิ้นนี้จึงมีวัตถุประสงค์ที่จะศึกษาคุณค่าและความเชื่อของตำนานดังกล่าว โดยใช้กรอบแนวคิดคติชนวิทยาเป็นแนวทางการวิเคราะห์ และศึกษาข้อมูลจากเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาเรียบเรียงตามประเด็นที่ได้ค้นพบ ดังจะได้กล่าวต่อไป

การวิเคราะห์คุณค่าของตำนาน “ยายหอม”

ตำนาน (Myth) เป็นเรื่องเล่าจากอดีต อันเกิดจากการตั้งคำถามของมนุษย์เพื่อต้องการค้นหาคำตอบว่าที่มาของสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นนั้นเป็นอย่างไร ตำนานจึงเป็นระบบการคิด ความเชื่อ ขนบ ประเพณีที่สะท้อนแบบแผนความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับธรรมชาติ และมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ ตำนานที่ถูกสร้างขึ้นจึงอาจจะเป็นทั้งเรื่องจริงหรือไม่ก็ตาม ศรีศักร วัลลิโภดม (๒๕๕๐: ออนไลน์) กล่าวว่า ตำนานระดับท้องถิ่น เป็นตำนานเกี่ยวกับการสร้างบ้านแปงเมืองที่แสดงออกจากคำถามที่ว่า การเป็นบ้านไหน เมืองไหน มีเนื้อหาสาระที่ไม่หยุดนิ่งตายตัว มีการเพิ่มเติมเปลี่ยนแปลงไปตามสังคม เวลา และสถานที่เสมอ โดยคนในท้องถิ่นอย่างสืบเนื่อง จึงเป็นประวัติศาสตร์ที่มีชีวิต (Living history) เพื่อสร้างสำนึกร่วมของความเป็นคนในแผ่นดินเกิดเดียวกัน สิ่งที่เห็นเป็นรูปธรรม ได้แก่ บรรดาชื่อบ้านนามเมือง และชื่อของสถานที่ศักดิ์สิทธิ์เกี่ยวกับเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ของชุมชน และท้องถิ่น เป็นต้น (ศรีศักร วัลลิโภดม, ๒๕๕๒: ออนไลน์) นอกจากนี้ ศิราพร ณ ถลาง (๒๕๕๗: น. ๓๖๒ – ๓๖๓) อธิบายหน้าที่ของตำนานซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาทางคติชนวิทยาตามแนวคิดบทบาทหน้าที่ของ Bascom (1954: น. 333-349) ว่าตำนานทำหน้าที่ ๔ ประการ ได้แก่

---

[1] สาเหตุแห่งการต่อสู้รบกันในครั้งนี้เกิดจากการที่พญาพาน ซึ่งเป็นบุตรบุญธรรมของเจ้าเมืองราชบุรี มีความต้องการที่จะทำให้เมืองราชบุรีพ้นจากการตกเป็นเมืองขึ้นของเมืองกาญจนบุรี จึงมีการงดส่งเครื่องราชบรรณาการไปถวายเจ้าเมืองกาญจนบุรี ทำให้เจ้าเมืองกาญจนบุรี (พญากง) ยกกองทัพมาปราบเมืองราชบุรีให้ตกอยู่ในอาณัติดังเดิม

๑) อธิบายที่มาและเหตุผลของพิธีกรรม ๒) การให้การศึกษาหรือปัญญาแก่สังคม ๓) รักษามาตรฐานพฤติกรรมของสังคม ๔) สร้างความเพลิดเพลินและช่วยเป็นทางออกของความขับข้องใจของบุคคลในสังคม จากแนวคิดของศรีศักร และศิราพร ให้มุมมองเกี่ยวกับการวิเคราะห์ตำนานว่า สามารถอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมหรือสิ่งที่มนุษย์ต้องการหาคำตอบ การสร้างสำนึกร่วม และเป็นเครื่องมือในการให้แก่ศึกษา หรือแง่คิดทางศีลธรรมเพื่อสร้างระเบียบทางสังคม ดังนั้นบทความนี้จึงได้ประยุกต์แนวคิดส่วนหนึ่งของศิราพรมาเป็นกรอบในการวิเคราะห์และเพิ่มเติมแนวคิดในมุมมองของผู้เขียน โดยขอนำเสนอการวิเคราะห์คุณค่าของตำนานออกเป็น ๓ หัวข้อหลัก ดังนี้ ๑) ตำนานยายหอมกับการอธิบายภูมินามชุมชนและการสร้างถาวรวัตถุ ๒) ตำนานยายหอมกับการให้ข้อคิดทางศีลธรรมแก่สังคม และ ๓) ตำนานยายหอมกับการสร้างแนวคิดในการพัฒนาชุมชน

๑. ตำนานยายหอมกับการอธิบายภูมินามชุมชนและการสร้างถาวรวัตถุ

ชื่อภูมินามของชุมชนหรือสถานที่ สิ่งก่อสร้าง (Place Name) สะท้อนวิธีคิดของสมาชิกในชุมชนที่มีความหมายประสานสัมพันธ์กับการตั้งถิ่นที่อยู่อาศัย เชื่อมโยงกับตำนานท้องถิ่น วรรณคดีพื้นบ้าน และลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ ทำให้ผู้คนภายในและภายนอกชุมชนต่างมีความเข้าใจในที่มาในการกำหนดชื่อหมู่บ้าน หรือเรียกสถานที่สำคัญของชุมชนและท้องถิ่นนั้นๆ เช่นเดียวกันกับตำนานยายหอมที่มีอิทธิพลต่อวิธีคิดของคนในชุมชน โดยมีการนำตำนานดังกล่าวมาใช้เพื่อเรียกขานชื่อชุมชน วัด และอธิบายการสร้างถาวรวัตถุที่เกี่ยวข้อง

๑.๑ ชุมชนดอนยายหอมและวัดดอนยายหอม

การกำหนดชื่อเรียก “ชุมชนดอนยายหอม” มาจากลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ชุมชนที่ตั้งอยู่บนพื้นที่ดอน โดยพื้นที่บริเวณนี้ในอดีตเป็นที่รกร้างว่างเปล่า มีบ้านเรือนอยู่เพียงไม่กี่หลัง เป็นชุมชนขนาดเล็ก ลักษณะของพื้นที่อยู่ในที่ดินล้อมรอบด้วยที่ลุ่ม ซึ่งหากมองดูจากด้านนอกจะมีลักษณะคล้ายเกาะหรือเป็นดอนขึ้นมา (มนู วัลยะเพ็ชร และคณะ, ๒๕๒๒: น. ๑๒-๑๓) ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาวิจัยทางโบราณคดีที่อธิบายว่าตำแหน่งที่ตั้งของโบราณสถานเนินพระ เป็นที่ดินดอนติดต่อกับพื้นที่ราบลุ่ม (พนมกร นวเสลา, ๒๕๖๑: ออนไลน์) และจากการกล่าวอ้างอิงในตำนานระบุว่า บริเวณพื้นที่ดังกล่าวเป็นสถานที่อยู่อาศัยของยายหอม และเป็นที่ซึ่งยายหอมได้เลี้ยงดูพญาพานจนกระทั่งเติบโตก่อนนำไปถวายเป็นบุตรบุญธรรมของเจ้าเมืองราชบุรี รวมทั้งเป็นสถานที่ที่ยายหอมถูกพญาพานสั่งฆ่า หลักฐานที่บ่งบอกหรือเป็นประจักษ์พยานในบริเวณนี้คือ โบราณสถานเนินพระ จากการวิจัยยังพบว่า ในสมัยทวารวดีชุมชนโบราณบริเวณดอนยายหอมดังกล่าวนี้ไม่ได้ตั้งอยู่โดดเดี่ยว แต่มีการติดต่อสัมพันธ์กับเมืองในพื้นที่ใกล้เคียงที่อยู่ในลุ่มน้ำแม่กลองและลุ่มน้ำเพชรบุรี เนื่องจากชุมชนเหล่านี้ตั้งอยู่ตามขอบพื้นที่ดินดอนสามเหลี่ยมใหม่ ซึ่งแต่เดิมเคยเป็นทะเลมาก่อน (พนมกร นวเสลา, ๒๕๖๑: ออนไลน์)

การเรียกชื่อบ้านยายหอมนี้ ยังปรากฏหลักฐานในด้านวรรณคดีนิราศพระประธมของสุนทรภู่ ที่กล่าวไว้ว่า (วชิรญาณ, ๒๕๖๔: ออนไลน์)

จึงสำเหนียกเรียกย่านบ้านยายหอม ด้วยเดิมจอมจักรพรรดิอธิษฐาน

ครั้นเสร็จสรรพกลับมาหาอาจารย์ เหตุด้วยบ้านนั้นมีเนินศิลา

กรมศิลปากรประกาศขึ้นทะเบียนบริเวณที่ตั้งโบราณสถานเนินพระ เป็นโบราณสถานซึ่งเรียกว่า “วัดเนินพระ” (ร้าง) ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๘๐ และต่อมาได้มีการกำหนดให้พื้นที่ดังกล่าวเป็นเขตที่ดินโบราณสถาน ซึ่งมีพื้นที่ประมาณ ๑๔ ไร่ ๓ งาน ๒๗ ตารางวา (ประกาศกรมศิลปากร, ๒๕๓๐) ลักษณะสถาปัตยกรรมของโบราณสถานเนินพระ เป็นเนินดินปิดคลุมซากเจดีย์ขนาดใหญ่ก่อสร้างด้วยอิฐมอญแผ่นใหญ่ สันนิษฐานว่าเป็นเจดีย์ที่สร้างขึ้นในสมัยทวารวดี ปัจจุบันมีต้นไม้ใหญ่ขึ้นปกคลุมโดยรอบ มีการขุดพบโบราณวัตถุหลายชิ้น เช่น ศิลาเหลี่ยมเขียว มีลายจำหลักที่ปลายเสา ตอนบนของเสามีง่ามสำหรับวางพระเสมาธรรมจักร พระพุทธรูปศิลาและเสมาธรรมจักร กวางหมอบทำด้วยศิลา โดยโบราณวัตถุเหล่านี้ส่วนหนึ่งถูกจัดเก็บที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาตินครปฐม และที่วัดดอนยายหอม ในพื้นที่โบราณสถานเนินพระนี้ยังมีการจัดทำศาลไม้ สำหรับเป็นที่สักการะยายหอม ตามความเชื่อของคนในชุมชน สำหรับวัดดอนยายหอม ซึ่งกำหนดชื่อเรียกสัมพันธ์กับตำนานยายหอมนั้น แต่เดิมเรียกว่า “วัดโคกยายหอม” เป็นวัดร้าง ซึ่งไม่ได้ตั้งอยู่ในสถานที่ปัจจุบัน สร้างในสมัยใดไม่ปรากฏหลักฐาน (แต่สันนิษฐานว่า ตั้งอยู่ในพื้นที่โรงเรียนพระปฐมวิทยาลัย ๒ หลวงพ่อเงินอนุสรณ์) วัดโคกยายหอมดังกล่าวมีพระภิกษุจำพรรษาอยู่ไม่กี่รูป และมีสภาพทรุดโทรมยากต่อการปฏิสังขรณ์ ดังนั้น สมาชิกของชุมชนแถบนี้ ซึ่งมีหลวงพ่อทรัพย์ เจ้าอาวาสวัดงิ้วราย อำเภอนครชัยศรี ในขณะนั้น เป็นผู้นำในการเลือกพื้นที่ใหม่เพื่อสร้างวัดแห่งใหม่ในปี พ.ศ. ๒๓๙๘ โดยพื้นที่ดังกล่าวตั้งอยู่ห่างจากโบราณสถานเนินพระไม่มากนัก และได้รับการถวายที่ดินจากสมาชิกในชุมชน เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๐๐ (องค์กรบริหารส่วนจังหวัดนครปฐม, ๒๕๖๔: ออนไลน์) จากข้อมูลดังที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า มีการใช้คำว่า “โคก” กับ “ดอน” สลับกัน ซึ่งมีความหมายในทำนองเดียวกัน คือ เป็นบริเวณที่มีพื้นที่สูงกว่าพื้นที่ราบ และบริเวณดังกล่าวมีการตั้งบ้านเรือน ชุมชน และมีวัดที่ต่างต้องพึ่งพาซึ่งกันและกัน ดังนั้น ชื่อวัดจึงเรียกชื่อตามหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ ภายในวัดดอนยายหอมแห่งนี้ยังมีการสร้างศาลคุณยายหอม ซึ่งตั้งใกล้กับพระอุโบสถไว้เป็นที่สักการะของคนในชุมชนด้วย

ภาพที่ ๑ บริเวณหน้าวัดดอนยายหอม

ภาพที่ ๒ ศาลาคุณยายหอม

ภาพที่ ๓ ประตูเมืองยายหอม

ภาพที่ ๔ โบราณสถานเนินพระ

ภาพที่ ๕ เจว็ดยายหอมและพญาพาน

ภาพที่ ๖ ศาลพญาพานและยายหอมที่โบราณสถานเนินพระ

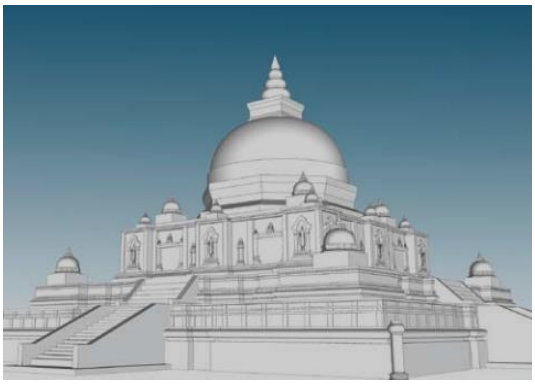
๑.๒ พระประโทณเจดีย์

ตำนานยายหอมนั้นยังมีความสัมพันธ์กับการอธิบายการสร้างพระประโทณเจดีย์ ซึ่งปัจจุบันตั้งอยู่ในวัดพระประโทณเจดีย์วรวิหาร โดยตำนานกล่าวว่า ภายหลังจากที่พญาพานได้สั่งให้ฆ่ายายหอม เนื่องจากโกรธยายหอมที่ไม่อธิบายความจริงเกี่ยวกับชาติกำเนิดของตน จึงทำให้ตนเองได้ฆ่าพญากงผู้ซึ่งเป็นบิดาของตน พญาพานเสียใจและสำนึกผิดต่อการกระทำของตนเอง จึงได้สร้างพระประโทณเจดีย์ เพื่อเป็นอนุสรณ์ชดเชยกับสิ่งที่ได้กระทำต่อยายหอมผู้เปรียบได้ดังแม่ของตนเอง เรื่องราวนี้ยังปรากฏหลักฐานในด้านวรรณคดีนิราศพระประธมของสุนทรภู่ กล่าวว่า (วชิรญาณ, ๒๕๖๔: ออนไลน์)

ครั้นถามไถ่ยายหอมก็ยอมผิด ด้วยปกปิดปฏิเสธซึ่งเหตุผล

เธอโกรธาฆ่ายายนั้นวายชมม์ จึงให้คนก่อสร้างพระปรางค์ประโทณ

พระประโทณเจดีย์ที่สร้างขึ้นนี้ แต่เดิมนั้นมีลักษณะเป็นเนินดินสูงใหญ่ มีพระปรางค์ขนาดย่อมตั้งอยู่ด้านบน ต่อมาหลังจากที่กรมศิลปากรได้มีการสำรวจและบูรณะ ทำให้ค้นพบว่า บริเวณใต้เนินดินนั้นด้านล่างเป็นฐานเจดีย์ขนาดใหญ่ในสมัยทวารวดี รูปแบบที่มีการวิเคราะห์กัน ได้แก่ ส่วนล่างฐาน ๒ ชั้น ลดหลั่น ชั้นบนมียอดบริวารประจำมุมบนลาน ลานฐานกว้างของชั้นนี้รองรับส่วนกลาง ซึ่งมีจระนำประดิษฐานพระพุทธรูปบริเวณมุมบนทั้งสี่ของส่วนกลาง (สันติ เล็กสุขุม, ๒๕๕๒: ๖๓-๘๔) การบูรณะเจดีย์พระประโทณในแต่ละสมัยมีการสันนิษฐานว่า น่าจะมีก่อพอกเพิ่มเติมจากเดิมที่เป็นฐานซ้อนสองชั้น เป็นสามชั้น และสร้างบันไดเพิ่ม เจดีย์แห่งนี้ได้ถูกทิ้งร้างไปนาน จนในสมัยอยุธยาตอนปลายจึงได้มีการเกลี่ยอิฐบนยอดเนินเจดีย์ที่พังทลายลงมาแล้ว และสร้างเป็นปรางค์ขึ้นใหม่ไว้ด้านบนดังที่ปรากฏให้เห็นในปัจจุบัน (อรุณศักดิ์ กิ่งมณี, ๒๕๖๔: ออนไลน์) หลักฐานทางความเชื่อของการสร้างพระประโทณเจดีย์ที่เชื่อมโยงกับตำนานดอนยายหอมที่เห็นได้ชัดเจนอีกอย่างในปัจจุบัน คือ การสร้างศาลเคารพยายหอมที่ตั้งอยู่บริเวณข้างพระเจดีย์ ภายในศาลมีรูปปั้นยายหอมกับเด็ก ซึ่งเด็กนั้น สันนิษฐานว่าจะหมายถึงพญาพานที่ยายหอมเลี้ยงดูมา ซึ่งมีการนำธูป เทียน ดอกไม้ พวงมาลัย และเสื้อผ้า โดยเฉพาะการนำตุ๊กตาเป็ดมาถวายเป็นจำนวนมาก สาเหตุที่มีการนำรูปตุ๊กตาเป็ดมาถวายนั้น สันนิษฐานว่ามาจากตำนานที่กล่าวว่า ยายหอมประกอบอาชีพเลี้ยงเป็ด

ภาพที่ ๗ ภาพสันนิษฐานของพระประโทณเจดีย์สมัยทวารวดี

ที่มา: (สันติ เล็กสุขุม และคณะ. ๒๕๕๒)

ภาพที่ ๘ พระประโทณเจดีย์ในปัจจุบัน

ภาพที่ ๙ ศาลยายหอมบริเวณข้างพระประโทณเจดีย์

ภาพที่ ๑๐ รูปปั้นยายหอมและพญาพาน ภายในศาล

๒. ตำนานยายหอมกับการให้ข้อคิดทางศีลธรรมแก่สังคม

หากมองอย่างผิวเผินด้วยการอ่านเพียงตำนานใดตำนานหนึ่งเพื่อทำความเข้าใจในที่มาของตำนานนั้นๆ ผู้อ่านอาจได้รับอรรถรสด้านวรรณศิลป์ เช่น การดำเนินเนื้อเรื่องที่สนุกสนาน การใช้ภาษาสำนวนที่สละสวย แต่ตำนานมีคุณค่ามากกว่าการอ่านเอาเรื่องเท่านั้น คือ ให้คุณค่าในด้านแง่คิดหรือการให้ปัญญาแก่บุคคล ซึ่งตำนานแต่ละตำนานนั้นล้วนให้มุมมองที่แตกต่างกันในการชี้นำการดำเนินชีวิตของสังคมผ่านการอบรมสั่งสอนและชี้แนะจริยธรรมแก่บุคคลในสังคม หรือกล่าวได้อีกนัยหนึ่งว่า ตำนานสามารถใช้เป็นเครื่องมือสำหรับ การปกครองคนในสังคมให้อยู่ภายใต้กฎระเบียบและแนวทางที่เหมาะสม ตำนานยายหอม ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในตำนานพญากง พญาพานนี้ ได้สะท้อนแบบแผนความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งแสดงให้เห็นถึงแง่คิดทางศีลธรรมหรือเป็นการสร้างปัญญาให้แก่ผู้ทำความเข้าใจ ดังนี้

๒.๑ การทำหน้าที่ของมารดาที่พึงมีต่อบุตร

ก่อนการปรากฏตัวขึ้นของยายหอมในตำนานพญาพาน มีเหตุการณ์หนึ่งที่แสดงถึงการทำหน้าที่ของพระมเหสีในฐานะมารดาที่แสดงการปกป้องบุตรหรือพญาพานจากคำทำนายของโหราจารย์ที่กล่าวว่าเมื่อบุตรคนนี้เติบใหญ่จะกลับมาฆ่า พญากง ผู้ซึ่งเป็นบิดาจึงสั่งให้นำพญาพานไปฆ่าทิ้ง พระมเหสีจึงแสดงความไม่พอพระทัยต่อคำสั่งของพญากง ดังปรากฏในบทประพันธ์ เรื่อง ผจญภัยในตำนานพระยาพาน พระยากง ของ พงษ์อนันต์ สรรพานิช (๒๕๔๒: น. ๔๖) ที่ว่า

“ทรงห่วงชีวิตของพระองค์เองซิเพคะ” พระมเหสีทรงสะบัดพระวรกายหลบจากพระหัตถ์พระยากง เพียงทรงเชื่อคำนายของโหรหลวง ก็ทรงคิดประหารลูกเพื่อพระองค์จะได้อยู่รอด พระมเหสีทรงหันมาที่โหรหลวงด้วยพระพักตร์ที่เกรี้ยวกราด “ท่านโหรหลวง ท่านเห็นแล้วใช่ไหมว่า สิ่งที่ท่านทำนายมันสร้างปัญหาใหญ่หลวงเพียงไหน ท่านต้องรับผิดชอบ”

ตามตำนานดังที่กล่าวมาข้างต้น หลังจากที่พระยากงได้ตัดสินใจให้นำบุตรไปฆ่าทิ้งในป่า บางตำนานกล่าวว่าให้นำไปลอยน้ำ และบางตำนานกล่าวว่า พระมเหสีได้แอบนำบุตรไปให้ยายหอมเลี้ยง เพื่อที่จะรักษาชีวิตของลูก โดยปิดบังไม่ให้มีใครรับรู้ การกระทำของพระมเหสีนี้สะท้อนบทบาทของแม่ที่เป็น **“บุรพเทพ”** หมายถึง การให้ความคุ้มครองป้องกันผองภัยอันตรายที่จะเกิดแก่ลูก จึงเปรียบได้ดังกับ **“พระพรหม”** ซึ่งหมายถึงผู้สร้าง เป็นผู้ที่ประกอบด้วยพระพรหมวิหาร ๔ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา (บุญรัตน์ โพธิไพรัตนา, ๒๕๔๗: ๑๑๓) มนุษย์ที่ทำหน้าที่ในฐานะ “แม่” จึงควรดำรงบทบาทดังกล่าวตามที่ปรากฏในตำนานอย่างเต็มกำลัง

๒.๒ การสงเคราะห์บุตรอย่างดีเยี่ยม

หลังจากที่ยายหอมได้พบเจอกับพญาพานที่ถูกทิ้งใส่ตะกร้าลอยน้ำมา จึงได้ตัดสินใจนำเอาเด็กทารกนั้นมาเลี้ยงดูแล ยายหอมจึงแสดงบทบาทในฐานะแม่ ซึ่งเป็นทั้งผู้ปกป้อง ผู้ให้ชีวิต สงเคราะห์ดูแลพญาพานด้วยความรัก และความเมตตาเสมือนเป็นดังลูกของตนเอง ดังที่สะท้อนในบทเพลงฉ่อยเรื่อง พญากง พญาพาน (สุกัญญา ภัทราชัย, ๒๕๒๕: น. ๔๕-๔๗) ว่า

แต่ฝ่ายยายหอมแกก็เลี้ยงเป็ดอยู่ที่ตีนท่า เห็นพานน้อยลอยมาแกก็ตกใจ
แกเห็นพานทองแต่ว่าลอยมา แกเดินนำหน้าลงจากเคหาเรือนใหญ่
แกก็ยกพานทองขึ้นออกมา ขึ้นไว้บนเคหาทันใด
แกก็อุ้มกุมารขึ้นออกมา ก็อาบน้ำอาบท่าผ่องใส
แกก็เลยตั้งชื่อในสนาม ชื่อว่าพญาพานแกจำไว้

ทัศนะดังกล่าวนี้ ยังพบได้ในบทประพันธ์ของ พงษ์อนันต์ สรรพานิช (๒๕๔๒: น. ๖๑, ๖๓) ได้บรรยายว่า

> *“ยายหอมก็เลี้ยงลูกของแกไป ด้วยความรักดุจลูกของตัวเอง ทั้งที่ตัวยายหอมเองก็ไม่เคยมีสามี จนคนนินทา แต่แกรักลูกคนนี้ของแกแบบถวายชีวิต”*
>
> *“ตลอดเวลากว่า ๒๐ ปี ที่แม่หอมเลี้ยงดูพานมา พานได้รับความรัก ความทะนุถนอม ความอบอุ่นที่แม่หอมมีให้อย่างไม่ขาดตกบกพร่อง พานเจริญเติบโตเป็นหนุ่มแน่นสง่างาม ผิวพรรณเปล่งปลั่งผิดกว่าชาวบ้านทั่วไป”*

ยายหอมหรือแม่หอมที่พญาพานเรียก ได้เลี้ยงดูแลพญาพานจนเติบใหญ่ และส่งเสริมให้มีการศึกษาและความรู้ที่ดี จนกระทั่งนำไปถวายตัวเพื่อเป็นบุตรบุญธรรมแก่เจ้าเมืองราชบุรี โดยคาดหวังว่าจะได้มีหลักปักฐานที่มั่นคงแก่ตนเอง มีความเจริญก้าวหน้าในการงาน และประสบความสำเร็จในชีวิต ดังที่ปรากฏในเนื้อเพลงแหล่พญากง พญาพาน ขับร้องโดย ไวพจน์ เพชรสุพรรณ (๒๕๕๙: ออนไลน์) ซึ่งมีเนื้อหาว่า

ยายหอมจอมเศรษฐี ริมวารีเห็นเก็บมาเลี้ยงไว้
ตั้งชื่อให้ว่าลูกพาน และสงสารเหมือนลูกในไส้
พอเข้าเกณฑ์ในการเรียน พาไปฝากพระครูเถียร
เรียนเก่งกว่าใคร

จากหลักฐานดังกล่าวมาข้างต้น สามารถสรุปได้ว่า ยายหอมในบทบาทของความเป็นแม่นั้น ยายหอมสามารถทำหน้าที่ของแม่ได้อย่างดีเยี่ยมสอดคล้องกับมงคล ๓๘ ประการ (สิ่งที่ทำให้ชีวิตโชคดีและมีความสุข) ใน **มงคลที่ ๑๒ ซึ่งกล่าวถึงการสงเคราะห์บุตรหรือการเลี้ยงดูลูก** (พระมหาสมชาย ฐานวุฑ, ๒๕๖๔: ออนไลน์) ด้วยปัจจัยต่าง ๆ เช่น การให้อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค และที่อยู่อาศัย การสงเคราะห์ด้านนี้เป็นการสงเคราะห์เลี้ยงดูให้ร่างกายเจริญเติบโตไปตามวัย และอีกด้านหนึ่ง คือ การสงเคราะห์ด้วยธรรม คือ การให้โอวาท แนะนำสั่งสอนให้ปฏิบัติดี ให้ความรัก ความอบอุ่น เอาใจใส่ การให้การศึกษาความรู้ การสงเคราะห์ในด้านนี้จึงเป็นการส่งเสริมให้บุตรมีจิตรใจที่ดีงาม มีคุณธรรม จริยธรรม จึงเป็นพฤติกรรมที่เป็นแบบอย่างของการทำหน้าที่ผู้ปกครองบุตร

๒.๓ การขาด“สติ”ของพญาพาน

การกระทำของพญาพานที่สั่งฆ่ายายหอม ผู้เปรียบได้เสมือนแม่บุญธรรมนั้น ถือเป็น**ปาณาติบาต** ซึ่งหมายถึง การกระทำให้ชีวิตตกล่วง หรือการปลงชีวิต ซึ่งเป็นหนึ่งในอกุศลกรรมบถ ๑๐ คือ ทางแห่งอกุศลกรรม ทางทำความชั่วอันเป็นทางนำไปสู่ความเสื่อม **ความทุกข์ หรือทุคติ** (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), ๒๕๔๖: ออนไลน์) สาเหตุของการกระทำดังกล่าวเกิดขึ้นจากความไม่รู้ในข้อเท็จจริงของพญาพานเกี่ยวกับพญากง ผู้ซึ่งเป็นบิดาของตนเอง และเข้าใจว่า ยายหอมปิดบังชาติกำเนิดตนเอง ทั้งๆ ที่ยายหอมเองก็ไม่ได้รับรู้มาก่อนว่า พญากงเป็นบิดาของพญาพาน ดังบทประพันธ์ตอนหนึ่งของ พงษ์อนันต์ สรรพานิช (๒๕๔๒: น. ๑๐๘ – ๑๐๙, ๑๑๒) ได้บรรยายว่า

> *พญาพาน: “ข้าไม่ใช่ลูกนาง ได้ยินไหม ข้าไม่ใช่ลูกของนาง” พญาพานทรงลั่นพระสุรเสียงดังสนั่น พร้อมกับทรงชักดาบออกจากฝัก “นางต้องรับผิดชอบต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นทั้งหมด นางต้องชดใช้ชีวิตทดแทนพ่อของข้า” พญาพาน โยนดาบลงต่อหน้ายายหอม “เพราะนางปิดบังข้ามาตลอด ถ้าเพียงแต่นางบอกว่าข้าเป็นบุตรใคร มีหรือที่ข้าจะกระทำในสิ่งที่เลวร้ายขนาดนี้”*
>
> *ยายหอม: “เรามิเคยรู้เลยว่า ท่านเป็นลูกใคร หากจะสรุปเอาตอนนั้น เราบอกได้แต่เพียงว่า พ่อแม่ท่านใจร้ายใจดำอำมหิต ที่เอาท่านมาทิ้งน้ำหวังให้ตาย”*
>
> *พระมเหสีเมืองราชบุรี (แม่บุญธรรม): “โธ่ พญาพานลูกแม่เอ๋ย อะไรทำให้ลูกไร้เหตุผลขนาดนั้น ลูกลองคิดดูนะว่า ยายหอมจะรู้ได้อย่างไรว่า พญากงเป็นพระบิดาของลูก”*
>
> *ทหารเอก: “ถูกต้องพะยะค่ะ ยายหอมไม่มีวันรู้ เพราะยายหอมเพียงเก็บพระโอรสได้จากแม่น้ำ จะทราบได้อย่างไรว่า พระองค์เป็นบุตรของใคร”*

ข้อคิดจากพฤติกรรมของพญาพานสะท้อนถึงหลักธรรมในทางพุทธศาสนาที่เรียกว่า **“โมหะ”** คือ ความไม่รู้ ความหลงเข้าใจผิด ไม่รู้สภาพที่เป็นจริง เป็นกิเลสซึ่งเกิดจากความคิดที่เห็นผิดไม่ใช่ปัญญาในการพิจารณาให้ประจักษ์ในเรื่องนั้น ๆ ให้เกิดความกระจ่าง รอบคอบถี่ถ้วน สิ่งนำไปสู่การก่ออกุศลในที่สุด (มูลนิธิศึกษาและเผยแพร่พระพุทธศาสนา, ๒๕๕๐: ออนไลน์)

๒.๔ การสำนึกรู้รับผิดชอบต่อการกระทำ

หลังจากที่พญาพานได้ฆ่าผู้มีพระคุณทั้งสองคนอัน ได้แก่ พญากง และยายหอมไปแล้ว จึงได้เกิดความโศกเศร้า เสียใจกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น นำไปสู่ความสำนึกผิดกับการกระทำของตนเอง ดังที่สะท้อนจากบทเพลงแหล่ ซึ่งขับร้องโดย ไวพจน์ เพชรสุพรรณ (๒๕๕๙: ออนไลน์) กล่าวว่า

จอมกษัตริย์แสนเศร้าอุรา ก้มกราบมารดาแล้วร้องไห้
ตัวลูกนี้มีบาปหนา ได้ฆ่าบิดาโดยไม่ตั้งใจ
ลูกฆ่าพ่อโดยไม่รู้ตัว สร้างแต่ความชั่วมหันตภัย
โกรธยายหอม ไม่บอกความเป็นมา
ให้ประหารชีวิตชีวาให้วางวาย หวลคิดถึงพระคุณทั้งสอง
จึงสร้างเจดีย์ทองขึ้นถวาย ตั้งแต่วันนั้นมา
ถือศีลภาวนาไปจนวันตาย

จะเห็นได้ว่า พญาพานเกิดความสำนึกผิดจากการะทำของตน ซึ่งถือว่าเป็นเรื่องที่ดีในการยอมรับความผิดที่ตนเองเป็นผู้กระทำ และจะไม่กระทำผิดนั้นอีก พญาพานยังมุ่งมั่นแก้ไขเปลี่ยนแปลงตนเอง และให้อภัยตนเอง เนื่องจากตนเป็นผู้การกระทำผิด พญาพานสำนึกในความผิดดังกล่าว ดังเห็นได้จากมีการขอโทษผู้อื่น และชดเชยผู้อื่นด้วยวิธีการต่าง ๆ ตามตำนานพญาพานได้สร้างปฐมเจดีย์เพื่ออุทิศแก่บิดา และสร้างพระประโทณเจดีย์เพื่ออุทิศแก่ยายหอม อย่างไรก็ตามการกระทำของ พญาพานถือเป็น **“กรรม”** ที่เรียกว่า**อนันตริยกรรม** หมายถึงกรรมหนักที่สุด (หรือครุกรรม) ดังที่ปรากฏคือ การปิตุฆาต และมาตุฆาต เป็นเป็นอกุศลกรรมให้ผลรุนแรงผู้กระทำต้องตกอบายภูมิหรือไปเกิดในนรกทันทีเมื่อสิ้นชีวิต โดยกรรมดีที่สะสมมาไม่สามารถจะส่งผลหรือช่วยเหลือได้ ดังนั้น เมื่อได้รับวิบากกรรมหมดสิ้นในอบายภูมิแล้ว จึงกลับมารับกรรมดีได้ในภายหลัง (พระมหาบุญชู ภูศรี, ๒๕๕๐: น. ๑๐๙-๑๑๐)

๓. ตำนานยายหอมกับการสร้างแนวคิดในการพัฒนาชุมชน

ตำนานนอกจากจะอธิบายที่มาของภูมินาม การสร้างถาวรวัตถุ การให้แง่คิดด้านศีลธรรมหรือชี้นำปัญญาให้แก่ผู้ศึกษาแล้ว ยิ่งไปกว่านั้นมนุษย์ได้ใช้ตำนานให้เกิดประโยชน์ด้วยการต่อยอด ดัดแปลง ตลอดจนประยุกต์สู่การพัฒนาชีวิตผู้คน ชุมชนและท้องถิ่นนั้น ๆ ดังนั้น ตำนานจึงมีความหมายมากกว่าประวัติศาสตร์หรือเรื่องราวที่หยุดนิ่งที่เป็นเพียงเพื่อการทำความเข้าใจเท่านั้น คนในชุมชน ท้องถิ่นแต่ละแห่งได้พินิจพิเคราะห์สาระสำคัญจากตำนานเพื่อที่จะสร้างแนวคิดใหม่ ๆ ที่ตอบสนองต่อความต้องการพัฒนาหรือการเปลี่ยนแปลงของชุมชน ท้องถิ่นอย่างสร้างสรรค์ในแต่ละช่วงเวลา สุนทรชัย ชอบยศ (๒๕๖๒: น. ๑๑๕-๑๓๘) เสนอมุมมองเกี่ยวกับการวิเคราะห์ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งและยั่งยืน ได้แก่ ๑) การใช้ประวัติศาสตร์เพื่อสร้างความตระหนักและสำนึกรักท้องถิ่น ๒) การใช้ประวัติศาสตร์เพื่อต่อสู้กับอำนาจรัฐและทุนภายนอก ๓) การใช้ประวัติศาสตร์เพื่อเสริมสร้างการท่องเที่ยวของชุมชน และ ๔) การใช้ประวัติศาสตร์เพื่อส่งเสริมการศึกษาของคนในท้องถิ่น ในทำนองเดียวกันจากแนวคิดดังกล่าว ตำนานสามารถนำมาสร้างคุณูปการแก่ชุมชนได้เช่นกัน ผู้เขียนจึงนำมาปรับเป็นแนวทางการนำเสนอตำนานยายหอมกับการสร้างแนวคิดในการพัฒนาชุมชน ท้องถิ่น ดังนี้

๓.๑ ตำนานยายหอมกับการสร้างเส้นทางท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ (Historic value route)

จากตำนานยายหอม ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของตำนานพญากง พญาพาน อันเป็นตำนานท้องถิ่นของจังหวัดนครปฐม ทำให้เห็นร่องรอยของศาสนสถาน โบราณสถาน และวัดที่มีความเกี่ยวข้องหลายแห่งในตำนานนี้ สามารถนำมากำหนดเป็นเส้นทางการท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ โดยเส้นทางที่ผู้เขียนนำเสนอนี้ ประกอบด้วย ๖ สถานที่ ได้แก่ จุดที่ ๑ พระประโทณเจดีย์ / ศาลยายหอม จุดที่ ๒ เจดีย์จุลประโทณ[2] จุดที่ ๓ โบราณสถานวัดธรรมาลา[3]

---

[2] ตั้งอยู่ใกล้เคียงกับวัดพระประโทณเจดีย์วรวิหารไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ เรียกว่า “เนินหิน” เพราะในอดีตบริเวณดังกล่าวมีการวางอิฐกระจัดกระจายอยู่โดยทั่ว ลักษณะของจุลประโทณเจดีย์เป็นเจดีย์สมัยทวารวดี มีผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสวางตัวในแนวแกนทิศตะวันออกเฉียงเหนือกับทิศตะวันตกเฉียงใต้ เป็นเจดีย์ก่อด้วยอิฐ องค์เจดีย์มีการสร้างเป็นฐานสี่เหลี่ยมซ้อนลดลั่นกันขึ้นไปสี่ชั้น แต่ละด้านของชั้นประดิษฐานพระพุทธรูป

[3] จากตำนานกล่าวว่าภายหลังที่พญาพานกระทำปิตุฆาตแล้วเกิดสำนึกผิด จึงได้สร้างโรงธรรมเพื่อใช้เป็นสถานที่ประชุมพระสงฆ์ ในการนี้มีพระภิกษุได้แนะนำให้พญาพานสร้างวัดและมหาเจดีย์และอุทิศโรงธรรมนั้นให้เป็นที่ประกอบกิจกรรมทางศาสนา สำหรับพระสงฆ์ได้แสดงพระธรรมแก่คนในชุมชนจึงเรียกบริเวณดังกล่าวว่า “ธรรมศาลา” และภายหลังมีการสร้างวัด จึงเรียกว่า “วัดธรรมศาลา” (วรรณกร ชาวนาไร่, ๒๕๕๖: ๕๘) ปัจจุบันพื้นที่ภายในวัดปรากฏเนินโบราณสถานขนาดใหญ่ ซึ่งสร้างเป็นเจดีย์สมัยทวาราวดี มีฐานสี่เหลื่อมซ้อนชั้น มีการยกเก็จเป็นช่วง ๆ ที่ผนังของฐานมีการประดับปูนปั้นรูปใบไม้ ดอกไม้ตามศิลปะทวารวดี ส่วนด้านบนเจดีย์ได้พังหลายลงไปหมดแล้ว โบราณสถานแห่งนี้ตั้งอยู่ถัดออกไปไม่ไกลจากวัดพระประโทณเจดีย์

จุดที่ ๔ คลองพญาพาน (พระยาพาน)[4] จุดที่ ๕ โบราณสถานเนินพระ / โคกยายหอม และจุดที่ ๖ วัดดอนยายหอม / ศาลยายหอม

เส้นทางการท่องเที่ยวดังกล่าว เป็นรูปแบบการเดินทางครึ่งวัน (Half day tour) ที่สามารถทำให้นักท่องเที่ยวได้เรียนรู้ประวัติความเป็นมา ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของศาสนสถาน วัด และสถานที่สำคัญในแต่ละแห่ง ตลอดจนคติความเชื่อของชุมชนที่มีต่อยายหอม โดยใช้ระยะเวลาในการเดินทางเพียงครึ่งวัน เนื่องจากมีเส้นทางคมนาคมที่สะดวก และอาจเดินทางด้วยรถยนต์ส่วนบุคคล หรือการขี่จักรยานแบบเป็นกลุ่ม จึงทำให้เกิดเป็นแนวคิดกับกลุ่มหรือองค์กรชุมชนในพื้นที่ดอนยายหอมที่สามารถนำไปทดลอง เพื่อสร้างเป็นจุดดึงดูดความน่าสนใจนักท่องเที่ยวหรือกลุ่มคนที่ชื่นชอบประวัติศาสตร์และคติชนวิทยาท้องถิ่นได้

ภาพที่ ๑๑ เส้นทางท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ตำนานยายหอม

[4] ลองพญาพาน สันนิษฐานว่าเป็นคูเมืองของเมืองนครปฐมโบราณสมัยทวารวดี

๓.๒ ตำนานยายหอมกับการสร้างตราสัญลักษณ์ของชุมชน (Community symbol)

การนำสัญลักษณ์เกี่ยวกับตำนานยายหอม เช่น ภาพจินตนาการยายหอมกับพญาพาน หรือแม้กระทั่งเป็ดที่เป็นอาชีพของยายหอม มาสร้างเป็นภาพที่เป็นเสมือนตัวแทนของชุมชนและท้องถิ่นให้กับผู้คนภายนอกได้รับรู้และเป็นส่วนช่วยสร้างอัตลักษณ์ของชุมชน (Community Identity) โดยสามารถนำแนวคิดมาดัดแปลงในการออกแบบสัญลักษณ์ในการดำเนินกิจกรรมหลายด้านได้ เช่น ตราสัญลักษณ์ประจำหน่วยงานท้องถิ่น ผลิตภัณฑ์ของชุมชน การส่งเสริมการจัดกิจกรรมหรือประเพณีของชุมชน เป็นต้น จึงควรมีการศึกษาข้อมูลวิเคราะห์ถึงจุดเด่น และพัฒนารูปแบบสัญลักษณ์กับผู้ใช้ประโยชน์กลุ่มต่างๆ ตามวัตถุประสงค์ เพื่อหาความคิดเห็นร่วมกันเมื่อได้รูปแบบหรือสัญลักษณ์ที่ชัดเจนแล้ว ควรจัดให้มีการประเมินผลจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้องเพื่อนำไปปรับปรุงให้เกิดความเหมาะสมต่อไป

ภาพที่ ๑๒ ตัวอย่างการประยุกต์แนวคิดตำนานยายหอมในตราสัญลักษณ์ผลิตภัณฑ์ชุมชน

๓.๓ ตำนานยายหอมกับการสร้างประดิษฐ์ประเพณีของชุมชน (Invented tradition)

จากการสำรวจในพื้นที่ตำบลดอนยายหอมพบว่า ในพื้นที่ยังไม่มีการจัดงานหรือประเพณีที่เกี่ยวข้องกับยายหอมเป็นการเฉพาะ มีเพียงการจัดงานประจำปีของวัดดอนยายหอมเท่านั้น ผู้เขียนจึงขอนำเสนอให้มีการจัดงานที่ระลึกเกี่ยวกับตำนานยายหอมโดยอาจตั้งชื่อต่าง ๆ เช่น งานประจำปีบูชายายหอม ประเพณีไหว้ยายหอมประจำปี งานสักการะยายหอม เป็นต้น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของคนในชุมชนจากการทำกิจกรรมร่วมกัน รวมทั้งเป็นการส่งเสริมให้เห็นคุณค่าของตำนาน เรื่องราวความเป็นมาของชุมชนแก่คนในชุมชนและคนภายนอก เนื้อหาสาระของการจัดงาน นอกจากจะให้ความสำคัญกับมิติด้านพิธีกรรมและประวัติศาสตร์แล้ว ยังควรเน้นกิจกรรมที่สื่อความหมายให้เห็นถึงแนวคิดด้านคุณธรรมและจริยธรรมความดีของยายหอมที่มีต่อพญาพาน ซึ่งโดยนัยยะ คือ ความมีเมตตากรุณากับเพื่อนมนุษย์ การแสดงความรัก ความปรารถนาดี และการทำหน้าที่ของแม่ที่มีต่อลูกเพื่อเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ผู้ศึกษา กิจกรรมภายในงานอาจประกอบด้วยพิธีทำบุญทางศาสนา พิธีสักการะยายหอม การจัดนิทรรศการความเป็นมาของชุมชน การเสวนาวิชาการในประเด็นประวัติศาสตร์ชุมชนท้องถิ่น การแสดงตำนานพญากง พญาพาน การละเล่นพื้นบ้าน การประกวดแข่งขันทางการศึกษา และศิลปวัฒนธรรม การออกร้านจำหน่ายผลิตภัณฑ์ของชุมชน เป็นต้น การดำเนินงานควรมีการระดมความคิดและทรัพยากรการดำเนินงานจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง (Stakeholder) ในชุมชน เช่น องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น วัด โรงเรียน สถาบันการศึกษา และองค์กรชุมชน

๓.๔ ตำนานยายหอมกับการสร้างหลักสูตรชุมชนศึกษาสำหรับเยาวชนและผู้สนใจ

ตำนานยายหอมสามารถนำมาถ่ายทอดเป็นหลักสูตรชุมชนศึกษา (Community Studies) เพื่อให้นักเรียนเยาวชนและผู้ที่สนใจได้ศึกษาข้อมูลและเรียนรู้ความเป็นมา รวมทั้งเห็นในคุณค่าด้านประวัติศาสตร์ คติชนวิทยาของชุมชน อย่างไรก็ตามการสร้างหลักสูตรชุมชนศึกษาดังกล่าว คงมิจำกัดเฉพาะในมิติด้านประวัติศาสตร์หรือคติชนวิทยาเท่านั้น แต่ควรพิจารณาบริบทอื่น ๆ ของพื้นที่โดยรอบ กล่าวคือ การศึกษาถึงลักษณะทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนรวมผนวกเข้าไปด้วยเพื่อทำให้เกิดความเข้าใจของชุมชนดอนยายหอมแบบองค์รวมทั้งในอดีต ปัจจุบัน และแนวโน้มในอนาคต การออกแบบหลักสูตรจึงควรมีการระดมสมองจากสถาบันการศึกษา องค์กรชุมชน วัด องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยงานราชการ เอกชน เพื่อร่วมกันตกผลึกความคิดกำหนดเนื้อหาทั้งในเชิงทฤษฎีและปฏิบัติว่าจะให้นักเรียนหรือเยาวชนได้เรียนรู้อะไรบ้างในมิติต่างๆ เช่น เศรษฐกิจ สังคม การเมืองการปกครอง ศาสนา ศิลปกรรม เกษตรกรรม อุตสาหกรรม การท่องเที่ยว การพัฒนาชุมชน เป็นต้น ตัวอย่างหัวข้อที่ผู้เขียนขอนำเสนอเนื้อหาของหลักสูตรชุมชนศึกษาในพื้นที่ดอนยายหอมอาจพิจารณา ดังนี้

ภาคทฤษฎี : ตำนานความเป็นมาของบ้านดอนยายหอม ร่องรอยหลักฐานทางประวัติศาสตร์ในพื้นที่บ้านดอนยายหอม ศาสนสถานของพื้นที่บ้านดอนยายหอม กลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่บ้านดอนยายหอม พืชพันธุ์ทางการเกษตรในพื้นที่บ้านดอนยายหอม การเลี้ยงกุ้ง : อาชีพทางเลือกใหม่ของคนบ้านดอนยายหอม สำรวจโรงงานในพื้นที่บ้านดอนยายหอม : ความสำคัญของการพัฒนาอุตสาหกรรมในจังหวัดนครปฐม การรวมตัวขององค์กรชุมชนเพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์ของชุมชน เป็นต้น

ภาคปฏิบัติ : ศึกษาเรียนรู้วิถีชีวิตเกษตร : กรณีศึกษา : .....การพัฒนานวัตกรรมจากทรัพยากรทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนบ้านดอนยายหอม : กรณีศึกษา..... การจัดทำข้อมูลแผนที่ทางวัฒนธรรมของชุมชนบ้านดอนยายหอม แนวปฏิบัติที่ดีสำหรับการจัดการมลพิษในชุมชน : กรณีศึกษา..... เป็นต้น

คติความเชื่อของชุมชนที่มีต่อยายหอม

คติความเชื่อ คือ การยอมรับนับถือยึดมั่นในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งสิ่งเหล่านั้นอาจได้รับการพิสูจน์ทางวิทยาศาสตร์ หรือเป็นสิ่งที่อยู่นอกเหนือการอธิบายด้วยหลักทางวิทยาศาสตร์ หรือเรียกว่า สิ่งเหนือธรรมชาติ (Supernatural) สิ่งนี้เป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการกำหนดพฤติกรรม แบบแผนการใช้ชีวิต เป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจ นำไปสู่การเกิดพิธีกรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณีหรือคติชนในกลุ่มชน พื้นที่ต่างๆ การศึกษาคติความเชื่อเกี่ยวกับ “ยายหอม” จึงเป็นการศึกษาข้อมูลด้านคติชนวิทยาซึ่งเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่อยู่เหนือธรรมชาติของกลุ่มคนในพื้นที่ตำบลดอนยายหอม จังหวัดนครปฐมที่มีต่อยายหอมในฐานะที่เป็นตำนานของท้องถิ่นแถบนี้ ผู้เขียนได้สำรวจคติความเชื่อจากสมาชิกในชุมชนตำบลดอนยายหอมจำนวนหนึ่งเพื่อเป็นตัวแทนทางความคิดของชุมชนเกี่ยวกับยายหอม ซึ่งมีผลดังนี้

๑. การรับรู้เรื่องราวตำนานยายหอมของคนในชุมชน

จากการสำรวจพบว่า สมาชิกของชุมชนรับรู้เรื่องราวของตำนานยายหอมมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ ๘๐ กล่าวว่า “พ่อแม่เล่าให้ฟัง” รองลงมา คือ สถาบันการศึกษาในชุมชนที่จัดหลักสูตรสาระการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ทำให้คนในชุมชนได้รับรู้ข้อมูลเกี่ยวกับตำนานยายหอม คิดเป็นร้อยละ ๖๐ นอกจากนี้ยังมีการรับรู้จากข้อมูลแหล่งอื่น ๆ ได้แก่ การศึกษาข้อมูลจากสถานที่จริง คิดเป็นร้อยละ ๔๕ การศึกษาข้อมูลด้วยตนเองจากการอ่านหนังสือ เอกสาร คิดเป็นร้อยละ ๓๕ การรับรู้จากพระสงฆ์ ครูอาจารย์ถ่ายทอดให้ฟัง คิดเป็นร้อยละ ๓๕ และญาติพี่น้องเล่าให้ฟัง คิดเป็นร้อยละ ๓๐ ตามลำดับ

จากการรับรู้เรื่องราวของยายหอมที่มีแหล่งที่มาจากพ่อและแม่นี้แสดงให้เห็นว่า สถาบันครบครัวมีบทบาทสำคัญในการถ่ายทอดตำนานยายหอม โดยได้ถูกส่งต่อจากคนรุ่นสู่คนอีกรุ่นด้วยมุขปาฐะ หรือการบอกเล่าปากต่อปาก ทำให้มีการรับรู้มีพลังอย่างต่อเนื่องทั้งในระดับครอบครัว และชุมชน

๒. คติความเชื่อเกี่ยวกับยายหอม

๒.๑ ความเชื่อในฐานะที่เป็นสตรีในตำนานของท้องถิ่นนครปฐม

สมาชิกของชุมชนมีความเชื่อต่อยายหอมว่าเป็นบุคคลที่มีตัวตนจริงในตำนาน ดังจะเห็นได้จากการระบุว่า “ยายหอมเป็นสตรีที่ปรากฏในตำนานท้องถิ่นนครปฐม เรื่อง พญากง พญาพาน” คิดเป็นร้อยละ ๘๐ รองลงมาเชื่อว่า ยายหอมเป็นบุคคลสำคัญทางประวัติศาสตร์ คิดเป็นร้อยละ ๗๕ และเป็นบรรพชนต้นตระกูลของคนในชุมชนดอนยายหอม คิดเป็นร้อยละ ๔๕ ตามลำดับ นอกจากนี้จากการเรียนรู้ตำนานของคนในชุมชนทำให้เกิดมุมมองเกี่ยวกับยายหอมต่อการเป็นแบบอย่างด้านคุณธรรมและจริยธรรมด้วย ได้แก่ การเป็นผู้มีจิตใจเมตตากรุณา โอบอ้อมอารี คิดเป็นร้อยละ ๙๕ รองลงมา คือ การเป็นแบบอย่างที่ดีในการทำหน้าที่ของแม่ คิดเป็นร้อยละ ๕๐ การเป็นผู้ทำหน้าที่สงเคราะห์บุตรได้ดี คิดเป็นร้อยละ ๔๕ และเป็นผู้รู้จักให้อภัยต่อผู้กระทำผิด คิดเป็นร้อยละ ๓๐ ตามลำดับ

จะเห็นได้ว่า แบบอย่างด้านคุณธรรมและจริยธรรมที่คนในชุมชนรับรู้นี้ สามารถสะท้อนได้จากบทบาทของยายหอมที่ทำหน้าที่เสมือนแม่ของพญาพาน ซึ่งเป็นผู้มีจิตใจที่ดีโดยนำพญาพานที่ถูกทิ้งไว้มาเลี้ยงดูแลเปรียบเหมือนลูกของตนเอง ให้การศึกษาจนกระทั่งเติบโตพาไปถวายตัวกับเจ้าเมืองราชบุรีเพื่อให้ชีวิตมีความเจริญก้าวหน้านั่นเอง

๒.๒ ความเชื่อในฐานะที่เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชุมชน

คนในชุมชนมีความเชื่อว่า ยายหอมเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชุมชน โดยเป็นที่พึ่งพิงทางจิตใจให้แก่คนในชุมชนจากอดีตสู่ปัจจุบัน ดังจะเห็นได้จากการที่คนในชุมชนเชื่อว่า ยายหอมช่วยปกป้องรักษาคนในชุมชน คิดเป็นร้อยละ ๗๐ เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิที่คนในชุมชนให้ความเคารพนับถือประจำชุมชน คิดเป็นร้อยละ ๖๕ เป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในชุมชน คิดเป็นร้อยละ ๖๐ และสามารถดลบันดาลให้ประสบความสำเร็จ คิดเป็นร้อยละ ๕๐ ตามลำดับ

จากความเชื่อเกี่ยวกับยายหอมในฐานะที่เป็นสตรีที่ปรากฏในตำนานท้องถิ่นนครปฐม เรื่อง พญากง พญาพาน ซึ่งอยู่ในอันดับแรกนี้สะท้อนให้เห็นว่าตำนานพญากง พญาพานนี้เป็นตำนานที่คนจังหวัดนครปฐมได้รู้จักและมีความคุ้นเคยมาก เนื่องจากตำนานพญากงพญาพาน เป็นวรรณกรรมพื้นบ้านที่บอกเล่าและเชื่อมโยงที่มาของโบราณสถานและชื่อบ้านนามเมืองในภูมิภาคตะวันตก โดยเฉพาะในพื้นที่จังหวัดนครปฐม เช่น พระปฐมเจดีย์ พระประโทณเจดีย์ เนินพระ บ้านสามพราน ธรรมศาลา เป็นต้น (กรมส่งเสริมวัฒนธรรม, ๒๕๖๔: ออนไลน์) นอกจากนี้เมื่อยายหอมเป็นสตรีในตำนานท้องถิ่น จึงทำให้ยายหอมถูกมองว่าเป็นบุคคลสำคัญทางประวัติศาสตร์ตามไปด้วย ด้วยเหตุดังกล่าวจึงได้มีการก่อรูปทางความเชื่อและสร้างให้ยายหอมเป็น “สิ่งศักดิ์สิทธิ์” ของชุมชน ดังจะเห็นได้จากการสร้างสถานที่เคารพยายหอมไว้ในสถานที่หลายแห่ง ได้แก่ วัดพระประโทณเจดีย์ฯ วัดดอนยายหอม บริเวณโบราณสถานเนินพระ รวมทั้งส่วนหนึ่งในวัดพระปฐมเจดีย์ฯ การสร้างวัตถุมงคลรูปปั้นบูชายายหอม เป็นต้น จึงเป็นคติความเชื่อของคนในชุมชนที่มีต่อสิ่งเหนือธรรมชาติ ทำให้เป็นที่มาของการขอพร บนบาน และนำสิ่งของต่างๆ มาสักการะ

๒.๒.๑ ความเชื่อเรื่องขอพรหรือการบนบานสานกล่าว

จากการสำรวจคติความเชื่อของคนในชุมชนดอนยายหอมพบว่า มีการขอพรหรือบนบานสานกล่าวของคนในชุมชนเรื่องต่าง ๆ เพื่อให้ได้ตามสิ่งที่ประสงค์ โดยเรื่องที่อยู่ในอันดับแรก คือ ขอให้ธุรกิจที่ดำเนินการมีการทำมาค้าขึ้น เจริญก้าวหน้า คิดเป็นร้อยละ ๗๕ รองลงมา คือ ขอให้มีสุขภาพร่างกายที่แข็งแรง ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ คิดเป็นร้อยละ ๖๕ ขอหมายเลขมงคลเพื่อนำไปเสี่ยงโชค คิดเป็นร้อยละ ๔๐ ขอให้มีความปลอดภัยจากการเดินทาง คิดเป็นร้อยละ ๓๐ ขอให้ประสบความสำเร็จด้านการศึกษา คิดเป็นร้อยละ ๒๕ ขอให้ประสบความสำเร็จด้านการติดต่อประสานงานระหว่างบุคคลและหน่วยงาน คิดเป็นร้อยละ ๒๕ ขอให้ทำงานในอาชีพตามที่คาดหวัง คิดเป็นร้อยละ ๑๕ ขอให้ช่วยทำนายหรือเสี่ยงทายสิ่งที่จะเกิดในอนาคต คิดเป็นร้อยละ ๑๕ ขอให้มีบุตรสืบสกุล คิดเป็นร้อยละ ๕ และขอให้มีคู่ครอง คิดเป็นร้อยละ ๕ ตามลำดับ

จากเรื่องที่คนในชุมชนขอพรหรือบนบานสานกล่าวต่อยายหอม พบว่ามีความหลากหลาย โดยเรื่องที่อยู่ใน ๒ อันดับแรก เป็นเรื่องเกี่ยวกับปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิตทั้งจากการมีธุรกิจการงานที่เจริญก้าวหน้า และปราศจากโรคภัยไข้เจ็บต่าง ๆ แสดงให้เห็นว่า ยายหอมเป็นที่พึ่งพาทางจิตใจของคนในชุมชนที่นำไปสู่การสร้างพลังศรัทธาอย่างต่อเนื่อง อันสะท้อนให้เห็นถึงแบบแผนความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนกับสิ่งเหนือธรรมชาติซึ่งปรากฏการณ์ดังกล่าวพบเห็นในได้หลายชุมชนท้องถิ่นของสังคมไทย

๒.๒.๒ ความเชื่อในเรื่องเครื่องสักการะ

คนในชุมชนนิยมนำเครื่องสักการะยายหอม ทั้งในโอกาสทั่วไปและการได้รับผลสำเร็จจากการขอพรหรือเมื่อได้พรตามประสงค์แล้ว โดยเครื่องสักการะที่ผู้คนนิยมปฏิบัติมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ ๘๐ คือ ตุ๊กตาปั้นรูปเป็ด รองลงมาคือ หมาก พลู บุหรี่ และชุดเสื้อผ้าถุง โจงกระเบน คิดเป็นร้อยละ ๔๐ ส่วนเครื่องสักการะอื่น ๆ ได้แก่ ผลไม้มงคล คิดเป็นร้อยละ ๓๕ ดอกไม้หลากสีสัน คิดเป็นร้อยละ ๓๐ ดอกดาวเรือง คิดเป็นร้อยละ ๒๕ เครื่องสำอางและหวี เครื่องดื่มที่มีสีสัน เช่น น้ำแดง น้ำเขียว น้ำส้ม คิดเป็นร้อยละ ๑๕ สร้อยคอ คิดเป็นร้อยละ ๑๐ บายศรี เหล้า และน้ำชา คิดเป็นร้อยละ ๕ ตามลำดับ

สาเหตุที่คนในชุมชนนิยมนำตุ๊กตาเป็ดมาเป็นเครื่องสักการะยายหอม เนื่องจากรับรู้ได้ตามตำนานว่า ยายหอมประกอบอาชีพเลี้ยงเป็ด ส่วนของสักการะประเภทอื่น ๆ พบว่า มีลักษณะร่วมหรือคล้ายคลึงกันกับสิ่งของบูชาเจ้าที่ ผีหมู่บ้าน นางไม้ ที่เป็นผู้หญิงโดยทั่วไป

บทสรุป

การวิเคราะห์คุณค่าของตำนานยายหอม พบว่า มีความสำคัญอย่างน้อย ๓ ประการ ได้แก่ ประการแรก ช่วยให้คำตอบต่อการทำความเข้าใจการกำหนดภูมินามของชุมชนและการสร้างถาวรวัตถุในพื้นที่นครปฐม ประการที่สอง เป็นประโยชน์ต่อการให้ข้อคิดทางด้านศีลธรรม โดยเฉพาะพฤติกรรมของตัวละครที่ปรากฏในตำนานช่วยกระตุ้นเตือนผู้ศึกษาเกี่ยวกับการทำตามบทบาทหน้าที่ ความมีเมตากรุณา การระลึกรู้สติ ตลอดจนการสำนึกผิดชอบชั่วดี และประการสุดท้าย คือ การต่อยอดแนวคิดจากตำนานเพื่อเพิ่มมูลค่าหรือสร้างคุณูปการให้แก่ชุมชนทั้งในด้านการศึกษา เศรษฐกิจ และสังคม สำหรับการสำรวจคติความเชื่อของชุมชนที่มีต่อยายหอม สรุปได้ว่า สมาชิกในชุมชนรับรู้เรื่องราวของยายหอมจากครอบครัวมากที่สุด คือ การที่พ่อแม่เล่าให้ฟัง การรับรู้นี้ส่งผลต่อคติความเชื่อเกี่ยวกับยายหอมออกเป็น ๒ ลักษณะ คือ เชื่อว่าเป็นสตรีในตำนานท้องถิ่นของเมืองนครปฐม ดังนั้นยายหอมจึงเป็นบุคคลสำคัญทางประวัติศาสตร์ของชุมชน และถึงแม้ว่าจะมีการเชื่อว่าเป็นเพียงตำนานก็ตาม แต่คนในชุมชนยังคงมีคติความเชื่อว่ายายหอมเป็นเสมือนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ปกป้องคนในชุมชน และเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจของผู้คนในชุมชนด้วย สะท้อนถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ จึงเป็นที่มาของการเป็นที่พึงทางจิตใจของคนในชุมชน มีการขอพร บนบาน เพื่อให้ตนเองประสบผลสำเร็จ นอกจากนี้คนในชุมชนยังมีความคิดเห็นว่า ยายหอมเป็นสตรีที่ควรค่าแก่การยกย่องเนื่องจากเป็นผู้มีจิตใจเมตตากรุณา โอบอ้อมอารี และทำหน้าที่ในฐานะแม่ได้อย่างดี อันเป็นแบบอย่างด้านคุณธรรมและจริยธรรมที่คนในชุมชนและสังคมควรถือปฏิบัติตาม

เอกสารอ้างอิง

กรมส่งเสริมวัฒนธรรม. (๒๕๖๔). *มรดกทางภูมิปัญญาวัฒนธรรม : ตำนานพญากง พญาพาน.* [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๔, จาก http://ich.culture.go.th/index.php/th/ich/folk-literature/252-folk/515-----m-s.

ชลดา เรืองรักษ์ลิขิต. (๒๕๓๕). พญากง พญาพาน: ตัวละครที่ได้มาจากวรรณคดีสันสกฤต. *วารสารภาษาและวรรณคดีไทย.* 9(2): 32-38.

บุญรัตน์ โพธิไพรัตนา. (๒๕๔๗). *คติเรื่องแม่ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท.* วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาไทยคดีศึกษา. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี.

ประกาศกรมศิลปากร เรื่อง กำหนดเขตที่ดินโบราณสถาน (๒๕๓๐, ๑ ธันวาคม). *ราชกิจจานุเบกษา* เล่มที่ 104 ตอนที่ 246.

พงษ์อนันต์ สรรพานิช. (๒๕๔๒). *ผจญภัญในตำนานพระยาพาน พระยากง.* กรุงเทพฯ : บริษัท ไพลิน บุ๊คเน็ต.

พชรพงษ์ พุฒซ้อน. (๒๕๖๑). *ศาลเจ้ายายหอมเลี้ยงเป็ดกับตำนานพื้นบ้านที่สร้างโบราณสถาน จังหวัดนครปฐม.* [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๖๔, จาก https://www.lek-prapai.org

พนมกร นวเสลา. (๒๕๖๑). *นครปฐมเมืองท่าแห่งสหพันธรัฐทวารวดี.* [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๖๔. จาก https://www.lek-prapai.org

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (๒๕๔๖). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม.* [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ ๘ พฤษภาคม ๒๕๖๔. จาก https://84000.org/tipitaka/dic/d_item.php?i=321.

พระมหาบุญชู ภูศรี. (๒๕๕๐). อนันตริยกรรมในจารีตของอีสาน. *วารสารลุ่มน้ำโขง.* 3(2): 109-122.

พระมหาสมชาย ฐานวุฑโฒ. (๒๕๖๔). *มงคล ที่ 12 เลี้ยงดูบุตรมงคลชีวิต 38 ประการ ฉบับทางก้าวหน้า.* ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ ๕ พฤษภาคม ๒๕๖๔, จาก http://www.kalyanamitra.org/th/mngkhlchiwit38

มนู วัลยะเพ็ชร์ และคณะ. (๒๕๒๒). *การศึกษาทางภูมิศาสตร์เกี่ยวกับชื่อภูมิประเทศของจังหวัดนครปฐม.* นครปฐม: มหาวิทยาลัยศิลปากร.

มูลนิธิศึกษาและเผยแพร่พระพุทธศาสนา. (๒๕๕๐). *โมหะ เป็นเหตุให้ทำอกุศลกรรมอย่างไร.* [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ ๘ พฤษภาคม ๒๕๖๔. จาก https://www.dhammahome.com/webboard/topic/6098.

วรรณกร ชาวนาไร่. (๒๕๕๖). *การประเมินการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมกับการท่องเที่ยววัดพระปฐมเจดีย์ราชวรมหาวิหาร จังหวัดนครปฐม.* วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม. นครปฐม: มหาวิทยาลัยศิลปากร.

วชิรญาณ. (๒๕๖๔). *นิราศพระประธมของสุนทรภู่.* [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ ๑๒ พฤษภาคม ๒๕๖๔. จาก https://vajirayana.org/

ไวพจน์ เพชรสุพรรณ. (๒๕๕๙). *เพลงแหล่พระยากง พระยาพาน.* [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๔. จาก https://www.lyric.in.th

ศรีศักร วัลลิโภดม. (2552). **ความสำคัญของตำนานในประวัติศาสตร์ท้องถิ่น :กรณีศึกษาตำนานสิงหนวัติ.** [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ 2 พฤษภาคม 2564. จาก https://www.lek-prapai.org

ศรีศักร วัลลิโภดม. (๒๕๕๐). *ตำนานเป็นมายาคติหรือประวัติศาสตร์ที่มีชีวิต.* [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ ๒ พฤษภาคม ๒๕๖๔. จาก https://www.lek-prapai.org

ศิราพร ณ ถลาง. (๒๕๕๗). *ทฤษฎีคติชนวิทยา : วิธีวิทยาในการวิเคราะห์ตำนาน-นิทานพื้นบ้าน.* กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สันติ เล็กสุขุม และคณะ. (๒๕๕๒). *ปกิณกศิลปวัฒนธรรม เล่ม ๑๕ จังหวัดนครปฐม.* กรุงเทพฯ: ไซออนมีเดีย.

สุกัญญา ภัทราชัย. (๒๕๒๕). พญากง พญาพานในเพลงพื้นบ้าน. *วารสารเมืองโบราณ.* 8(3): 45-47.

สุจิตต์ วงษ์เทศ. (๒๕๕๖). **พญากง พญาพาน วรรณกรรมอยุธยา ลูกฆ่าพ่อสร้างสถูปล้างกรรม.** [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ ๒ พฤษภาคม ๒๕๖๔. จาก https://www.sujtwongthes.com

สุนทรชัย ชอบยศ. (๒๕๖๒). ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเพื่อการพัฒนารากฐานท้องถิ่นที่เข้มแข็งและยั่งยืน. *วารสารสถาบันพระปกเกล้า.* 17(2): 115-138.

องค์การบริหารส่วนจังหวัดนครปฐม. (๒๕๖๔). *ประวัติวัดดอนยายหอม.* [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ ๕ พฤษภาคม ๒๕๖๔. จาก https://www.nkppao.go.th.

อภิลักษณ์ เกษมผลกูล. (๒๕๕๘). ตำนานพญากงพญาพาน ร่องรอยความสัมพันธ์ของชาวเมืองในภูมิภาคตะวันตกของไทย. *วารสารไทยคดีศึกษา.* 11(1): 219-256.

อรุณศักดิ์ กิ่งมณี. (๒๕๖๔). *พระประโทณเจดีย์: มหาเจติยสถานกลางเมืองนครปฐมโบราณ.* [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ ๕ พฤษภาคม ๒๕๖๔. จาก https://www.esso.co.th

William R. Bascom. (1954). Four Function of Folklore. *The Journal of American Folklore.* 67(266): 333-349.

บทความวิชาการ

เพลงและการแสดงพื้นบ้านภาคกลาง : บทบาทและการนำเสนอที่เกี่ยวข้องกับมหันตภัยโควิด-๑๙

Thai Central Region Folk Songs and Performances: Roles and Expression Related to The COVID-19

คณปกรณ์ จันทร์สมบูรณ์

Kanapakorn Chansomboon

นักวิชาการอิสระ

Independent scholar

วันที่รับบทความ : วันที่ ๖ กรกฎาคม ๒๕๖๔

วันที่ส่งบทความที่แก้ไข : วันที่ ๔ กันยายน ๒๕๖๔

วันที่ตอบรับบทความเพื่อตีพิมพ์ : วันที่ ๑๔ กันยายน ๒๕๖๔

บทคัดย่อ

ภาวะการระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา ๒๐๑๙ เป็นมหันตภัยคุกคามไปทั่วโลก รวมทั้งประเทศไทย ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคม โดยเฉพาะการใช้นโยบาย การเว้นระยะห่างระหว่างบุคคล (Social distancing) เพื่อป้องกันการแพร่ระบาดของโรค อันส่งผลกระทบต่ออาชีพต่าง ๆ ซึ่งศิลปินเพลงและการแสดงพื้นบ้านเป็นกลุ่มหนึ่งในสังคมที่ได้รับผลกระทบนี้ ทำให้ไม่สามารถจัดการแสดงตามปกติได้ อย่างไรก็ดี ผู้ศึกษาพบว่า มีการสร้างสรรค์เพลงและการแสดงพื้นบ้านเผยแพร่ผ่านสื่อสังคมออนไลน์ (Social media) ในรูปแบบวีดิทัศน์ จากการเก็บข้อมูลผ่านเฟซบุ๊ค “เพจสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดในภาคกลาง” และ เฟซบุ๊ค “เพจสมาคมเพลงพื้นบ้านภาคกลางแห่งประเทศไทย” ตั้งแต่วันที่ ๑ มีนาคม – ๓๐ เมษายน พ.ศ.๒๕๖๓ พบว่า มีผู้สร้างสรรค์เพลงและการแสดงพื้นบ้านภาคกลาง จำนวน ๒๙ คลิป ประกอบด้วยเพลงพื้นบ้าน การแสดงพื้นบ้าน และเพลงประกอบการแสดง ซึ่งผู้สร้างสรรค์ มีทั้งศิลปิน ครู อาจารย์ นักเรียนนักศึกษา โดยบางกรณีมีผู้สนับสนุนการผลิต คือ หน่วยงานในสังกัดกระทรวงวัฒนธรรม และโรงพยาบาลท้องถิ่น เนื้อหาที่ปรากฏในการแสดงเน้นให้ความรู้ถึงที่มา ความสำคัญ อาการของโรค การป้องกันโรค ช่องทางการติดต่อหน่วยงานสาธารณสุขและนโยบายของรัฐในการรับมือโรคระบาด การสร้างความตระหนักต่อปัญหาโรคระบาด รวมถึงการใช้โอกาสจากเทศกาลสงกรานต์ในการอวยพรผู้ฟังและสะท้อนความเดือดร้อนของอาชีพศิลปินที่ขาดรายได้ รูปแบบการแสดงทั้งการแสดงเชิงสาธิต การแสดงที่ไม่เป็นทางการ การแสดงที่สื่อสารโดยประยุกต์สื่ออื่น ๆ และการบันทึกเฉพาะเสียง โดยมีการประยุกต์ ปรับปรุงลักษณะการแสดงให้เข้ากับยุคสมัย และเข้าถึงง่าย ทั้งหมดนี้ทำให้เห็นถึงบทบาทของเพลงพื้นบ้านที่มีต่อศิลปิน ผู้สนับสนุนการแสดง ผู้ชม - ผู้ฟัง และสังคม รวมถึงแสดงให้เห็นว่า เพลงและการแสดงพื้นบ้าน ภาคกลาง ยังคงเป็นสื่อช่องทางหนึ่งที่ดำรงอยู่ในสังคม และสร้างสรรค์สังคมด้วยศิลปะอันเปี่ยมด้วยสุนทรียภาพ ความพยายามของศิลปินที่แม้จะไม่อาจมีเวทีแสดงที่เป็นกายภาพ แต่ก็ยังสามารถสร้างสรรค์งานสู่สังคมด้วยอุดมการณ์ของศิลปินอย่างแท้จริง

คำสำคัญ: เพลงพื้นบ้านภาคกลาง การแสดงพื้นบ้านภาคกลาง โรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019

Abstract

The coronavirus 2019 epidemic is a serious threat to the world including Thailand. In particular, social policies 'social distancing' are implemented to prevent the spread of diseases. This situation affects various occupations, including music artists and folk performers are affected groups, making it impossible to hold regular performances. However, the study found that folk songs and performances were created and distributed to social media in video form by collecting data through Facebook page of "the Provincial Cultural Office" in the central region and Facebook page "the Central Folk Song Association of Thailand" from March 1-April 30, 2020 found that 29 clips of central folk songs and performances were created, consisting of folk songs, folk show and performance music. The creative workers are artists, teachers, and students. In some cases, the production is supported by agencies under the Ministry of Culture and local hospitals. The content in the show emphasizes knowledge on the origin, importance, symptoms of disease, disease prevention, ways to contact public health agencies and government policies in dealing with the epidemic which raising awareness of the epidemic problem as well as taking the opportunity of Songkran Festival to bless the listeners and reflects the suffering of the artists who become fully unemployed. The show format includes both demonstration shows, informal shows, performance communicated by other media applications and audio recordings with an application to improve the appearance of the show to match the modern and easy to access. All of this highlights the role folk songs have on artists. It also shows that central region folk songs and performances are still one of the mediums that exist in society and create society through aesthetic arts with the efforts of artists who although they may not have a physical stage but still able to create work for society with the true ideology of the artist.

Key words: Thai central region folk song Thai central region performance COVID-19

บทนำ : เพลงพื้นบ้านและการแสดงพื้นบ้านภาคกลางท่ามกลางมหันตภัยโควิด-๑๙

เพลงพื้นบ้านเป็นวรรณกรรมมุขปาฐะรูปแบบหนึ่งที่เกิดขึ้นจากการสร้างสรรค์ของชาวบ้านที่ถ่ายทอด แสดงอารมณ์ และความรู้สึกผ่านบทเพลงที่ประดิษฐ์เป็นคำร้อยกรองอย่างง่าย ๆ มีจังหวะจะโคนที่เป็นเอกลักษณ์ สอดคล้องกับแนวคิดของ สุกัญญา ภัทราชัย (๒๕๔๐: ๓) กล่าวว่า เพลงพื้นบ้านเป็นวรรณกรรมมุขปาฐะที่สามารถถ่ายทอดปรัชญาและความคิดของชาวบ้านหรือกลุ่มชนได้ดีที่สุด สำหรับเพลงพื้นบ้านภาคกลางนิยมร้องกันเป็นหมู่คณะตามแต่โอกาส กิจกรรม และประเพณีต่าง ๆ โดยเฉพาะเพลงปฏิพากย์นั้นมีอยู่เป็นจำนวนมาก เช่น เพลงฉ่อย เพลงอีแซว เพลงเรือ เพลงเกี่ยวข้าว

การร้องเล่นเพลงพื้นบ้าน โดยเฉพาะเพลงปฏิพากย์นั้นแต่เดิมเป็นไปเพื่อผ่อนคลายจากการทำงานหนัก โดยเฉพาะในงานเกษตรกรรม เป็นการพบปะสังสรรค์และกระชับความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนในชุมชนตามโอกาส และเทศกาลต่าง ๆ หากในเวลาต่อมาเพลงพื้นบ้านค่อย ๆ เสื่อมความนิยม และถูกแทนที่ด้วยกิจกรรมหรือสื่ออื่น ๆ เช่น การฟังเพลงลูกทุ่งและเพลงไทยสากลจากวิทยุ แถบบันทึกเสียง การไปชมละครหรือภาพยนตร์ ดังนั้นกลุ่มองค์กรที่สนับสนุนการอนุรักษ์วัฒนธรรม จึงจัดทำโครงการอนุรักษ์เพลงพื้นบ้านโดยความร่วมมือของศิลปินพื้นบ้าน โดยบันทึกเพลงพื้นบ้านด้วยสื่อต่าง ๆ เพื่อเก็บรักษา และเพื่อการศึกษาในเชิงอนุรักษ์ ช่วงเวลาเดียวกันนั้นศิลปะได้เริ่มเปลี่ยนบทบาทไปสู่การเป็นสินค้า โดยกลุ่มศิลปินพื้นบ้านได้ใช้เพลงพื้นบ้านเป็นช่องทางในการแสดงหาเลี้ยงชีพ ดังนั้นเพลงพื้นบ้านจึงมิใช่เป็นเพียงกิจกรรมของชาวบ้าน แต่หากกลายเป็นการแสดงทางวัฒนธรรม ผู้ประกอบอาชีพเป็นนักแสดง คือ ชาวบ้านที่มีความสามารถในการขับขานเพลงพื้นบ้านได้อย่างหลักแหลม สร้างความสนุกสนาน และเป็นที่ชื่นชอบของผู้ชมผู้ฟัง อาจเรียกได้ว่า “ศิลปินเพลงพื้นบ้าน” ซึ่งการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้ขับเคลื่อนให้เพลงพื้นบ้านกลายเป็นลักษณะหนึ่งของการแสดงพื้นบ้านไปโดยปริยาย

การแสดงพื้นบ้าน หมายถึง การละเล่นหรือมหรสพที่จัดขึ้นเพื่อให้ความบันเทิง โดยเน้นที่ผู้ชมเป็นสำคัญ มีผู้แสดงเป็นผู้ถ่ายทอดด้วยตนเองหรือร่วมกับผู้ชมด้วย ซึ่งมีรูปแบบที่สืบทอดกันมา มิใช่เป็นการจัดแสดงขึ้นเฉพาะคราวหนึ่ง ๆ คราวใด ทั้งนี้การแสดงพื้นบ้านอาจเรียกว่า การละเล่นพื้นเมืองก็ได้ (เรณู โกศินานนท์ ๒๕๔๒: ๘) การแสดงพื้นบ้านย่อมมีลักษณะแตกต่างกันออกไปในแต่ละพื้นที่เนื่องจากปัจจัยทางภูมิศาสตร์ ภูมิสังคม วัฒนธรรม ความเป็นอยู่ และสถานะทางเศรษฐกิจของท้องถิ่น

ด้วยเหตุที่ในแต่ละพื้นที่มีการแสดงพื้นบ้านที่เป็นเอกลักษณ์ จึงทำให้ปัจจุบันแต่ละท้องถิ่นใช้การแสดงเหล่านั้นในการนำเสนอวัฒนธรรมท้องถิ่น รวมถึงเป็นการพัฒนาเศรษฐกิจผ่านการท่องเที่ยว โดยเฉพาะการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ซึ่งนักท่องเที่ยวจะรู้สึกเพลิดเพลินและซาบซึ้งไปกับวัฒนธรรมย้อนยุคหรือวัฒนธรรมท้องถิ่นจะขาดเสียซึ่งการชมการแสดงพื้นบ้านไปไม่ได้ เพราะการแสดงพื้นบ้านเป็นสิ่งที่สื่อให้เห็นถึงตัวตนของท้องถิ่น ซึ่งเป็นองค์ประกอบหนึ่งในการพัฒนาการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมได้เป็นอย่างดี

อย่างไรก็ดีปัจจุบันเป็นระยะที่ทั่วโลกกำลังประสบกับโรคระบาดจากเชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ (SARS-CoV-๒) ซึ่งทางองค์การอนามัยโลกได้ประกาศชื่ออย่างเป็นทางการว่า “โควิด-๑๙” (Covid-19) โดยพบการติดเชื้อและแพร่ระบาดครั้งแรกที่เมืองอู่ฮั่น มณฑลหูเป่ย์ สาธารณรัฐประชาชนจีน ตั้งแต่ปลายเดือนธันวาคม พ.ศ.๒๕๖๒ ก่อนที่เชื้อไวรัสจะค่อย ๆ แพร่ระบาดจากคนสู่คน จนกระทั่งเกิดเป็นการระบาดครั้งร้ายแรง ทำให้องค์การอนามัยโลกต้องออกประกาศให้เป็น "การระบาดใหญ่ (Pandemic)” หลังจากเชื้อลุกลามไปอย่างรวดเร็วในทุกภูมิภาคของโลก และการระบาดของไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่มีความรุนแรง ทำให้เกิดผลกระทบอย่างร้ายแรงในโครงสร้างสังคมทุกระดับ มีอัตราผู้ป่วยและผู้เสียชีวิตสูง โดยปัจจุบันพบว่า มีผู้ป่วยติดเชื้อสะสมถึง ๑๙.๗ ล้านราย และผู้เสียชีวิตกว่า ๔.๒ ล้านราย (ข้อมูลเมื่อวันที่ ๓๑ กรกฎาคม ๒๕๖๔) ดังนั้นเพื่อป้องกันและลดการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัส องค์กรสาธารณสุขทั่วโลกจึงให้ความรู้และรณรงค์ให้ประชาชนปฏิบัติตนอย่างเคร่งครัดในการดูแลตนเอง ด้วยการเว้นระยะห่างในสังคม หรือ Social distancing ในระยะอย่างน้อย ๑-๒ เมตร สวมหน้ากากอนามัย ล้างมือให้บ่อยครั้งด้วยน้ำสบู่ เจล หรือแอลกอฮอล์เข้มข้นเพื่อฆ่าเชื้อโรค รับประทานอาหารที่ปรุงสุกใหม่ ไม่ใช้ของใช้ส่วนตัวร่วมกัน ฯลฯ

การเว้นระยะห่างในสังคม เป็นแนวปฏิบัติสำคัญในการลดการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัส ในขณะเดียวกันทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมสังคมหลายด้าน เนื่องจากผู้คนต้องหลีกเลี่ยงการพบปะสังสรรค์ระหว่างกัน ต้องกักตัวเพื่อให้ปลอดภัยจากโรค เกิดนโยบายการทำงานที่บ้าน (Work from home) จึงทำให้การดำเนินกิจกรรมที่ต้องมีการพบปะกันเพื่อการใดการหนึ่ง เช่น การประชุม การชุมนุม การจัดงานอบรม สัมมนา นิทรรศการ เทศกาลงานประเพณี การสังสรรค์ใด ๆ จำเป็นต้องถูกระงับไป และหลายอาชีพที่จำเป็นต้องมีพบปะกันทางกายภาพได้รับผลกระทบอย่างรุนแรง

ในภาวะวิกฤตนี้ ศิลปินพื้นบ้านผู้ใช้เพลงและการแสดงพื้นบ้านเป็นอาชีพ เป็นอีกกลุ่มหนึ่งที่ได้รับผลกระทบจากโรคโควิด-๑๙ โดยเมื่อเกิดมหันตภัยโควิด-๑๙ รายได้จากการรับงานการแสดงของศิลปินย่อมลดลง เนื่องจากต้องดำเนินการตอบสนองนโยบายการเว้นระยะห่างระหว่างบุคคล เพื่อลดภาวะการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัส จึงทำให้งานสังสรรค์อันเป็นกิจกรรมหลักที่ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมแขนงนี้จำเป็นต้องถูกระงับไป รวมถึงการแสดงวัฒนธรรมในงาน เทศกาล และโอกาสต่าง ๆ ที่จัดโดยหน่วยงานและองค์กรวัฒนธรรม ตอลดจนงานที่เกี่ยวเนื่องกับประเพณีและความเชื่อ เช่น การแสดงเพื่อแก้บน การบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ การแสดงประกอบพิธีกรรม ย่อมถูกระงับไปเช่นกัน จึงทำให้ศิลปินเหล่านี้ต้องใช้ชีวิตด้วยความยากลำบาก เนื่องจากการขาดรายได้จากการแสดง ซึ่งเป็นรายได้หลัก

จากผลกระทบอันรุนแรงดังกล่าว จึงทำให้ศิลปินพื้นบ้านในหลากหลายสาขาได้รวมกลุ่มกันเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน รวมถึงการออกมาเรียกร้องขอความช่วยเหลือเยียวยาจากรัฐ ดังเช่น นางจารุวรรณ สุขสาคร คณะละครชาตรีจงกล โปร่งน้ำใจ ให้สัมภาษณ์ผ่านรายการ “ข่าว ๓ มิติ” ว่า *“..ถามว่าเงินเก็บพอมีไหม แทบจะไม่มี พองานชะงักหยุดไปก็เลยทำให้เขาไม่มีเงินที่จะมาดำรงชีพ คนไหนที่ดีหน่อยที่ยังพอมีของมีข้าวมีอะไรก็ประทังชีวิตไป ใช้ทุนเก่าไป แต่ถ้าคนไหนที่ไม่มีก็จะต้องมาคุยกัน*

แล้วก็เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่จุนเจือกัน...เราก็ยังมีส่วนหนึ่งที่เราช่วยอนุรักษ์ให้ศิลปะพื้นบ้านยังคงอยู่ แต่พอมาถึงเวลานี้ เหมือนมีความรู้สึกว่าเขาไม่เห็นตัวตนเรา อยากให้เขาหันกลับมามองอาชีพกลุ่มศิลปินพื้นบ้านบ้าง"

ถึงกระนั้นก็ดี แม้ว่าจะตกอยู่ในสภาวะยากลำบากในชีวิตเพียงใด ผู้เขียนพบว่า ยังคงมีศิลปินพื้นบ้านหลายกลุ่มที่ยังผลิตผลงานออกสู่สังคมอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะในสถานะ "สื่อสร้างสรรค์ในยุคโควิด-๑๙" โดยเผยแพร่ผ่านสื่อสังคมออนไลน์ในหลากหลายช่องทาง ทั้งนี้ จากการที่ผู้เขียนได้ศึกษาการนำเสนอเพลงพื้นบ้านและการแสดงพื้นบ้านภาคกลางที่ยังคงผลิตและเผยแพร่ผ่านสื่อสังคมออนไลน์ในรูปแบบของสื่อวีดิทัศน์ ระยะเวลาตั้งแต่วันที่ ๑ มีนาคม – ๓๐ เมษายน พ.ศ.๒๕๖๓ ประกอบด้วย

๑. เพลงหรือการแสดงพื้นบ้านที่จัดทำและโพสต์หรือแชร์โดยเพจเฟซบุ๊ก *สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดในภาคกลาง* โดยใช้การแบ่งเขตภูมิภาคทางวัฒนธรรม กล่าวคือ จังหวัดที่มีการแสดงเพลงพื้นบ้านภาคกลาง จะถือเป็นจังหวัดในภาคกลางด้วย เช่น จังหวัดนครราชสีมามีการเล่นเพลงโคราช จังหวัดกาญจนบุรีมีการเล่นเพลงเหย่ย ซึ่งมีลักษณะเป็นเพลงพื้นบ้านภาคกลาง ก็จะพิจารณาให้เป็นพื้นที่จังหวัดในภาคกลางด้วย

๒. เพลงหรือการแสดงพื้นบ้านภาคกลางที่โพสต์หรือแชร์โดยเพจเฟซบุ๊ก *สมาคมเพลงพื้นบ้านภาคกลางประเทศไทย*

ทั้งนี้ ผู้เขียนได้ใช้ทฤษฎีบทบาทหน้าที่ของคติชนในสังคม ในการศึกษาวิเคราะห์วีดิทัศน์ตามขอบเขตดังกล่าว จำนวน ๒๙ คลิป เพื่อให้เห็นถึงลักษณะการนำเสนอและบทบาทของเพลงและการแสดงพื้นบ้านภาคกลางที่เกี่ยวข้องกับโรคระบาดโควิด-๑๙ ดังจะนำเสนอต่อไป

เพลงและการแสดงพื้นบ้านภาคกลางกับทฤษฎีบทบาทหน้าที่ของคติชนในสังคม

คติชน (folklore) หมายถึง คติ แนวทาง และข้อมูลทางวัฒนธรรมที่ชนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งมีและปฏิบัติร่วมกัน ในระยะแรกเริ่มการศึกษาคติชนวิทยามุ่งเน้นการศึกษาไปที่นิทานพื้นบ้าน ต่อมาจึงขยายขอบเขตไปสู่ปริศนาคำทาย สุภาษิต เพลง การละเล่น ความเชื่อ และประเพณีพิธีกรรม ซึ่งล้วนเป็นคติ (Lore) ของชาวชนบท (Folk) หากปัจจุบันการศึกษาคติชนได้ขยายวงกว้างไปสู่แบบแผนข้อมูลทางวัฒนธรรมทุกชนิดในสังคมทุกระดับ ดังนั้นเพลงและการแสดงพื้นบ้านภาคกลางจึงถือเป็นคติชนของกลุ่มคนที่ใช้เพลงและการแสดงนี้ในทางวัฒนธรรม

ทฤษฎีบทบาทหน้าที่ของคติชนในสังคม เป็นส่วนหนึ่งของสำนักคิดทฤษฎีบทบาทหน้าที่นิยมที่มองว่าวัฒนธรรมส่วนต่าง ๆ ในสังคมมีหน้าที่ตอบสนองความต้องการของมนุษย์ ทั้งในด้านปัจจัยพื้นฐาน ความมั่นคงของสังคม และความมั่นคงของจิตใจ คติชนในฐานะเป็นวัฒนธรรมหนึ่งจึงมีหน้าที่ดังกล่าวเช่นกัน การศึกษาคติชนจึงควรเป็นมากกว่าการศึกษาตัวบท (Text) แต่จะต้องศึกษาไปถึงบริบท (Context) ทางสังคม เพื่อให้เห็นถึงบทบาทหน้าที่ดังกล่าว (ศิราพร ณ ถลาง, ๒๕๔๘: น. ๓๑๗-๓๑๙)

บทความเรื่อง “Four Functions of Folklore” ของวิลเลียม บาสคอม (William Bascom) (อ้างใน ศิราพร ณ ถลาง, ๒๕๔๘) กล่าวว่า คติชนมีบทบาทในภาพรวมอยู่ ๔ ประการ ได้แก่ ใช้อธิบายที่มาและเหตุผลในการทำพิธีกรรม ทำหน้าที่ให้การศึกษาในสังคมที่ใช้ประเพณีบอกเล่า รักษามาตรฐานทางพฤติกรรมที่เป็นแบบแผนของสังคม และให้ความเพลิดเพลินและเป็นทางออกให้กับความคับข้องใจของบุคคล ด้านเพลงพื้นบ้าน สุกัญญา สุจฉายา (๒๕๔๕: ๗๗) กล่าวว่า บทบาทของเพลงพื้นบ้านในสังคมไทยอาจจำแนกได้เป็น ๕ ประการ ได้แก่ ให้ความบันเทิง ให้การศึกษา ควบคุมสังคม เป็นทางระบายความคับข้องใจ และทำหน้าที่เป็นสื่อมวลชน ซึ่งผู้เขียนได้นำทฤษฎีนี้มาใช้พิจารณาประกอบการวิเคราะห์บทบาทของเพลงและการแสดงพื้นบ้านภาคกลางที่เกี่ยวข้องกับมหันตภัยโควิด-๑๙ ดังจะได้อภิปรายต่อไป

บทวิเคราะห์การนำเสนอและบทบาทของเพลงและการแสดงพื้นบ้านภาคกลางที่เกี่ยวข้องกับโรคระบาดโควิด-๑๙

๑. การนำเสนอ เพลงและการแสดงพื้นบ้านภาคกลางที่เกี่ยวข้องกับโรคระบาดโควิด-๑๙ มีการนำเสนอด้วยลักษณะการแสดงที่หลากหลายโดยศิลปินผู้สร้างสรรค์ และบางกรณีมีผู้สนับสนุนในการสร้างสรรค์ผลงาน ทั้งนี้เพื่อสื่อสารเนื้อหาที่ต้องการนำเสนอด้วยรูปแบบและกลวิธีในการจัดการแสดงต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

๑.๑ ลักษณะของการแสดง มักเป็นเพลงหรือการแสดงที่เป็นที่นิยมกันอยู่ในพื้นที่นั้น ๆ และ / หรือมีศิลปินพื้นบ้านแขนงนั้น ๆ ที่มีความสนใจต่อพลวัตของสังคม และสร้างสรรค์ผลงานขึ้นเพื่อเผยแพร่ในรูปแบบการแสดงของตน โดยแบ่งออกเป็น ๓ ประเภทดังนี้

๑.๑.๑ เพลงพื้นบ้าน ได้แก่ เพลงฉ่อย ๖ คลิป เพลงอีแซว ๔ คลิป เพลงลำพาข้าวสาร ๓ คลิป เพลงเหย่ย ๑ คลิป เพลงแหล่ ๑ คลิป เพลงโคราช ๑ คลิป และเพลงฉ่า (ฉ่อยเหนือ) ๑ คลิป

๑.๑.๒ การแสดงพื้นบ้าน ได้แก่ ลำตัด ๔ คลิป ลิเก ๒ คลิป โขนสด ๑ คลิป และหนังใหญ่ ๑ คลิป

๑.๑.๓ เพลงประกอบการแสดง ได้แก่ ร้องเพลงราชนิเกริง (ประกอบการแสดงลิเก) ๒ คลิป ร้องเพลงร่ายชาตรี (ประกอบการแสดงละครชาตรี) ๑ คลิป และร้องเพลงเขมรไล่ควาย (เพลงไทยเดิมประกอบละคร) ๑ คลิป จะเห็นได้ว่า เพลงและการแสดงพื้นบ้านดังกล่าวเป็นเพลงและการแสดงที่ไม่ยากต่อการจัดการแสดงจนเกินไป มีฉันทลักษณ์ง่าย ๆ บรรจุคำร้องแต่ละท่อนเพียงสั้น ๆ ไม่ยืดเยื้อ หรือมิฉะนั้นก็เป็นเพลงที่เป็นที่คุ้นเคยของผู้ฟัง ดังจะเห็นได้ว่า มีการเลือกใช้เพลงฉ่อยมากที่สุดถึง ๖ คลิป อาจเป็นเพราะเพลงฉ่อยเป็นที่รู้จักของคนไทยค่อนข้างมาก อาจกล่าวได้ว่าเป็นที่รู้จักแพร่หลายมากกว่าเพลงพื้นบ้านภาคกลางชนิดอื่น ๆ ในขณะที่เพลงอีแซวเป็นเพลงเฉพาะถิ่น แต่ก็มีศิลปินผู้สร้างสรรค์เพลงอีแซวและมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักมากที่สุด คือ นางเกลียว เสร็จกิจ หรือ แม่ขวัญจิต ศรีประจันต์ ศิลปินแห่งชาติ (ซึ่งบทความนี้จะใช้ชื่อว่า “แม่ขวัญจิต ศรีประจันต์”) ซึ่งเป็นผู้ที่ตื่นตัวในการผลิตผลงานเชิงวัฒนธรรม ในขณะที่การแสดงพื้นบ้านอื่น ๆ มักเป็นการแสดงที่บุคคลทั่วไปอาจเคยได้ยินชื่อหรือ

เคยชมตามสื่อต่าง ๆ ได้แก่ ลำตัดและลิเก หรือเป็นการแสดงที่เป็นเอกลักษณ์ของถิ่นนั้น ๆ เช่น หนังใหญ่ของวัดขนอน อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี

นอกจากนี้ยังมีการนำบทร้องที่ใช้ประกอบการแสดงมาขับร้องเพื่อสื่อสารกับผู้ฟัง โดยบทร้องนั้นจะเป็นเอกลักษณ์ของการแสดงนั้น ๆ ได้แก่ การร้องทำนองราชนิเกริงของการแสดงลิเก นำเสนอโดยศิลปินที่เป็นลิเก แต่ไม่ได้แต่งกายหรือแสดงจับเรื่องอย่างการแสดงลิเกที่สมบูรณ์ การร้องทำนองร่ายชาตรีใช้ประกอบการแสดงละครชาตรี และผู้ขับร้องเป็นครูของคณะละครชาตรี แต่ไม่ได้จัดการแสดงละครชาตรีอย่างเต็มรูปแบบ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะสถานการณ์ที่ไม่เอื้อต่อการจัดการแสดงอย่างเต็มรูปแบบ ส่วนเพลงเขมรไล่ควายเป็นเพลงละครโบราณซึ่งมีทำนองสนุกสนาน ดังนั้นศิลปินจึงเลือกมาใช้ได้อย่างไม่ขัดเขิน

ทั้งนี้ผู้อ่านสามารถพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างศิลปินผู้สร้างสรรค์การแสดงกับลักษณะการแสดงได้ในตารางที่ ๑ ตารางแสดงรายนามศิลปินและผลงานที่เผยแพร่ผ่านสื่อสังคมออนไลน์ในระยะเวลาที่ทำการศึกษา ที่ท้ายบทความนี้

๑.๒ ศิลปิน / ผู้สร้างสรรค์การแสดง ปกติแล้วศิลปินพื้นบ้านจะเป็นผู้ประพันธ์ ขับร้อง หรือแสดงด้วยตนเอง ซึ่งจะเป็นการแสดงด้วยตนเองเพียงผู้เดียวหรือมีคณะศิลปินเป็นผู้แสดงร่วม ทั้งนี้พบว่าศิลปินผู้ประพันธ์เพลงพื้นบ้านและสร้างสรรค์การแสดงพื้นบ้าน จะเป็นศิลปินหรือผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญในศิลปะพื้นบ้านแขนงต่าง ๆ ซึ่งมีทั้งศิลปินแห่งชาติ ศิลปินที่ได้รับการยกย่องหรือได้รับรางวัล ศิลปินพื้นบ้านทั้งที่เป็นหมู่คณะหรือตัวแทนของหมู่คณะ ทั้งที่กำลังประกอบอาชีพเป็นศิลปินและอดีตศิลปิน ตลอดจนศิลปินตลกที่มีประสบการณ์การแสดงเพลงพื้นบ้าน นอกจากนี้ยังมีครูอาจารย์ นักเรียนนักศึกษา และกลุ่มเยาวชนที่มีความสนใจผลิตผลงานเพลงและการแสดงพื้นบ้านสู่สาธารณะ อนึ่ง การที่ศิลปินส่วนหนึ่งผลิตผลงานขึ้นนำเสนอได้เป็นเพราะมีการสนับสนุนจากหน่วยงานของรัฐ โดยเฉพาะหน่วยงานที่ส่งเสริมด้านการอนุรักษ์และเผยแพร่วัฒนธรรม

๑.๓ ผู้สนับสนุนในการสร้างสรรค์ผลงาน หน่วยงานของรัฐที่มีบทบาทในการสนับสนุนการสร้างสรรค์ผลงานของศิลปินพื้นบ้าน คือ หน่วยงานในสังกัดกระทรวงวัฒนธรรม ดังจะเห็นได้ว่าสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดในหลายจังหวัดส่งเสริมและสนับสนุนให้ผลิตเพลงและการแสดงพื้นบ้านขึ้นเพื่อเผยแพร่ข่าวสารความรู้แก่ประชาชนในช่วงมหันตภัยโควิด-๑๙ โดยพบว่า มีสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด จำนวน ๑๓ จังหวัด ในภาคกลางที่อำนวยการผลิต มอบหมาย และสนับสนุนให้ศิลปินพื้นบ้านผลิตผลงาน ได้แก่ จังหวัดกาญจนบุรี กำแพงเพชร จันทบุรี นครราชสีมา ปทุมธานี พิจิตร พิษณุโลก เพชรบูรณ์ ราชบุรี เพชรบุรี ลพบุรี สิงห์บุรี และสุพรรณบุรี ทั้งนี้ การผลิตผลงานพบว่า มีการใช้งบประมาณของจังหวัดโดยผ่านโครงการต่าง ๆ เช่น กรณีการสร้างสรรค์ผลงานของจังหวัดพิษณุโลกใช้งบประมาณของ *โครงการจัดทำสื่อประชาสัมพันธ์สร้างความรู้ ความเข้าใจ การป้องกัน เฝ้าระวัง และควบคุมโรคติดต่อเชื้อไวรัสโคโรนา ๒๐๑๙ (โควิด-๑๙) โดยใช้ “บวร”*

สำหรับหน่วยงานอื่นในสังกัดของกระทรวงวัฒนธรรม พบว่า สำนักงานปลัดกระทรวงวัฒนธรรม สนับสนุนให้จัดทำสื่อเพลงพื้นบ้านเกี่ยวกับโรคโควิด-๑๙ ขึ้น เป็นคลิปสั้น ๆ อธิบายการป้องกันโรคอย่างง่าย ๆ โดยให้ศิลปิน คือ นายสตานันท์ ครุฑพิเชฐ และคณะ เป็นผู้ถ่ายทอด นอกจากนี้ยังพบว่ามีผู้สนับสนุนที่เป็นสถานพยาบาล ซึ่งต้องการให้ความรู้และความเข้าใจกับประชาชนในรูปแบบสื่อสร้างสรรค์ จึงได้ร่วมมือกับศิลปินพื้นบ้านผลิตสื่อเพลงพื้นบ้านต้านภัยโควิด-๑๙ ขึ้น คือ กรณีแม่ขวัญจิต ศรีประจันต์ ร่วมกับโรงพยาบาลเจ้าพระยายมราช จังหวัดสุพรรณบุรี สร้างสรรค์เพลงอีแซวเพื่อให้ความรู้เกี่ยวกับโรคระบาดโควิด-๑๙ ขึ้น

๑.๔ เนื้อหา เนื้อหาหลักของเพลงและการแสดงพื้นบ้าน ส่วนใหญ่จะมีเนื้อหาในเชิงให้ความรู้ ความเข้าใจในเรื่องโรคไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ รวมถึงประเด็นที่เกี่ยวข้องในสถานการณ์ปัจจุบัน ดังนี้

๑.๔.๑ กล่าวถึงสถานการณ์ภัยพิบัติที่เกิดขึ้นทั่วโลกและในประเทศไทย ซึ่งมีทั้งภัยธรรมชาติต่าง ๆ รวมทั้งการระบาดของโรคโควิด-๑๙ ที่มีความรุนแรงส่งผลกระทบไปทั่วโลกอยู่ในขณะนี้ เช่น ความที่ว่า

“...ไฟไหม้ป่าพาโลกร้อน น้ำท่วมอาทรหาน้อยไม่, คลื่นทะเลมรสุมมารุมเร้า ทุกข์โศกเรื่องเศร้าไม่เสื่อมคลาย สิ่งแวดล้อมเลวร้ายไม่ลดละ มีแต่กองขยะทั่วไป สัตว์ป่าเข้าบ้าน...(?)...เห็น นี่มันกรรมหรือเวรสร้างไว้ ปูปลาเกยตื้นช่างขื่นขม มีทั้งโศกทั้งตรมพากันตาย ขยะท้องทะเลก็มากล้น นี่เพราะฝีมือคนไม่ใช่ใคร สิ่งแวดล้อมโรมรุกเป็นทุกข์แท้ เห็นทีจะแย่หนอคนไทย...อู่ฮั่นเมืองจีนช้ำดวงจิต อาละวาดโควิดชีวาวาย มันกระจายจ่ายแจกไปกับฝูงชน ๆ ไม่ว่ามีรึจนก็ติดได้ แวดล้อมเมืองไทยไปต่างประเทศ ข้ามน้ำข้ามเขตติดไข้....”

(เพลงฉ่อย - ผศ.กมล บุญเขต และลูกหลานแม่ตะเหลี่ยม ภาชนะทอง บ้านสะเดียง)

๑.๔.๒ กล่าวสร้างความตระหนักถึงความสำคัญและอันตรายของโรคโควิด-๑๙ โดยชี้ให้เห็นความสำคัญของการให้ความร่วมมือในการควบคุมโรค เช่น

“ตระหนักเอาไว้ แต่อย่าโวยวายวู่วาม วิตกพองามใส่ใจใฝ่ถามพร้อมทำความเข้าใจ ให้ความร่วมมือ ไม่คอยดึงดื้อต้องร่วมมือร่วมไม้ ไม่มองเป็นเรื่องเล็กหมั่นตรวจเช็กร่างกาย เคร่งครัดเอาไว้ก็ห่างไกลโรคา”

(ลำตัด - แม่ศรีนวล ขำอาจ และลำตัดคณะหวังเต๊ะ)

๑.๔.๓ กล่าวถึงวิธีการป้องกันตัวเองให้ห่างจากโรคโควิด-๑๙ และการยับยั้งการแพร่ระบาด โดยเน้นย้ำถึงการหลีกเลี่ยงการพบปะสังสรรค์ เว้นระยะห่างทางสังคม สวมหน้ากากอนามัย ล้างมือบ่อยครั้ง รับประทานอาหารปรุงสุกใหม่ ใช้อุปกรณ์ส่วนตัว หากไปในสถานที่เสี่ยงต้องกักตัวดูอาการของโรคเป็นระยะเวลาสิบสี่วัน ฯลฯ ดังตัวอย่างเช่น

“กินร้อนช้อนเราและอย่าเข้าใกล้ชิด (ซ้ำ) อยู่ห่างกันสักนิดชีวิตจะปลอดภัย อยู่ห่าง ๆ อย่างห่วง ๆ เว้นช่วงเว้นระยะ (ซ้ำ) หนึ่งถึงสองเมตรนะจ๊ะเป็นระยะสบายใจ ใครอยู่ในกลุ่มเสี่ยงอย่าหลีกเลี่ยงแจ้งประวัติ รายงานตัวให้ชัดเพราะไวรัสมันร้าย สิบสี่วันอันตรายกักตัวไว้เด็ดขาด (รับ) อยู่บ้านหยุดเชื้อเพื่อชาติแล้วเพื่อชาติไทย (รับ)”

(เพลงอีแซว - แม่ขวัญจิต ศรีประจันต์)

บางกรณีมีการให้ข้อแนะนำในการปฏิบัติตนโดยจำแนกเป็นรายการแต่ละข้อ เพื่อให้ผู้ฟังสามารถจดจำได้ง่าย

“หนึ่งถ้ามองเห็นคนหมู่ อย่าไปอยู่กับคนมากจะป่องกันมันลำบากทั้งคนไทยคนมอญ ..คนไทยคนมอญ อาจจะติดเชื้อมาอย่าได้เป็นคนหมอง เอ๋ย.. คนเมิน ข้อสองเห็นคนไอกับคนจาม น่าเกรงขามว่าคนจริง อย่าเข้าไปใกล้ทั้งชายทั้งหญิง อย่าชวนคนพูดคนจา หลีกเลี่ยงไม่ได้ให้ใส่หน้ากาก ปิดจมูกปิดปากให้ดีนา อยู่ใกล้คนอื่นจะยืนจะนั่งระวังให้ดี...เนอ แต่ในส่วนข้อสาม โปรดจำทุกข้อสา อย่าเอามือไปลูบหน้า (ดอกหนาพี่น้องเอย) ...เป็นข้อเสีย จะติดน้ำหรือติดชื่อบางทีมือเราติดเชื้อ จะเข้าจมูกเข้าตา ต่อไปนั้นหนาคือข้อสี่ ก็ขอให้หมั่นล้างมือ ไวรัสกำลังมา เจลสบู่ถูทา น้ำในอ่างล้างมี ...ในอ่างล้างมือ แอลกอฮอล์ล้างมือเราต้องไปหาซื้อไว้ล้างมัน ส่วนข้อห้าคืออาหาร ต้องรับประทานตอนร้อน ๆ หาช้อนกลางมาวางก่อน ป้องกันไวรัสได้อย่างรัว ๆ”

(เพลงโคราช - นายกำปั่น นิธิวรไพบูลย์)

๑.๔.๔ กล่าวถึงช่องทางการติดต่อหน่วยงานสาธารณสุขที่เกี่ยวข้อง โดยกล่าวถึงช่องทางการติดต่อแจ้งข่าวสาร หรือเฝ้าระวังโรค คือ สายด่วนกรมควบคุมโรค และสถาบันการแพทย์ฉุกเฉินแห่งชาติ (สพฉ.) ดังนี้

“ถ้ามีอาการไอหายใจไม่สะดวก จงเร่งบอกพรรคพวกอย่ามาใกล้กาย รีบโทรไปที่ ๑๔๒๒ เก็บตัวอยู่ในห้องไม่ต้องร้องไห้”

(เพลงฉ่อย – นายยุคล เพียรเสมอ)

“โทร ๑๖๖๙ สายด่วนช่วยชีวิต มหันตภัยโควิดวิตกจริตหวั่นไหว หรือโทร ๑๔๒๒ บอกพี่น้องอย่าตระหนก แจ้งกรมควบคุมโรคให้เขาช่วยแก้ไข”

(เพลงอีแซว – แม่ขวัญจิต ศรีประจันต์ ร่วมกับโรงพยาบาลเจ้าพระยายมราช)

๑.๔.๕ กล่าวถึงแนวทางการจัดการของรัฐ ได้แก่ กรณีเพลงลำพาข้าวสารของนายดิฐดา นุชบุษบา ชุดที่ ๒ กล่าวถึง การสั่งปิดสถานที่ชั่วคราวซึ่งสอดคล้องกับประกาศโดยกรุงเทพฯ ตามประกาศกรุงเทพมหานคร เรื่อง สั่งปิดสถานที่เป็นการชั่วคราว ฉบับที่ ๒ ลงวันที่ ๒๑ มีนาคม ๒๕๖๓ ดังความที่ว่า

“เจ้าขาวแม่ลาระลอกเอย ลาหอมดอกดอกเอ๋ยจำปี สถานการณ์โควิด ทางการสั่งปิด ดังนี้ ขาซอปปิ้งเชิญวิ่งไปก่อน ทางการวอนปิดศูนย์การค้า เว้นแต่ซูเปอร์มาเก็ตขายอาหารและขายยา อุปกรณ์ก่อสร้างบอกช่างเชิญพัก ห้างใหญ่ห้างยักษ์ปิดเอ๋ยปิดใจ โกบอลเฮาส์ โฮมโปรเซย์โนกู๊ดบาย จะมีนัดก็ต้องเลิกนัด เพราะตลาดนัดก็ปิดเช่นกัน เว้นแต่ขายอาหารเอากลับไปกินที่บ้าน...”

(เพลงลำพาข้าวสาร - นายดิฐดา นุชบุษบา)

๑.๔.๖ กล่าวถึงประเพณีวันสงกรานต์ซึ่งจำเป็นต้องงดการจัดงานสังสรรค์ไปด้วยภาวะโรคระบาด โดยกล่าวให้ผู้ฟังได้ตระหนักถึงความสำคัญของการกักตัวห่างโรค อยู่บ้านและประกอบประเพณีเล็ก ๆ น้อย ๆ ภายในบ้าน ไม่ออกไปเที่ยวเตร่อันอาจเพิ่มภาวะเสียงการติดเชื้อ และตักเตือนผู้ที่ไม่ได้อยู่ในภูมิลำเนาของตนอย่าเพิ่งกลับบ้าน ให้ใช้วิธีอื่นในการอวยพรปีใหม่และขอพรผู้ใหญ่ในบ้าน เช่น ใช้การโทรศัพท์หรือวีดีโอคอลแทน ตัวอย่างดังนี้

“งดเถอะนะงานประเพณี งดสงกรานต์ปีนี้ไม่ว่าที่ไหน ไวรัสจะเลาะมาเกาะเรา โควิดสิบเก้ามากวนใจ อยู่ต่างจังหวัดจงตัดกังวล อีสานบ้านตนกลางเหนือใต้ งดก่อนครับท่านการเดินทาง จะมาเที่ยววันว่างให้งดไว้ (นะ). กราบเท้าแม่พ่อจะขอพร คงต้องหยุดไว้ก่อนอยู่ให้ไกล โทรศัพท์อย่าท้อขอพรท่านคุยกับลูกกับหลานผ่านออนไลน์...”

(โขนสด – นายมณฑล อโหสิ คณะลิเก ป.ปากคาย)

นอกจากนี้ ศิลปินยังได้ใช้โอกาสวันสงกรานต์อันเป็นช่วงเทศกาลปีใหม่ไทย ในการอวยพรผู้ฟังให้ประสบความสุขความเจริญ และโดยเฉพาะให้ห่างไกลจากโรคโควิด-๑๙ ที่กำลังระบาดอยู่ในขณะนี้ เช่น

“จะคิดเงินขอให้เงินมากอง จะคิดทองก็ขอให้ทองมาเกย ขอให้สุขเสบย รับแต่ความสบาย ความทุกข์เก่า ๆ อย่าเอาเข้ามาเกี่ยว อย่าหันหลังไปเหลียว ละไม่ว่าเรื่องอะไร ความเจ็บอย่ารู้ได้ ความไข้อย่ารู้มี ขอให้เป็นเศรษฐี กันทุก ๆ คนไป”

(เพลงแหล่ - นางจำรัส อยู่สุข ครูเพลงพื้นบ้านจังหวัดสิงห์บุรี)

๑.๔.๗ กล่าวถึงลักษณะของเพลงและการแสดงพื้นบ้านอันเป็นผลงานของตน พบว่า มีหนึ่งประเด็นจากการแสดงเพลงเหย่ย จังหวัดกาญจนบุรี ที่กล่าวถึงการเล่นเพลงเหย่ย หรือ “รำเหย่ย” ซึ่งเป็นการละเล่นโบราณ มีการร้องและรำโต้ตอบกันเป็นคู่ ๆ เน้นความสนุกสนาน และสวยงาม ดังความว่า

(ชาย) รำเหย่ยเมืองกาญจน์ สืบสานตำนานร้องรำเอย
(หญิง) ร้องรำเป็นคู่ ช่างสวยน่าดูจริงเอย”

(เพลงเหย่ย - ชุมชนบ้านหนองขาว อ.ท่าม่วง)

๑.๔.๘ กล่าวถึงภาวะความเดือดร้อนของอาชีพศิลปิน ในภาวะโรคระบาดที่ขาดการพบปะสังสรรค์ จึงทำให้ศิลปินขาดรายได้ ดำรงชีพด้วยความยากลำบาก และต้องการความช่วยเหลือจากรัฐ ดังตัวอย่างของคณะละครชาตรีจงกล โปร่งน้ำใจ ในการทำหน้าที่เป็นตัวแทนของศิลปินพื้นบ้านซึ่งกำลังประสบความยากลำบากในสถานการณ์นี้ โดยสื่อสารผ่านการขับร้องเพลง "ร่ายชาตรี" ที่ประพันธ์ขึ้น มีเนื้อความกล่าวว่า

“...วันนี้วิกฤตโควิดสิบเก้า ต้องอยู่เหย้าเฝ้ารออย่างต่อเนื่อง
หยุดเชื้อเพื่อชาติอย่างฝืดเคือง ปากท้องเป็นเรื่องจำเป็น
ลิเกละครหุ่นหนังตะลุงเล่า พวกเราหม่นหมองต้องยากเข็ญ
อาชีพศิลปินสิ้นประเด็น ยังไม่เห็นทางรอดปลอดภัย
ขอวิงวอนรัฐบาลของบ้านเมือง ช่วยให้พ้นฝืดเคืองแก้ไข
กลุ่มศิลปินพื้นบ้านก็คนไทย จวนจะขาดใจไปตามกัน
โปรดเยียวยาอาชีพศิลปิน ทั่วทั้งแผ่นดินทั่วทุกย่าน
เต้นกินรำกินมาเนิ่นนาน รัฐบาลช่วยหันมองพี่น้องเรา”

(ร้องทำนองร่ายชาตรี - นางจารุวรรณ สุขสาคร (ครูหมู) คณะละครชาตรีจงกล โปร่งน้ำใจ)

จากการวิเคราะห์ดังกล่าวจะเห็นได้ว่า การประพันธ์บทเพลงของศิลปินจะเน้นเนื้อหาที่กล่าวถึงความรู้ความเข้าใจในเรื่องโรคระบาดโควิด-๑๙ และประเด็นที่เกี่ยวข้อง โดยจัดเนื้อหาให้มีความสอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบัน มิใช่เป็นการแสดงตามขนบหรือเนื้อหาตามลักษณะปกติของการแสดงนั้น ๆ เช่น การเล่นเพลงฉ่อย เพลงอีแซว เพลงเหย่ย ลำตัด เพื่อการปฏิพากย์เกี้ยวพาราสี เช่นเดียวกับการแสดงพื้นบ้านอื่น ๆ ซึ่งมีเนื้อหาเป็นไปในลักษณะเดียวกัน

๑.๕ รูปแบบและกลวิธีในการจัดการแสดง การเล่นเพลงพื้นบ้านและการแสดงพื้นบ้านโดยทั่วไปย่อมมีรูปแบบที่ค่อนข้างเป็นขนบ แต่อย่างไรก็ดีเพลงและการแสดงพื้นบ้านที่สร้างสรรค์ขึ้นในปัจจุบันนี้โดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับภาวะโรคระบาดโควิด-๑๙ นั้น มีข้อน่าสังเกตว่า ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ทำให้แตกต่างไปจากขนบโบราณหลายประการ ซึ่งการเล่นเพลงพื้นบ้าน แต่เดิมนั้นมีขั้นตอนหรือโครงเรื่องอันกำหนดไว้ชัดเจน สุกัญญา ภัทราชัย (๒๕๔๐: ๑๔) กล่าวว่า เพลงปฏิพากย์ของภาคกลางจะต้องดำเนินเรื่องไปตามลำดับ นับตั้งแต่การไหว้ครู บทเกริ่น บทประหรือบททักทาย บทผูกรัก บทสู่ขอหรือลักหาพาหนี บทชิงชู้หรือบทตีหมากผัว และจบด้วยบทจาก อย่างไรก็ดีเพื่อความเหมาะสม

อาจจะตัดทอนเนื้อหาบางตอนที่ไม่สำคัญหรือไม่เป็นที่สนุกสนานและเพลิดเพลิน ในการเล่นครั้งนั้น ๆ แต่องค์ประกอบสำคัญ เช่น บทไหว้ครู บทประ บทผูกรักและบทจากนั้น จะต้องมีดโดยห้ามขาดไปเสียมิได้ ทว่าการแสดงเพลงพื้นบ้านในปัจจุบันมิได้มีการเรียงลำดับเหตุการณ์หรือขั้นตอนที่ชัดเจน รวมถึงเนื้อหาการแสดงก็มิได้เป็นไปดังอดีต ดังจะเห็นได้จากการแสดงผ่านสื่อช่องทางต่าง ๆ ซึ่งในปัจจุบันเพลงพื้นบ้านภาคกลางส่วนใหญ่ที่มีลักษณะเป็นเพลงปฏิพากย์และแต่เดิมจะเน้นหนักไปที่การเกี้ยวพา แต่ปัจจุบันจะถูกนำไปใช้ในการขับร้องเรื่องอื่น ๆ อีกมาก และไม่เน้นที่ความปฏิพากย์ อีกต่อไป ในบางครั้งอาจไม่มีแม้กระทั่งบทไหว้ครู บทประ และบทจาก แต่จะกล่าวถึงเนื้อหาที่ต้องการ จะกล่าวในเรื่องนั้น ๆ ทีเดียว ซึ่งการแสดงเพลงพื้นบ้านที่เกี่ยวข้องกับโรคระบาดโควิด-๑๙ ก็เช่นกัน ทุกเพลงกล่าวถึงเนื้อหาที่ต้องการนำเสนอโดยไม่มีบทไหว้ครู บทประ บทจาก ฯลฯ แต่อย่างใด แม้การแสดงที่เป็นหมู่คณะก็มีการแบ่งบทบาทให้นักแสดงแต่ละคนกล่าวถึงเรื่องราวที่ตนจะนำเสนอตามลำดับโต้ตอบกัน และให้ความสำคัญไปที่ความสอดคล้องของเนื้อหามากกว่า

ส่วนการแสดงพื้นบ้านอื่น ๆ ก็มีลักษณะคล้ายคลึงกัน คือ มิได้แสดงเต็มตามขนบ หากเลือกแสดงเฉพาะในจุดที่สามารถประยุกต์ให้บอกเล่าเนื้อหาที่ต้องการสื่อสารได้อย่างสร้างสรรค์ แต่ก็ไม่ละทิ้งขนบไปเสียทีเดียว โดยอาจอภิปรายถึงรูปแบบและกลวิธีที่นำมาใช้ในการผลิตสื่อเพลงพื้นบ้านและการแสดงพื้นบ้านที่เกี่ยวข้องกับโรคระบาดโควิด-๑๙ ที่เผยแพร่ในรูปแบบวีดิทัศน์ผ่านช่องทางสื่อสังคมออนไลน์ได้ดังนี้

๑.๕.๑ การแสดงเชิงสาธิต การแสดงรูปแบบนี้มักถูกสร้างสรรค์โดยศิลปินที่มีผู้สนับสนุน เช่น สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด โดยนำเสนอผ่านการจัดการแสดงที่ค่อนข้างเต็มรูปแบบหรือคล้ายคลึงกับการแสดงในภาวะสถานการณ์ปกติให้มากที่สุด หรือมิฉะนั้นก็จัดให้เสมือนหนึ่งเป็นการสาธิตการเล่นเพลงพื้นบ้านหรือการแสดงพื้นบ้านลักษณะนั้น ๆ โดยอาจถ่ายทำโดยใช้กล้องบันทึกภาพตัวเดียวหรือหลายตัวในมุมมองต่าง ๆ ในที่นี้จะยกตัวอย่างกรณีกลุ่มอนุรักษ์หนังใหญ่วัดขนอนร่วมกับสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดราชบุรี ซึ่งเป็นการแสดงที่ค่อนข้างเต็มรูปแบบ กล่าวคือ มีการขึงจอหนัง มีวงดนตรีปี่พาทย์ ผู้เชิด และผู้พากย์เจรจา โดยมีเนื้อหาและลักษณะการแสดง ดังนี้

-- - ปี่พาทย์ทำเพลงเชิด - -
ตัวลิงขาวกับตัวลิงดำออกต่อสู้ไล่จับกัน
- - ทำเพลงเตียว - -
ตัวลิงจับออก ตัวพระฤๅษีและลิงเล็กลิงน้อยออก

(เจรจา)

พระฤๅษี *ไอ้เจ้าขาวเอ๊ย ทำไมเจ้าถึงได้จับไอ้เจ้าดำมันมาอีรุงตุงนังเหมือนข้าวตังติดหม้อยังไงยังงั้น รู้ไหมว่าตอนนี้ประเทศเราเนี่ยกำลังเกิดวิกฤตอะไรขึ้น ยังมาเล่นไล่จับกันอยู่ได้*

ลิงขาว *รู้ครับพระอาจารย์ ผมเนี่ยได้ไปฟังข่าว ท่านผู้ว่าราชการจังหวัดราชบุรี ท่านประกาศตอนนี้กำลังเกิดวิกฤตไวรัสโควิด-๑๙ กำลังระบาด แต่ไอ้เจ้าดำน่ะสิครับ มันกลับไปชวนพวกลิงเล็กลิงน้อย มั่วสุม*
กินเหล้ากัน ผมเห็นแล้วก็จับมาให้พระอาจารย์ทำโทษน่ะครับ

ฤๅษี *จริงหรือเปล่าเจ้าดำ ที่เจ้าขาวมันกล่าวหา*

ลิงดำ *จริงครับพระอาจารย์*

ฤๅษี *เออ เจ้าขาวเอ๊ย เจ้าได้ทำถูกต้องตามที่รัฐบาลเขามีนโยบายป้องกันไวรัสโควิด-๑๙ ให้อยู่ห่างกัน ๑-๒ เมตร มีแมสก์ปิดจมูกไม่มั่วสุม ต่างจากไอ้เจ้าดำมันกระทำทุกอย่างเลย หัดดูข่าวสถานการณ์บ้านเมืองบ้างนะ เออ นั่นน่ะ แมสก์สวมจมูกมันก็ไม่มี แถมยังกินเหล้าแก้วเดียวกัน ติดโควิด-๑๙ หรือเปล่าก็ไม่รู้ เครื่องวัดไข้พระอาจารย์ก็ไม่มีเสียด้วย ตามนโยบายของรัฐบาลแล้ว เราต้องกักตัว ไอ้เจ้าดำมันไว้ ๑๔ วัน ถ้ามันไม่ติดโควิด-๑๙ ค่อยเอามันมาลงโทษนะ เจ้าขาวเอ๊ย*

ลิงขาว *ดีครับพระอาจารย์ ผมเองก็รู้สึกกล้า ๆ กลัว ๆ เหมือนกัน พระอาจารย์ครับ พระอาจารย์พอจะมีคาถาป้องกันโรคโควิด-๑๙ ไหมครับ?*

ฤๅษี *ได้ ๆ เข้ามาใกล้ ๆ เอาแค่ ๒ เมตรนะ ..ฟังให้ดี, อยู่บ้าน หยุดเชื้อเพื่อชาติ Social Distancing*

ลิงขาว *โอ พระอาจารย์นี่ทันสมัย*

ฤๅษี *เอ้า ก้มหัวลงรับพร..จัตตาโร ธัมมาวัฑฒันติ อายุ วัณโณ สุขัง พลัง หายทุกข์หายโศกหายจากโรคโควิด-๑๙...เพี้ยง!!*

- - ปี่พาทย์ทำเพลงเสมอ - -

เชิดตัวหนังเข้าโรง

(การแสดงหนังใหญ่ – วัดขนอน จ.ราชบุรี [ถอดความโดย คณปกรณ์ จันทร์สมบูรณ์])

จะเห็นได้ว่า การแสดงหนังใหญ่วัดขนอนจะใช้ขนบการแสดงการเชิดหนังใหญ่ค่อนข้างเต็มรูปแบบ กล่าวคือ ในด้านเนื้อหาได้เลือกใช้บทจับลิงหัวค่ำ ซึ่งเป็นบทเบิกโรงที่เป็นที่นิยมมากบทหนึ่ง มีการใช้เพลงหน้าพาทย์ตามกิริยาตัวละคร คือ เพลงเชิด ใช้ในการต่อสู้กันของลิงขาวและลิงดำ เพลงเตียว ใช้เมื่อลิงขาวจับลิงดำได้ และเพลงเสมอ ใช้เมื่อเชิดตัวหนังทุกตัวเข้าโรง มีการพากย์เจรจาโดยผู้เจรจา ขณะที่ผู้เชิดก็เชิดตัวหนังตามกิริยาที่ผู้เจรจากล่าว กระนั้นก็ดียังมีลดละและปรับแต่งเพื่อความเหมาะสมของการแสดง เช่น มิได้มีการโหมโรง พากย์สามตระ เพราะต้องการจะตัดการแสดงมาเพียงช่วงเบิกโรงจับลิงเท่านั้น การบรรเลงหน้าพาทย์คงจะถูกระบุไว้ในบทการแสดงแล้วและมีการซักซ้อมปี่พาทย์จึงสามารถส่งหน้าพาทย์ โดยผู้พากย์เจรจาไม่ได้เรียกหน้าพาทย์เลย ทั้งนี้มีการปรับเนื้อหาในบทเจรจาจากเดิมที่กล่าวว่า ลิงดำมีนิสัยเกเรและลิงขาวจับลิงดำมาเพื่อให้พระฤๅษีสั่งสอนและได้ผูกโยง

เข้ากับสถานการณ์โรคระบาด โดยพระฤๅษีเป็นผู้ให้ความรู้เรื่องโรคโควิด-๑๙ และการป้องกันโรคระบาด แทนการสอนธรรมะแก่ลิงดำ

จากกรณีดังกล่าวทำให้เห็นว่า แม้การแสดงเชิงสาธิตที่มีการยึดขนบธรรมเนียมของการแสดงค่อนข้างมาก แต่ยังมีการลดละตัดทอนหรือปรับเปลี่ยนลักษณะการแสดงบางอย่างไปบ้าง

๑.๕.๒ การแสดงที่ไม่เป็นทางการ การแสดงรูปแบบนี้มักจะถูกสร้างสรรค์โดยศิลปินพื้นบ้านทั่วไป รวมถึงครู อาจารย์ นักเรียนและนักศึกษาที่ต้องการเผยแพร่ผลงานอย่างเรียบง่าย แต่ก็พบในกรณีที่มีผู้สนับสนุนบางรายการ โดยมากมีลักษณะเป็นการบันทึกวีดิทัศน์ด้วยเครื่องมือสื่อสารในชีวิตประจำวัน เช่น ใช้กล้องบันทึกภาพหรือใช้กล้องจากโทรศัพท์มือถือ โดยตั้งกล้องให้เห็นผู้ขับร้องหรือผู้แสดง ซึ่งอาจมีการตัดต่อด้วยโปรแกรมตัดต่อไฟล์ภาพและเสียงหรือแอปพลิเคชันต่าง ๆ โดยจะเป็นลักษณะการแสดงอย่างไม่เป็นทางการเท่ากับการแสดงเชิงสาธิตที่มีฉากหรือองค์ประกอบต่าง ๆ ในการแสดงน้อย บางกรณีมีการถือบทการแสดงในขณะขับร้อง บางกรณีไม่ต้องมีเครื่องดนตรีประกอบการขับร้อง แต่จะใช้การให้จังหวะอย่างง่าย ๆ เช่น ปรบมือ หรือปรบเข่า โดยมีตัวอย่างการแสดงที่ไม่เป็นทางการ ดังนี้

- กรณีเพลงฉ่อย โดย แม่ทองใบ จินดา คณะโกมินทร์ พูลเขตร์กิจ-ทองใบ จินดา เผยแพร่ผลงานโดยการบันทึกภาพด้วยโทรศัพท์มือถือที่เปิดกล้องหน้าให้เห็นใบหน้าของตนเอง ไม่มีเครื่องดนตรีประกอบจังหวะ ฉากหรือพื้นหลังไม่ทราบว่าถ่ายทำที่ใดและไม่ได้มีผลหรือเกี่ยวข้องสัมพันธ์ต่อการแสดง

- กรณีนางสมศักดิ์ แสวงศิลป์ อดีตศิลปินลิเก มีการขับร้องเพลงราชนิเกริง โดยแต่งกายชุดลำลอง ถือบทการแสดง นั่งขับร้องบริเวณท้ายรถยนต์กระบะ มีผู้บันทึกภาพนั่งบนท้ายรถและถ่ายทำให้เห็นตัวศิลปิน ฉากหลังเป็นถนน มีรถยนต์จอดและรั้วบ้านคล้ายถ่ายทำในที่พักอาศัยของตน

- กรณีเพลงฉ่อย โดย นายธารณา บุญเลิศ นักศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา ขับร้องเพลงฉ่อยโดยตั้งกล้องถ่ายตนเองในขนาดจอภาพครึ่งตัว สวมชุดลำลอง ไม่มีเครื่องดนตรีประกอบจังหวะ และใช้การตบกำกับจังหวะด้วยตนเอง

- กรณีการขับร้องเพลงร่ายชาตรี โดย นางจารุวรรณ สุขสาคร (ครูหมู) คณะละครชาตรีจงกลโปร่งน้ำใจ ประกอบด้วย นักร้องต้นเสียง ลูกคู่ และนักดนตรี (โทน ทับ ฉิ่ง เกราะไม้ไผ่) ถ่ายทำในห้องสำนักงานของคณะ นักร้องทุกคนแต่งกายในชุดลำลอง สวมหน้ากากอนามัย นั่งขับร้องตามจุดต่าง ๆ ตามแต่อัธยาศัย ถือบทร้อง นักร้องบางท่านถือเกราะไม้ไผ่เคาะกำกับจังหวะไปด้วย และผู้บันทึกภาพถือกล้องจากโทรศัพท์มือถือถ่ายทอดในลักษณะกวาดสายตาให้เห็นบรรยากาศโดยรวมในห้องนั้น

กรณีดังกล่าวข้างต้นอาจสันนิษฐานถึงเจตนาของศิลปินได้ว่า ศิลปินต้องการจะเผยแพร่และสื่อสารผลงานสร้างสรรค์ของตนต่อสาธารณะ โดยมิต้องคำนึงถึงความเป็นทางการ อันจะเป็นการยุ่งยากมากมาย เพียงแต่ต้องการให้สื่อของตนเป็นช่องทางหนึ่งในการสื่อสารข่าวสาร สาระความรู้ และความบันเทิงหรือประเด็นอื่น ๆ ตามแต่เจตนาสู่สังคมได้ไม่มากก็น้อย

๑.๕.๓ การแสดงที่สื่อสารโดยประยุกต์สื่ออื่น ๆ การแสดงรูปแบบนี้อาจจัดแสดงคล้ายกับการแสดงเชิงสาธิต แต่จะมีการนำสื่อชนิดอื่น ๆ มาประกอบในวีดิทัศน์ด้วย เช่น การตัดต่อด้วยการนำภาพที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหามาประกอบในวีดิทัศน์ การแสดงบทบาทสมมติ เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อให้ผู้รับสารสามารถเข้าใจเนื้อหาที่ต้องการสื่อสารได้ดียิ่งขึ้น เช่น

- กรณีเพลงฉ่อย โดย นายศราวุธ สุดงูเหลือม ร่วมกับสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดพิษณุโลก ถ่ายทำการแสดงด้วยการบันทึกเสียงของผู้ขับร้อง จากนั้นทำการตัดต่อวีดิทัศน์ โดยผู้แสดงเป็นนักเรียนแต่งกายด้วยชุดราชปะแตน และข้าราชการในชุดผ้าไทย ร้องรำ ถือป้ายแสดงคำขวัญ และแสดงบทบาทสมมติ ด้วยการแสดงแนวปฏิบัติในการป้องกันโรค เช่น การสวมหน้ากากอนามัย รับประทานอาหารที่สุกใหม่ การวัดอุณหภูมิร่างกาย การกักตัวเพื่อป้องกันการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัส เป็นต้น

- กรณีเพลงลำพาข้าวสาร โดย นายดิฐดา นุชบุษบา (ชุดที่ ๒) กล่าวถึงการป้องกันและหลีกเลี่ยงจากโรคระบาด มีการขับร้องในสตูดิโอส่วนตัว ถ่ายทำให้เห็นการขับร้องหน้าเครื่องบันทึกเสียง และตัดต่อภาพที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาเข้ามาประกอบ เช่น ภาพท่าอากาศยาน ภาพการล้างชำระมือด้วยแอลกอฮอล์เจล ภาพบุคคลสวมหน้ากากอนามัย ภาพแพทย์และพยาบาลกำลังตรวจผู้ป่วย ภาพการฉีดพ่นฆ่าเชื้อในสถานที่ต่าง ๆ เป็นต้น

กรณีศึกษาดังกล่าวอาจทำให้เห็นถึงศิลปินที่มีผู้สนับสนุนหรือศิลปินรุ่นใหม่ที่มีความชำนาญด้านเทคโนโลยี จึงสามารถจัดทำวีดิทัศน์ของตนที่ประกอบด้วยสื่อที่หลากหลาย เพื่อให้สามารถสื่อสารเข้าถึงผู้ชมผู้ฟังได้ง่ายยิ่งขึ้น และเป็นวิธีการปรุงแต่งสารให้น่าสนใจได้เป็นอย่างดี

๑.๕.๔ การบันทึกเฉพาะเสียง เป็นรูปแบบการแสดงที่มีการบันทึกเฉพาะเสียงการแสดง ได้แก่ เสียงของผู้แสดงและเสียงดนตรีประกอบ จากนั้นจึงนำมาเผยแพร่ โดยอาจใช้รูปและข้อความเพียงรูปเดียวหรือหลายรูปประกอบเสียงการแสดงนั้น โดยมิได้เห็นภาพเคลื่อนไหวของนักแสดง พบใน ๒ กรณี คือ

- กรณีลำตัด โดย นางศรีนวล ขำอาจ (แม่ศรีนวล คณะลำตัดหวังเต๊ะ) บันทึกเสียงการแสดงลำตัด และนำภาพการแสดงของคณะที่แสดงในหลาย ๆ โอกาสมาประกอบไฟล์เสียงนั้น โดยภาพดังกล่าวมิได้เกี่ยวข้องกับเนื้อหาที่สื่อสาร

- กรณีเพลงโคราช โดย นายกำปั่น นิธิวรไพบูลย์ (ศิลปินกาเหว่า โชคชัย) ร่วมกับ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดนครราชสีมา บันทึกเสียงการขับร้องเพลงโคราชของศิลปิน จากนั้นนำภาพศิลปิน ตราสัญลักษณ์หน่วยงานของสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด และตราประจำจังหวัด ประกอบข้อความ “เพลงโคราช ต้าน Covid-๑๙” นำมาประกอบไฟล์เสียงนั้น

ตามความเห็นของผู้เขียนเห็นว่า การบันทึกเฉพาะเสียงแล้วนำมาประกอบภาพนี้มีข้อดี คือ ผู้จัดทำวีดิทัศน์กับศิลปินหรือนักแสดงไม่จำเป็นต้องมาพบปะกัน ศิลปินเพียงบันทึกเสียงและส่งให้ผู้จัดทำนำมาประกอบภาพ จึงทำให้ลดความเสี่ยงของโรคระบาดตามแนวทางการเว้นระยะห่างในสังคม และจากการวิเคราะห์ลักษณะรูปแบบและกลวิธีการนำเสนอดังกล่าว ทำให้เห็นว่า ศิลปิน

ต้องตอบโจทย์ในการผลิตสื่อสร้างสรรค์เพื่อสื่อสารข้อมูลที่สอดคล้องกับสภาวการณ์ในสังคม เพราะหากแสดงตามขนบ อย่างเคร่งครัดโดยไม่มีการพลิกแพลง เปลี่ยนแปลง และบูรณาการตามสภาพแวดล้อม กรอบกำหนดความตายตัวย่อมรึงรัดมิให้การแสดงเกิดพลวัตและถูกทอดทิ้งห่างจากความสนใจของผู้เสพผลงานไปในที่สุด แต่ในขณะเดียวกันศิลปินต้องตอบโจทย์ความเป็นตัวตนของตนเองและการแสดงในแต่ละรูปแบบด้วย เพราะหากเพลงหรือการแสดงนั้นมีการฉีกจากขนบมากจนเกินไปย่อมทำให้เกิดการสูญเสียลักษณะอันโดดเด่นของเพลงและการแสดงนั้น ๆ ดังนั้นจึงยังต้องคงขนบทางด้านการแสดงออกและขนบทางเนื้อหาหลายประการไว้

๒. บทบาทของเพลงพื้นบ้านและการแสดงพื้นบ้านภาคกลางที่เกี่ยวข้องกับโควิด-๑๙

จากการวิเคราะห์เนื้อหาและบริบทการนำเสนอของเพลงและการแสดงพื้นบ้านที่นำเสนอผ่านสื่อ สังคมออนไลน์ ดังกล่าวมาข้างต้น พบว่า เพลงและการแสดงพื้นบ้านมีบทบาทต่อบุคคลต่าง ๆ ดังนี้

๒.๑ บทบาทต่อศิลปิน

๒.๑.๑ เพลงและการแสดงพื้นบ้านเป็นผลงานที่ศิลปินผลิตออกสู่สังคม ศิลปินมีบทบาทและหน้าที่ในการสร้างความบันเทิงต่อสังคม ในขณะเดียวกันย่อมสร้างสรรค์สังคมผ่านสื่อที่ตนสื่อสาร เพลงและการแสดงพื้นบ้านที่สร้างสรรค์ขึ้นในช่วงนี้จึงเป็นผลงานที่ศิลปินในฐานะคนของสังคม เป็นสื่อมวลชนผู้สื่อสารสิ่งต่าง ๆ อันดีงามสู่สังคมอและผลิตขึ้นเพื่อสังคม ดังบทที่กล่าวถึงศิลปินว่ามีบทบาทเป็นอีกหนึ่งตัวแทนสื่อสารข่าวสารสู่สังคมในภาวะวิกฤต ดังนี้

“(ท่อนสร้อย) โควิดไนน์ทีน ศิลปินขอเป็นตัวแทน (ซ้ำ) โรคร้ายเหลือแสน ขอบอกแฟน ๆ ให้รู้เอาไว้ เราต้องระวังและต้องยับยั้งการแพร่กระจาย เริ่มจากตัวเราไม่รอเขาหรือใคร ป้องกันตัวได้จะปลอดภัยโรคา”

(ลำตัด – แม่ศรีนวล ขำอาจ และลำตัดคณะหวังเต๊ะ)

๒.๑.๒ เพลงและการแสดงพื้นบ้านเป็นวัฒนธรรมท้องถิ่นที่ศิลปินมีหน้าที่อนุรักษ์สืบสาน และสร้างสรรค์ สำหรับศิลปินพื้นบ้านเองศิลปะแขนงนี้มิได้เป็นแต่เพียงเครื่องมือเลี้ยงชีพ หากมีคุณค่าในแง่วัฒนธรรมท้องถิ่นที่ศิลปินมีหน้าที่จะต้องอนุรักษ์สืบสาน ดังจะเห็นได้ว่า แม้ในภาวะวิกฤตการณ์เช่นนี้การผลิตผลงานเพลงและการแสดงพื้นบ้านเผยแพร่สู่สังคมก็เป็นกิจกรรมที่ศิลปินพื้นบ้านหลายกลุ่มปฏิบัติเพื่อแสดงถึงจิตวิญญาณในการสืบสานและสร้างสรรค์เพลงพื้นบ้านให้มีบทบาทในสังคม เช่น กรณีอดีตศิลปินลิเกที่ปัจจุบันมิได้แสดงลิเกแล้ว แต่ได้กลับมาสร้างสรรค์ผลงานด้วยการร้องเพลงราชนิเกริงเกี่ยวกับโรคโควิด-๑๙ เผยแพร่ในสื่อสังคมออนไลน์โดยผ่านทางเฟซบุ๊กส่วนตัวของบุตรชาย ซึ่งสิ่งนี้แสดงให้เห็นถึงบทบาทในการสืบสานวัฒนธรรมแขนงนี้ในฐานะผู้เคยประกอบอาชีพศิลปินแม้นปัจจุบันก็ยังคงรักและต้องการสืบทอดศิลปะแขนงนี้อยู่

อย่างไรก็ดี สิ่งหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่า หน้าที่ในการอนุรักษ์ศิลปะแขนงนี้มิได้ขึ้นอยู่กับ “ศิลปินอาชีพ” แต่เพียงฝ่ายเดียว คือ จากการศึกษาพบว่า มีผู้สร้างสรรค์ผลงานที่เป็นนักเรียน นักศึกษา ครูอาจารย์ และผู้สนใจทางด้านวัฒนธรรมอีกจำนวนหนึ่ง ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าบุคคลเหล่านี้คือกำลังหนุนของศิลปินอาชีพที่จะสานต่องานอนุรักษ์เพลงและการแสดงพื้นบ้านในอนาคต

๒.๑.๓ เพลงและการแสดงพื้นบ้านเป็นสื่อในการประชาสัมพันธ์ แสดงออกถึงตัวตนของศิลปิน โดยศิลปินพื้นบ้านคณะหนึ่ง ๆ อาจมีขอบเขตการจัดการแสดงอยู่ในวงจำกัด การเผยแพร่ผลงานในสื่อสังคมออนไลน์ จึงทำให้มีผู้รู้จักมากขึ้น และอาจเพิ่มช่องทางในการหารายได้ ทั้งยังเป็นการแลกเปลี่ยนผลงานกับศิลปินกลุ่มอื่น ๆ ดังที่มีการแชร์โพสต์ คลิปวีดิทัศน์ของศิลปินคณะต่าง ๆ ลงในเพจสมาคมเพลงพื้นบ้านภาคกลางประเทศไทย ซึ่งมีผู้ติดตามอยู่เป็นจำนวนมาก จึงมีโอกาสในการแลกเปลี่ยนทัศนะ ความคิดเห็น ประสบการณ์ในการแสดง ฯลฯ กับศิลปินกลุ่มอื่น ๆ ด้วย สำหรับศิลปินที่มิใช่ศิลปินอาชีพ เช่น นักเรียนนักศึกษา ครูอาจารย์ และผู้สนใจวัฒนธรรมท้องถิ่นที่มีความสามารถในด้านการแสดงพื้นบ้านและสร้างสรรค์ผลงานขึ้น แล้วนำมาโพสต์หรือได้รับการแชร์มาในเพจหรือกลุ่ม ก็จะเป็นโอกาสหนึ่งที่จะได้รับข้อคิดเห็นและคำติชม เพื่อสร้างสรรค์ผลงานต่อไปในอนาคต

๒.๑.๔ เพลงและการแสดงพื้นบ้านเป็นช่องทางที่ศิลปินใช้ระบายความอัดอั้น กดดัน จากภาวะการณ์ใช้ชีวิตที่ลำบากและต้องการความช่วยเหลือเยียวยา ศิลปินพื้นบ้าน ในฐานะอาชีพ "เต้นกินรำกิน" ด้วยการใช้ศิลปะเป็นสื่อในการถ่ายทอดความบันเทิงแลกเปลี่ยนกับค่าจ้าง ทว่าในสภาวะเช่นนี้ส่งผลทำให้ให้รายได้จากการออกงานของศิลปินเหล่านี้ลดน้อยลงไป บางคณะได้รับความลำบากอยู่ในขั้นประสบภัยเพราะไม่มีรายได้เลย ขณะที่การเจือจานของรัฐยังเข้าไม่ถึงทุกกลุ่ม ศิลปินพื้นบ้านเป็นกลุ่มหนึ่งที่ยังไม่ได้รับการช่วยเหลือเท่าที่ควรจะเป็น ดังนั้นการออกมาสื่อสารต่อสังคมถึงความทุกข์ยากด้วยการใช้เพลงและการแสดงพื้นบ้านในรูปแบบของตนเป็นกระบอกเสียงเพื่อร้องขอความช่วยเหลือ ดังกรณีคณะละครชาตรีจงกล โปร่งน้ำใจ ที่ออกมาเป็นตัวแทนของศิลปินพื้นบ้านหลายกลุ่มที่กำลังประสบปัญหาความเดือดร้อนจากการขาดรายได้ในช่วงมหันตภัยโควิด-๑๙ นี้

๒.๒ บทบาทต่อผู้สนับสนุนการแสดง โดยเพลงและการแสดงพื้นบ้านเป็นผลจากการปฏิบัติหน้าที่ของผู้สนับสนุนการแสดงตามบทบาทหน้าที่และพันธกิจขององค์กร

จากการศึกษาพบว่า สำนักวัฒนธรรมจังหวัดในภาคกลางจำนวน ๑๓ จังหวัด เลือกใช้เพลงและการแสดงพื้นบ้านที่สร้างสรรค์ขึ้นโดยศิลปินพื้นบ้านในท้องถิ่นเป็นสื่อในการเผยแพร่ข่าวสารความรู้ในช่วงมหันตภัยโควิด-๑๙ จากการปฏิบัติดังกล่าวของสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดซึ่งเป็นหน้าที่ขององค์กรที่สอดคล้องกับกฎกระทรวง การแบ่งส่วนราชการสำนักงานปลัดกระทรวง กระทรวงวัฒนธรรม พ.ศ. ๒๕๔๙ ข้อ ๔ ข. ราชการบริหารส่วนภูมิภาค ที่กล่าวว่า สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดมีหน้าที่สำคัญ คือ

(ก) ประสานงานและปฏิบัติหน้าที่ในฐานะตัวแทนของกระทรวงในสวนภูมิภาค รวมทั้งดำเนินการประสาน และสนับสนุนการปฏิบัติงานด้านศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรมในเขตพื้นที่จังหวัด

(ข) ส่งเสริมการพัฒนาองค์ความรู้และแหล่งเรียนรู้ด้านศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรมในเขตพื้นที่จังหวัด...

จะเห็นได้ว่า สำนักงานวัฒนธรรมแต่ละจังหวัดได้ปฏิบัติตามกฎกระทรวงดังกล่าว โดยติดต่อและประสานศิลปินพื้นบ้านในท้องถิ่นในการสร้างสรรค์ผลงานการแสดงเพื่อเผยแพร่ข่าวสารความรู้ในภาวะโควิด-๑๙ ภายใต้การสนับสนุนงบประมาณ จากนั้นจึงเผยแพร่ผลงานสู่สาธารณะในนามของสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดร่วมกับศิลปิน

นอกจากนี้ยังมีกรณีที่โรงพยาบาลเจ้าพระยายมราช ร่วมกับแม่ขวัญจิต ศรีประจันต์ ในการสร้างสรรค์เพลงอีแซว เพื่อให้ความรู้เกี่ยวกับโรคโควิด-๑๙ ซึ่งการเผยแพร่ความรู้ด้านสาธารณสุขแก่ประชาชนในภาวะโรคระบาดย่อมเป็นภารกิจที่โรงพยาบาลพึงปฏิบัติ ทั้งนี้เพื่อแก้ปัญหาการระบาดของโรค ด้วยการให้ความรู้เพื่อสร้างภูมิคุ้มกัน ยับยั้งการแพร่ระบาดของโรค และลดภาระงานของบุคลากรทางการแพทย์ ทั้งนี้ผลงานดังกล่าวถือเป็นผลงานการปฏิบัติงานของโรงพยาบาลด้วย

๒.๓ บทบาทต่อผู้ชมผู้ฟัง ผู้ชมผู้ฟังเป็นบุคคลสำคัญยิ่งเพราะมีสถานะเป็นผู้รับสาร เนื้อหาที่ศิลปินถ่ายทอดย่อมตกในการรับรู้และไตร่ตรองของผู้ชมผู้ฟังทั้งสิ้น การจะเชื่อถือและปฏิบัติตามข้อแนะนำและข้อคิดที่ศิลปินสื่อสารมาในการแสดงพื้นบ้านนั้น ขึ้นอยู่กับผู้ชมผู้ฟัง บทบาทของเพลงและการแสดงพื้นบ้านที่มีต่อผู้ชมผู้ฟัง ดังนี้

๒.๓.๑ เพลงและการแสดงพื้นบ้านเป็นสิ่งให้ความบันเทิงและความสนุกสนาน โดยบทบาทหน้าที่ของเพลงและการแสดงทุกชนิดย่อมเป็นสิ่งที่เน้นให้ความบันเทิงอยู่แล้ว เพลงและการแสดงพื้นบ้านที่ศิลปินสร้างสรรค์ขึ้นในช่วงโควิด-๑๙ จึงเป็นอีกสื่อหนึ่งที่สร้างความบันเทิงคลายความเครียดแก่ผู้ฟัง ดังเห็นได้จากหลายผลงานที่มีการใช้ภาษา การแสดงออกของนักแสดง เนื้อหาที่เน้นความสนุกสนานและคลายความวิตกกังวล เช่น กรณีเพลงเขมรไล่ควายของนายพิเชษฐ์ เอี่ยมชาวนา (โย่ง เชิญยิ้ม) ศิลปินตลก ที่ว่า

“มาทำไมล่ะไอ้โควิด ไม่ต้องมาติดคนไทย ไป ไป ๆๆๆ ไม่ต้องอยู่เมืองไทยไปให้พ้นเมืองไทย อย่ามารบกวนคนไทย เอ็งจะไปไหนก็ไป ให้รีบไป ไปซะไปๆ แล้วเอ็งก็ไม่ต้องกลับมาเมืองไทย ไป ไป ๆๆ”

(เพลงเขมรไล่ควาย ร้องเนื้อเต็ม – นายพิเชษฐ์ เอี่ยมชาวนา)

ด้วยจังหวะและลีลาของเพลงเขมรไล่ควายซึ่งเป็นเพลงไทยเดิมจังหวะสองชั้น มีทำนองแสดงความครื้นเครงอยู่ในตัว ประกอบกับบทร้องที่แสดงความรู้สึกในเชิงที่น่าขบขัน และบทบาทของศิลปินเองซึ่งเป็นศิลปินตลก มีกิริยาท่าทางชวนขัน จึงทำให้ผู้ชมผู้ฟังรู้สึกขบขัน คลายความเครียดได้

ส่วนเพลงและการแสดงพื้นบ้านของกรณีอื่น ๆ ก็มีการใช้ภาษาและเนื้อหาที่เรียกอารมณ์สนุกสนาน โดยใช้ภาษาที่ทันสมัย มีกลวิธีการนำเสนอที่ดึงดูดโดยการใช้น้ำเสียงที่กระตุ้นความสนใจ มีการเสียดสีล้อเลียนด้วยสถานการณ์หรือประเด็นที่น่าสนใจ เช่น

“สายเมาเราเพื่อนาย ดริ๊งกระจายเสียดายจริงหนอ ปิดแล้วนะจ๊ะนั่งชิลขายเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ ...”

“ทั้งเจาะและสักก็พักนะเพ่ ฟิตเนสโดนเท ค่ายมวยโดนทิ้ง แหล่งโควิดกระจายมากมายไม่ไหวจริง ๆ..”

“นักเลงไก่นักเลงกัดปลา คงต้องเลิกราและรีบกลับไป ปิ้งไก่ลั้นลาให้อาหารปลาสบายใจ
นะโมตัสสะ ภควโต อรหโต สัมพุทธธัสสะ สวดมนต์สงบใจก่อนปิดแผงเช่าพระ
หมอดูไม่คู่หมอเดาต้องเก็บกระเป๋าจากที่ทำงาน มาดูดวงออนไลน์นั่งไลฟ์สดอยู่ในบ้าน”

(เพลงลำพาข้าวสาร - นายดิฐดา นุชบุษบา)

เพลงและการแสดงพื้นบ้านจึงเป็นสื่ออีกช่องทางหนึ่งที่ผู้รับสารจะได้รับความบันเทิงจากการเสพผลงาน ซึ่งต้องยอมรับว่าในภาวะอันตึงเครียดนี้ภูมิคุ้มกันทางจิตใจเป็นสิ่งสำคัญ ดังนั้นประชาชนจึงไม่ควรตื่นตระหนกหรือหวาดวิตกมากจนเกินไป เช่นที่มักกล่าวกันว่า “ตระหนักแต่อย่าตระหนก” ดังนั้นสื่อบันเทิงซึ่งช่วยคลายเครียด ลดความวิตกกังวลของผู้ชมผู้ฟังจึงมีบทบาทสำคัญในการกล่อมเกลาอารมณ์ ความรู้สึกของประชาชนให้ลดความตึงเครียดลงได้

๒.๓.๒ เพลงและการแสดงพื้นบ้านเป็นสื่อให้ความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับโรคโควิด-๑๙ ผู้ชมผู้ฟังเพลงและการแสดงพื้นบ้านดังกล่าวจะได้รับความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับโรคโควิด-๑๙ ทั้งสถานการณ์การระบาด การควบคุมโรค การป้องกันตัวให้ห่างจากโรค การรักษาเยียวยา นโยบายของรัฐในการป้องกันและแก้ไขปัญหาจากโรคระบาด การตระหนักถึงความสำคัญในการให้ความร่วมมือกับนโยบายสาธารณสุขต่าง ๆ เพื่อแก้ไขและขจัดภาวะโรคระบาดที่กำลังเกิดขึ้นในขณะนี้ อาจกล่าวได้ว่าเพลงและการแสดงพื้นบ้านยังเป็นเครื่องมือกลาย ๆ ที่ช่วยกำหนดให้ผู้ชมผู้ฟังที่ได้รับความรู้นั้นปฏิบัติตามนโยบายและมาตรการดังกล่าวอีกด้วย

๒.๔ บทบาทต่อสังคม เพลงและการแสดงพื้นบ้านที่สร้างสรรค์ขึ้นในช่วงมหันตภัยโควิด-๑๙ มีบทบาทสำคัญในสังคม คือ เป็นเครื่องมือบันทึกเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคม

การระบาดของไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่เป็นเหตุการณ์ครั้งสำคัญที่จะต้องถูกบันทึกไว้ในประวัติศาสตร์โลก ด้วยส่งผลกระทบต่อประชาคมโลกเป็นวงกว้าง จำนวนผู้ป่วยและผู้เสียชีวิตจำนวนมาก อาจเรียกได้ว่าเป็นเรื่องท้าทายต่อมนุษยชาติโดยเฉพาะในวงการแพทย์และสาธารณสุขที่จะต้องแก้ไขปัญหานี้ ทั้งนี้นักวิจัย นักวิชาการ นักเขียน นักข่าวและสื่อมวลชนสายงานต่าง ๆ ย่อมเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการบันทึกเหตุการณ์ครั้งนี้ รวมถึงศิลปินซึ่งเป็นผู้ผลิตผลงานที่บันทึกถึงเหตุการณ์ครั้งนี้ด้วย นอกจากสารสนเทศอันเป็นข้อเท็จจริงแล้วย่อมถูกปรุงแต่งไปด้วยลักษณะของศิลปะด้วย ดังจะเห็นว่าผลงานเพลงและการแสดงพื้นบ้านภาคกลางที่สร้างสรรค์ขึ้นในช่วงมหันตภัยโควิด-๑๙ ล้วนมีเนื้อหาเกี่ยวกับสถานการณ์ครั้งนี้ และเป็นงานที่ยังแฝงด้วยคุณค่าทางศิลปะ ทั้งวรรณศิลป์ ทัศนศิลป์ คีตศิลป์

ดุริยางคศิลป์ นาฏศิลป์ ฯลฯ ประกอบขึ้นจากทัศนะต่าง ๆ กัน แล้วแต่บทบาทและสถานะในสังคมของผู้สร้างสรรค์ เพลงและการแสดงเหล่านี้ย่อมถูกบันทึกเป็นสื่อสนเทศรูปแบบหนึ่งที่เกิดขึ้น กล่าวถึงเหตุการณ์ครั้งนี้ เป็นบันทึกไว้อย่างสำคัญ

จะเห็นได้ว่า บทบาทของเพลงและการแสดงพื้นบ้านภาคกลางที่เกี่ยวข้องกับโรคระบาดโควิด-๑๙ ที่มีต่อบุคคลต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้น มีความสอดคล้องกับทฤษฎีบทบาทหน้าที่ของคติชนในสังคมของวิลเลียม บาสคอม (William Bascom) โดยเป็นคติชนที่ทำหน้าที่ให้การศึกษาแก่ผู้รับสาร ถึงแม้ว่าสังคมปัจจุบันอาจไม่ได้มีลักษณะเป็นสังคมที่ใช้ประเพณีบอกเล่าอีกต่อไป ทว่าผู้รับสารที่ยังเสพสื่อที่ให้ความรู้ผ่านการชมและฟังก็มีอยู่จำนวนมาก นอกจากนี้ยังมีหน้าที่รักษามาตรฐานทางพฤติกรรมที่เป็นแบบแผนของสังคมโดยสร้างความตระหนักถึงความสำคัญในการปฏิบัติตนเพื่อป้องกันและควบคุมโรคด้วยการปฏิบัติตามนโยบายการเว้นระยะห่างระหว่างบุคคลอย่างเคร่งครัด เป็นช่องทางให้ได้รับความเพลิดเพลิน รวมทั้งเป็นทางออกให้กับความคับข้องใจโดยเฉพาะความรู้สึกของศิลปินผู้สร้างสรรค์ผลงานที่ได้รับผลกระทบจากโรคระบาดแต่ไม่ได้รับการเยียวยาที่สมควร

เมื่อพิจารณาจากงานศึกษาของ สุกัญญา สุจฉายา ที่กล่าวถึงบทบาทของเพลงพื้นบ้านในสังคมไทย พบว่า บทบาทของเพลงและการแสดงพื้นบ้านภาคกลางที่เกี่ยวข้องกับโรคระบาดโควิด-๑๙ มีความสอดคล้องกับการศึกษาดังกล่าวเช่นกัน ได้แก่ เป็นงานที่ให้ความบันเทิง ให้การศึกษา ช่วยควบคุมสังคม เป็นพื้นที่ระบายความคับข้องใจ และทำหน้าที่เป็นสื่อมวลชน ด้วยการเปลี่ยนช่องทางการสื่อสารมานำเสนอผ่านสื่อสังคมออนไลน์เท่านั้น

การดำรงอยู่ของเพลงและการแสดงพื้นบ้านภาคกลางกับการช่วงชิงพื้นที่บนเวทีสื่อสังคม

จากการวิเคราะห์การนำเสนอและบทบาทของเพลงและการแสดงพื้นบ้านภาคกลางที่เกี่ยวข้องกับมหันตภัยโควิด-๑๙ ทำให้เห็นว่า “สื่อท้องถิ่น” ประเภทนี้ ซึ่งแต่เดิมมีการนำเสนออยู่ในวงแคบ ๆ มีความพยายามที่จะพลิกแพลงกลวิธีการสื่อสารในทุกด้านเพื่อจะได้ก้าวขึ้นมามีพื้นที่เป็นส่วนหนึ่งอยู่บนเวทีสื่อสังคม ด้วยการนำจุดเด่นในด้านของการให้ความบันเทิงขึ้นมาใช้นำเสนอข้อมูลที่เป็นเนื้อหาสาระที่ประชาชนทั่วไปเข้าถึงได้ยาก โดยเฉพาะเป็นการย่อยสื่อที่สื่อสารโดยรัฐให้ผู้ชมผู้ฟังสามารถรับรู้เข้าใจเรื่องราวของโรคระบาดโควิด-๑๙ ได้ง่ายขึ้น โดยพบว่า เมื่อเกิดสถานการณ์ที่เป็นที่สนใจของสังคม ศิลปินกลุ่มต่าง ๆ มักจะหยิบยกประเด็นนั้นขึ้นมาผลิตซ้ำ ตีความ รวมถึงสร้างสรรค์ใหม่ในรูปแบบของตนเองและเผยแพร่สู่สาธารณะ เช่น กรณีข่าวฆาตกรรม ‘น้องชมพู่’ ซึ่งเป็นคดีสะเทือนขวัญกระทบกระเทือนจิตใจของผู้คนส่วนใหญ่ สำนักข่าวต่าง ๆ ต่างจับตาประเด็นนี้อย่างใกล้ชิดมาโดยตลอด ทั้งนี้มีระยะหนึ่งที่ ‘ลุงพล’ ผู้เกี่ยวข้องกับคดีดังกล่าวได้รับความสนใจอย่างมากจากสื่อหลายกระแส มีศิลปินนำเรื่องราวดังกล่าวมาเสียดสีผ่านบทเพลง *“อยากเป็นป้าแต๋นแฟนลุงพล”* ซึ่งได้รับความสนใจจากคนจำนวนมาก โดยมียอดรับชมเฉพาะในเว็บไซต์ YouTube ถึงกว่าห้าแสนครั้ง และยังมีผู้นำเพลงดังกล่าวมา Cover และโต้ตอบใหม่ในบทเพลง *“ไม่อยากเป็นป้าแต๋น”* อีกด้วย

ในกรณีของศิลปินพื้นบ้านเองก็เช่นกัน การหยิบยกประเด็นสังคมที่กำลังดำเนินอย่างเข้มข้นเช่น การระบาดของโรคโควิด-๑๙ ขึ้นมานำเสนอก็เป็นไปโดยเจตนาหนึ่ง คือ ต้องการช่วงชิงพื้นที่บนเวทีสื่อสังคมเพื่อการดำรงอยู่ของศิลปะแขนงนี้และการสร้างตัวตนของตนในเวทีสื่อ โดยหวังว่าจะมีผู้รับสารที่เข้าถึงสื่อของตนมากขึ้น และเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดการสร้างสรรค์สื่อประเภทนี้ขึ้นจำนวนมากทั้งตลอดระยะเวลาที่ผู้เขียนทำการศึกษาและหลังจากนั้นเป็นต้นมา โดยศิลปินพื้นบ้านได้มีพัฒนาการในการนำเสนอเพลงและการแสดงในรูปแบบของตนเพื่อเผยแพร่ผ่านสื่อสังคมออนไลน์อีกหลายวิธี

สรุป

เพลงและการแสดงพื้นบ้านภาคกลางที่เผยแพร่เนื้อหาเกี่ยวกับมหันตภัยโควิด-๑๙ เป็นผลงานสร้างสรรค์ขึ้นโดยศิลปิน นักเรียน นักศึกษา ครูอาจารย์ โดยเลือกเพลงและการแสดงพื้นบ้านที่เป็นที่รู้จักหรือเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น โดยในบางกรณีมีผู้สนับสนุนในการผลิตหรือสร้างสรรค์ ได้แก่สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดและสถานพยาบาล ได้ร่วมกับศิลปินในการสร้างสรรค์ผลงานเพลงและการแสดงพื้นบ้านสู่สังคม เพลงและการแสดงดังกล่าวมีเนื้อหาเกี่ยวกับสถานการณ์โรคโควิด-๑๙ ทั้งที่มา ความสำคัญ แนวทางการป้องกันยับยั้งการระบาด การรักษา ช่องทางการติดต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง นโยบายในการรับมือโรคของภาครัฐ รวมถึงได้แฝงลักษณะเด่นของเพลง และกล่าวถึงความยากลำบากในการใช้ชีวิตของศิลปิน การเรียบเรียงเนื้อหาและลักษณะการแสดงมักไม่ได้ยึดติดกับขนบดั้งเดิมของเพลงซึ่งมักเป็นเพลงปฏิพากย์หรือการแสดงที่มักเล่นเป็นเรื่องราว หากศิลปินใช้วิธีการจับประเด็นเนื้อหาที่ต้องการสื่อสารขึ้นมากล่าวถึงเลยทีเดียว หรือมิฉะนั้นจะพลิกแพลงและบูรณาการรูปแบบการแสดง เนื้อหาการแสดงให้เน้นถึงสถานการณ์โควิด-๑๙ โดยรูปแบบการแสดงมีทั้งการแสดงเชิงสาธิต การแสดงที่ไม่เป็นทางการ การแสดงที่สื่อสารโดยการประยุกต์สื่ออื่น ๆ และการบันทึกเฉพาะเสียง

บทบาทของเพลงและการแสดงพื้นบ้านมีทั้งในด้านบทบาทต่อศิลปิน โดยเพลงและการแสดงพื้นบ้านมีสถานะเป็นผลงานที่ศิลปินแสดงออกสู่สังคม เป็นวัฒนธรรมที่ศิลปินมีหน้าที่อนุรักษ์ เป็นสื่อในการประชาสัมพันธ์และแสดงออกถึงตัวตนของศิลปิน รวมทั้งเป็นช่องทางระบายความอัดอั้นความกดดันจากภาวะการใช้ชีวิตที่ลำบากและต้องการความช่วยเหลือ สำหรับบทบาทต่อผู้สนับสนุนการแสดงเพลงและการแสดงพื้นบ้านที่ใช้สื่อสารข้อมูลข่าวสารในช่วงมหันตภัยโควิด-๑๙ เป็นผลงานขององค์กรตามบทบาทหน้าที่ ทั้งองค์กรทางวัฒนธรรมที่มีหน้าที่ส่งเสริมวัฒนธรรม และองค์กรสาธารณสุขที่มีหน้าที่ให้ความรู้ สร้างภูมิคุ้มกันแก่ประชาชน ใช้เพลงและการแสดงพื้นบ้านเป็นสื่อในการสื่อสารไปถึงประชาชน ส่วนบทบาทที่มีต่อผู้ชมผู้ฟัง เพลงและการแสดงพื้นบ้านย่อมให้ความบันเทิง คลายเครียด ลดความวิตกกังวลในภาวะโรคระบาด ให้ความรู้ในการรับมือกับภาวะโรคระบาด รวมถึงเป็นเครื่องมือกำหนดให้ผู้ชมผู้ฟังปฏิบัติตามนโยบายและมาตรการในภาวะโรคระบาด สุดท้ายเพลงและการแสดงพื้นบ้านมีบทบาทต่อสังคมในฐานะเครื่องมือบันทึกเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคม คือสถานการณ์โควิด-๑๙ ครั้งนี้ซึ่งเป็นภาวะที่ส่งผลกระทบไปทั่วโลก นอกจากจะบันทึกด้วยข้อมูลข้อเท็จจริงแล้ว ยังรังสรรค์ขึ้นด้วยคุณค่าทางศิลปะอีกด้วย และที่สำคัญที่สุดเพลงและการแสดงพื้นบ้าน

ภาคกลาง เป็นสื่อสังคมที่สะท้อนให้เห็นถึงวิถีการดำรงอยู่ของศิลปะอันเกิดแต่ศิลปินพื้นบ้านที่เป็นบุคคลกลุ่มหนึ่งในสังคม ที่ทำหน้าที่สืบสาน ถ่ายทอดภูมิปัญญาอันเป็นมรดกจากบรรพบุรุษจากรุ่นสู่รุ่น ถึงแม้ว่าจะต้องมีการเปลี่ยนแปลง พลิกแพลงไปตามพลวัตของสังคม แต่ก็ยังไม่ทอดทิ้งภูมิปัญญาอันทรงคุณค่าหากค่อย ๆ ปรับตัวไปกับกระแสสังคมที่เชี่ยวกราก ความพยายามในการรักษาวัฒนธรรมนี้ควรได้รับการเห็นคุณค่าจากทุกฝ่าย และหวังว่าท่ามกลางวิกฤตการณ์โควิด-๑๙ นี้ ศิลปินพื้นบ้านจะไม่ถูกทอดทิ้งให้เดียวดาย หากได้รับการช่วยเหลือจุนเจือจากภาคส่วนต่าง ๆ เช่นเดียวกันประชาชนทุกกลุ่ม ในฐานะที่ศิลปินก็เป็นผู้หนึ่งที่ร่วมสร้างสรรค์สังคมด้วยสุนทรียศาสตร์ กล่อมเกลาโลกมนุษย์ให้งดงามขึ้นด้วยพลังของศิลปะต่อไป

ตารางที่ ๑ ตารางแสดงรายนามศิลปินและผลงานที่เผยแพร่ผ่าน Social media ในระยะเวลาที่ทำการศึกษา

รายนามศิลปิน / สร้างสรรค์การแสดง	**สถานะ / อาชีพ / ตำแหน่ง**	**ผลงานที่เผยแพร่โดยสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด**			**ผลงานที่เผยแพร่โดยศิลปินเอง**		
		เพลงพื้นบ้าน	**การแสดงพื้นบ้าน**	**เพลงประกอบการแสดงพื้นบ้าน**	**เพลงพื้นบ้าน**	**การแสดงพื้นบ้าน**	**เพลงประกอบการแสดงพื้นบ้าน**
๑. นายสะเทื้อน นาคเมือง	ศิลปินภูมิปัญญาทางด้านวัฒนธรรม		ลิเก (กำแพงเพชร)				
๒. นางศรีนวล ขำอาจ (แม่ศรีนวล คณะลำตัดหวังเต๊ะ)	ศิลปินแห่งชาติสาขาศิลปะการแสดง (ศิลปะพื้นบ้าน-ลำตัด)		ชุดที่ ๑ ลำตัด (ปทุมธานี)			ชุดที่ ๒ ลำตัด	
๓. นายดิฐดา นุชบุษบา	ครู วิชานาฏศิลป์	ชุดที่ ๑ เพลงลำพาข้าวสาร (ปทุมธานี)			ชุดที่ ๒ และ ๓ เพลงลำพาข้าวสาร		
๔. นายมณฑล อโหสิ คณะลิเก ป.ปากควาย ร่วมกับโขนเด็กโรงเรียนวัดหนองไผ่	ศิลปินพื้นบ้าน และโรงเรียน		โขนสด (พิจิตร)				
๕. นายศราวุธ สุดงูเหลือม	แชมป์เพลงแหล่รายการคุณพระประชัน	เพลงฉ่อย (พิษณุโลก)					

รายนามศิลปิน / สร้างสรรค์การแสดง	**สถานะ / อาชีพ / ตำแหน่ง**	**ผลงานที่เผยแพร่โดยสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด**			**ผลงานที่เผยแพร่โดยศิลปินเอง**		
		เพลงพื้นบ้าน	**การแสดงพื้นบ้าน**	**เพลงประกอบการแสดงพื้นบ้าน**	**เพลงพื้นบ้าน**	**การแสดงพื้นบ้าน**	**เพลงประกอบการแสดงพื้นบ้าน**
๖. ผศ.กมล บุญเขต และลูกหลานแม่ตะเหลี่ยม ภาชนะทอง บ้านสะเดียง	ศิลปินพื้นบ้าน	เพลงฉ่อย (เพชรบูรณ์)					
๗. นางเกลียว เสร็จกิจ (แม่ขวัญจิต ศรีประจันต์)	ศิลปินแห่งชาติสาขาศิลปะการแสดง (เพลงพื้นบ้าน-อีแซว)	ชุดที่ ๑ เพลงอีแซว (สุพรรณบุรี)			เพลงอีแซว ชุดที่ ๒ (ของตนเอง), ชุดที่ ๓ (ร่วมกับ รพ.เจ้าพระยายมราช)		
๘. คณะลิเกเด็กวัดโพธิ์เก้าต้น	คณะศิลปินเยาวชน		ลิเก (ลพบุรี)				
๙. นางจำรัส อยู่สุข ครูเพลงพื้นบ้านจังหวัดสิงห์บุรี	ศิลปินภูมิปัญญา	เพลงแหล่ (สิงห์บุรี)					
๑๐. กลุ่มอนุรักษ์หนังใหญ่วัดขนอน อำเภอโพธาราม	ศิลปินพื้นบ้าน / วัด		หนังใหญ่ (ราชบุรี)				

รายนามศิลปิน / สร้างสรรค์การแสดง	**สถานะ / อาชีพ / ตำแหน่ง**	**ผลงานที่เผยแพร่โดยสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด**			**ผลงานที่เผยแพร่โดยศิลปินเอง**		
		เพลงพื้นบ้าน	**การแสดงพื้นบ้าน**	**เพลงประกอบการแสดงพื้นบ้าน**	**เพลงพื้นบ้าน**	**การแสดงพื้นบ้าน**	**เพลงประกอบการแสดงพื้นบ้าน**
๑๑. เยาวชนกลุ่มรากไทยร่วมกับโรงเรียนเบญจมเทพอุทิศจังหวัดเพชรบุรี	คณะศิลปินเยาวชน		ลำตัด (เพชรบุรี)				
๑๒. ชุมชนบ้านหนองขาว อำเภอท่าม่วง	ศิลปินพื้นบ้าน	เพลงเหย่ย (กาญจนบุรี)					
๑๓. คณะเพลงพื้นบ้านวิชัยราชันย์	ศิลปินพื้นบ้าน		ลำตัด (จันทบุรี)				
๑๔. นายกำปั่น นิธิวร ไพบูลย์ (ศิลปินกาเหว่าโชคชัย)	ศิลปินพื้นบ้านอีสานแห่งชาติ	เพลงโคราช (นครราชสีมา)					
๑๕. ชมรมเพลงพื้นบ้าน “จัดจ้าน” วัดพรหมฯ	ชมรมเพลงพื้นบ้าน				เพลงฉ่า (ฉ่อยเหนือ)		

รายนามศิลปิน / สร้างสรรค์การแสดง	**สถานะ / อาชีพ / ตำแหน่ง**	**ผลงานที่เผยแพร่โดยสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด**			**ผลงานที่เผยแพร่โดยศิลปินเอง**		
		เพลงพื้นบ้าน	**การแสดงพื้นบ้าน**	**เพลงประกอบการแสดงพื้นบ้าน**	**เพลงพื้นบ้าน**	**การแสดงพื้นบ้าน**	**เพลงประกอบการแสดงพื้นบ้าน**
๑๖. นายพิสูจน์ ใจเที่ยงกุล	ครู (เกษียณอายุราชการ)				เพลงฉ่อย		
๑๗. แม่ทองใบ จินดา คณะโกมินทร์ พูลเขตร์กิจ-ทองใบ จินดา	ศิลปินพื้นบ้าน				เพลงฉ่อย		
๑๘. นายสตานันท์ ครุฑพิเชฐ	ศิลปินสังกัดกรมศิลปากร				เพลงอีแซว		
๑๙. นางสมศักดิ์ แสวงศิลป์	ศิลปินพื้นบ้าน (อดีตลิเก)						ร้องราชนิเกริง
๒๐. นายธารณา บุญเลิศ	นักศึกษา				เพลงฉ่อย		
๒๑. ลิเกคณะ ยอดรักเพ็ญรุ่ง โดยสิงห์ แสวงชัย	ศิลปินพื้นบ้าน						ร้องราชนิเกริง
๒๒. นายยุคล เพียรเสมอ	เจ้าของช่อง Youtube “คุณหลวงเอื้อนเอ่ย”				เพลงฉ่อย		
๒๓. นายพิเชษฐ์ เอี่ยมชาวนา (โย่ง เชิญยิ้ม)	ศิลปินตลก						เพลงเขมรไล่ควาย

รายนามศิลปิน / สร้างสรรค์การแสดง	**สถานะ / อาชีพ / ตำแหน่ง**	**ผลงานที่เผยแพร่โดยสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด**			**ผลงานที่เผยแพร่โดยศิลปินเอง**		
		เพลงพื้นบ้าน	**การแสดงพื้นบ้าน**	**เพลงประกอบการแสดงพื้นบ้าน**	**เพลงพื้นบ้าน**	**การแสดงพื้นบ้าน**	**เพลงประกอบการแสดงพื้นบ้าน**
๒๔. นางจารุวรรณ สุขสาคร (ครูหมู) คณะละครชาตรีจงกลโปร่งน้ำใจ	ศิลปินพื้นบ้าน						เพลงร่ายชาตรี

เอกสารอ้างอิง

กระทรวงวัฒนธรรม. [ม.ป.ป.]. *กฎกระทรวง แบ่งส่วนราชการสำนักงานปลัดกระทรวง กระทรวงวัฒนธรรม พ.ศ.2549*. [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ ๓๐ เมษายน ๒๕๖๓, จาก http://www.ratchakitcha.soc.go.th/DATA/PDF/2549/00191086.PDF

กระทรวงสาธารณสุข. (๒๕๖๓). *วิธีปฏิบัติตัวช่วงโรคโควิด 19*. [ออนไลน์]. สืบค้น ๒๕ เมษายน ๒๕๖๓, จาก https://www.moph.go.th/index.php/news/read/1687

ข่าว3มิติ. (๒๕๖๓). *กลุ่มศิลปินพื้นบ้านไทยขาดรายได้ ร้องรัฐช่วยเยียวยาช่วงวิกฤตโควิด-19*. [ออนไลน์]. สืบค้น ๒๙ เมษายน ๒๕๖๓, จาก https://fb.watch/7Llnm7CD2t/

คุณหลวงเอื้อนเอ่ย. (๒๕๖๓, มีนาคม ๒๙). *เพลงฉ่อย รวมใจไทยต้านภัย โควิด-19 | EP.พิเศษ.* [Video file]. สืบค้นจาก https://youtu.be/goVw4lyfXjM

โครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน. [ม.ป.ป.] *สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนฯ เล่มที่ ๓๔ เรื่องที่ ๒ เพลงพื้นบ้าน*. [ออนไลน์]. สืบค้น ๒๐ เมษายน ๒๕๖๓, จาก http://saranukromthai.or.th /sub/book /book.php?book=34&chap=2 &page=t34-2-infodetail01.html

ไทยทีวี HD Music (ช่องรายการ). [๒๕๖๔]. *อยากเป็นป้าแต๋นแฟนลุงพล - พิมพ์จำ ยอดบัวงาม (HD)*. [วีดิทัศน์ออนไลน์]. สืบค้น ๑๗ มีนาคม ๒๕๖๔, จาก https://youtu.be/XSq4Dd-2zgA

ปฐม หงษ์สุวรรณ. (๒๕๕๐). *เอกสารประกอบการสอนวิชาคติชนวิทยา.* มหาสารคาม: ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

โย่ง สเตชั่น. (๒๕๖๓, เมษายน ๔). *ย่าลืมปลอดภัยกันทุกคนนะครับ (เพลงขอทาน).* [อ้างอิงจากสถานะเฟซบุ๊ก]. สืบค้นจาก https://fb.watch/38Zyqtgxvd/

เรณู โกศินานนท์. (๒๕๔๒). *การแสดงพื้นบ้านของไทย.* กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช จำกัด.

ศิราพร ณ ถลาง. (๒๕๔๘). *ทฤษฎีคติชนวิทยา: วิธีวิทยาในการวิเคราะห์ตำนาน-นิทานพื้นบ้าน.* กรุงเทพฯ : โครงการเผยแพร่ผลงานทางวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สมาคมเพลงพื้นบ้านภาคกลางประเทศไทย. (๒๕๖๓, มีนาคม ๒๐). *แม่ขวัญจิต ศรีประจันต์ ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (เพลงพื้นบ้าน_เพลงอีแซว) ในนามศิลปินพื้นบ้านภาคกลาง ภายใต้การสนับสนุนและส่งเสริมจาก กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม.* [อ้างอิงจากสถานะเฟซบุ๊ก]. สืบค้นจาก https://web. facebook.com/ ThaiFolksong/videos/516541085674114/

สมาคมเพลงพื้นบ้านภาคกลางประเทศไทย. (๒๕๖๓, มีนาคม ๒๐). *#covidlore.* [อ้างอิงจากสถานะเฟซบุ๊ก]. สืบค้นจาก https://web.facebook.com/ThaiFolksong/posts/1398300590373948

สมาคมเพลงพื้นบ้านภาคกลางประเทศไทย. (๒๕๖๓, มีนาคม ๒๑). *#covidlore.* [อ้างอิงจากสถานะเฟซบุ๊ก]. สืบค้นจาก https://web.facebook.com/ThaiFolksong/posts/1399060090297998

สมาคมเพลงพื้นบ้านภาคกลางประเทศไทย. (๒๕๖๓, มีนาคม ๒๒). *#covidlore.* [อ้างอิงจากสถานะเฟซบุ๊ก]. สืบค้นจาก https://web.facebook.com/ThaiFolksong/posts/1400106600193347

สมาคมเพลงพื้นบ้านภาคกลางประเทศไทย. (๒๕๖๓, มีนาคม ๒๒). *#covidlore.* [อ้างอิงจากสถานะเฟซบุ๊ก]. สืบค้นจาก https://web.facebook.com/ThaiFolksong/posts/1400260253511315

สมาคมเพลงพื้นบ้านภาคกลางประเทศไทย. (๒๕๖๓, มีนาคม ๒๓). *#covidlore.* [อ้างอิงจากสถานะเฟซบุ๊ก]. สืบค้นจาก https://web.facebook.com/ThaiFolksong/posts/1401017053435635

สมาคมเพลงพื้นบ้านภาคกลางประเทศไทย. (๒๕๖๓, มีนาคม ๒๓). *#covidlore.* [อ้างอิงจากสถานะเฟซบุ๊ก]. สืบค้นจาก https://web.facebook.com/ThaiFolksong/posts/1401239216746752

สมาคมเพลงพื้นบ้านภาคกลางประเทศไทย. (๒๕๖๓, มีนาคม ๒๔). *#covidlore*. [อ้างอิงจากสถานะเฟซบุ๊ก]. สืบค้นจาก https://web.facebook.com/ThaiFolksong/posts/1401902103347130

สมาคมเพลงพื้นบ้านภาคกลางประเทศไทย. (๒๕๖๓, มีนาคม ๒๗). *กลอนลิเกไล่โควิด ผู้แต่ง แม่สมศักดิ์ แสวงศิลป์.* [อ้างอิงจากสถานะเฟซบุ๊ก]. สืบค้นจาก https://web.facebook.com/ThaiFolksong/posts/1405235309680476

สมาคมเพลงพื้นบ้านภาคกลางประเทศไทย. (๒๕๖๓, มีนาคม ๒๙). *เพลงพื้นบ้านให้กำลังใจและแนะนำการป้องกันภัยโควิด19 (#เพลงลำพาข้าวสาร) จากเครือข่ายเพลงพื้นบ้านภาคกลางจังหวัดปทุมธานี.* [อ้างอิงจากสถานะเฟซบุ๊ก]. สืบค้นจาก https://web.facebook.com/ThaiFolksong/posts/1406836319520375

สมาคมเพลงพื้นบ้านภาคกลางประเทศไทย. (๒๕๖๓, มีนาคม ๓๑). *ฉ่อยร่วมใจ ต้านภัยโควิด-19.* [อ้างอิงจากสถานะเฟซบุ๊ก]. สืบค้นจาก ttps://web.facebook.com/ThaiFolksong/posts/1408410716029602

สมาคมเพลงพื้นบ้านภาคกลางประเทศไทย. (๒๕๖๓, เมษายน ๒). *เพลงอีแซว สู้ภัยโควิด ขับร้องโดยศิลปินแห่งชาติ แม่ขวัญจิต ศรีประจันต์.* [อ้างอิงจากสถานะเฟซบุ๊ก]. สืบค้นจาก https://web.facebook.com/ThaiFolksong/ posts/1410007802536560

สมาคมเพลงพื้นบ้านภาคกลางประเทศไทย. (๒๕๖๓, เมษายน ๓). *#covidlore.* [อ้างอิงจากสถานะเฟซบุ๊ก]. สืบค้นจาก https://web.facebook.com/ThaiFolksong/posts/1410490882488252

สมาคมเพลงพื้นบ้านภาคกลางประเทศไทย. (๒๕๖๓, เมษายน ๑๑). *ลำตัดโดยนิรามัย นิมา ฟังเพลินๆค่ะ #อยู่บ้านหยุดเชื้อเพื่อชาติ.* [อ้างอิงจากสถานะเฟซบุ๊ก]. สืบค้นจาก https://web.facebook.com/ThaiFolksong/posts/1417531651784175

สมาคมเพลงพื้นบ้านภาคกลางประเทศไทย. (๒๕๖๓, เมษายน ๑๒). *จาก เขมรไล่ควาย มาเป็น ไทยไล*โควิด. [อ้างอิงจากสถานะเฟซบุ๊ก]. สืบค้นจาก https://web.facebook.com/ThaiFolksong/posts/1418824234988250

สมาคมเพลงพื้นบ้านภาคกลางประเทศไทย. (๒๕๖๓, เมษายน ๑๓). *สวัสดีปีใหม่ไทยห่างไกลโควิด๑๙.* [อ้างอิงจากสถานะเฟซบุ๊ก]. สืบค้นจาก https://web.facebook.com/ThaiFolksong/posts/1419269534943720

สาวบ้านภู ไออุ่นเร็คคอร์ด (ช่องรายการ). [๒๕๖๔]. *ไม่อยากเป็นป้าแต๋น – สาวบ้านภู*. สืบค้น ๙ มิถุนายน ๒๕๖๔, จาก https://youtu.be/tJEl6YCHUQ8

สุกัญญา ภัทราชัย. (๒๕๔๐). *เพลงปฏิพากย์: บทเพลงแห่งปฏิภาณของชาวบ้านไทย.* กรุงเทพฯ: โครงการตำรา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุกัญญา สุจฉายา. (๒๕๔๕). *เพลงพื้นบ้านศึกษา.* กรุงเทพฯ: ศูนย์คติชนวิทยาร่วมกับโครงการตำราคณะอักษร-ศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สุโขทัยธรรมมาธิราช. มหาวิทยาลัย. (๒๕๔๕). *การจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวสาขาวิชาวิทยาการจัดการ.* นนทบุรี: [ม.ป.พ.].

สำนักข่าวฐานเศรษฐกิจ. (๒๕๖๔). *รวมข่าว "โควิด-19" วันที่ 31 กรกฎาคม 2564 แบบอัพเดทล่าสุด*. [ออนไลน์]. สืบค้น ๑ สิงหาคม ๓๕๖๔, จาก https://www.thansettakij.com/general-news/489779

สำนักข่าว BBC ไทย. (๒๕๖๓). *โคโรนา : อนามัยโลกตั้งชื่อ "โควิด-19" ให้โรคทางเดินหายใจจากไวรัสสายพันธุ์ใหม่*. [ออนไลน์]. สืบค้น ๒๒ เมษายน ๒๕๖๓, จาก https://www.bbc.com/thai/features -51473472

สำนักข่าว BBC ไทย. (๒๕๖๓). *ไวรัสโคโรนา : อนามัยโลกประกาศให้โควิด-19 เป็น "การระบาดใหญ่"ทั่วโลก*. [ออนไลน์]. สืบค้น ๒๒ เมษายน ๒๕๖๓, จาก https://www.bbc.com/thai/ international-51838536

สำนักงานประชาสัมพันธ์กรุงเทพมหานคร. (๒๕๖๓). *ประกาศกทม. เรื่อง สั่งปิดสถานที่เป็นการชั่วคราว (ฉบับที่ 2)*. [ออนไลน์]. สืบค้น ๒๗ เมษายน ๒๕๖๓, จาก http://www.prbangkok.com/th/post/view/MDY1cDBzNnM0NHlyb3Ezc3E2NnEyNDk0cDRyOTQzcjQ3MjY1MQ==

สำนักงานวัฒนธรรม จังหวัดพิษณุโลก. (๒๕๖๓, เมษายน ๓). *เชิญสดับรับชม ฉ่อย ตอนวัฒนธรรมนำไทย สู้ภัยโควิด-๑๙ โดย สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดพิษณุโลก.* [อ้างอิงจากสถานะเฟซบุ๊ก]. สืบค้นจาก https://web.facebook.com/ phitlokculture/videos/1128193410870138/

สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด เพชรบูรณ์. (๒๕๖๓, เมษายน ๑๐). *กำลังใจสู้โควิด –เพลงฉ่อยบ้านสะเดียงต้านโควิด -๑๙.* [อ้างอิงจากสถานะเฟซบุ๊ก]. สืบค้นจาก https://web.facebook.com/wattanatamjangwat/videos/2610950525843727/

สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดกาญจนบุรี. (๒๕๖๓, เมษายน ๙). *เพลงเหย่ยต้านโควิด บ้านหนองขาว.* [Video file]. สืบค้นจาก https://youtu.be/yAL1MZZqDV8.

สำนักงานวัฒนธรรม จังหวัดกำแพงเพชร. (๒๕๖๓, มีนาคม ๒๖). *ชาวกำแพงเพชร ร่วมใจต้านโควิด.* [อ้างอิงจากสถานะเฟซบุ๊ก]. สืบค้นจาก https://web.facebook.com/100005911895449/videos/1379903125550071/

สำนักงานวัฒนธรรม จังหวัดจันทบุรี. (๒๕๖๓, เมษายน ๑๓*). สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดจันทบุรี จัดทำสื่อประชาสัมพันธ์เพื่อรณรงค์ป้องกันการแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา ๒๐๑๙ (COVID-19)* [อ้างอิงจากสถานะเฟซบุ๊ก]. สืบค้นจาก https://web.facebook.com/chanthaburi.culture/videos/2781151488647462/

สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดพิจิตร. (๒๕๖๓, เมษายน ๑๐). *สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดพิจิตร จัดทำสื่อวีดิทัศน์รณรงค์ประชาสัมพันธ์สร้างความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับการจัดเทศกาลประเพณีสงกรานต์ประจำปี ๒๕๖๓.* [อ้างอิงจากสถานะเฟซบุ๊ก]. สืบค้นจาก https://web.facebook.com/m.culture.phichit/videos/ 531495314229549/

สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดสิงห์บุรี. (๒๕๖๓, เมษายน ๙). *สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดสิงห์บุรี จัดทำวีดิทัศน์อวยพรวันสงกรานต์ปีใหม่ไทย ห่างไกลโควิด* [อ้างอิงจากสถานะเฟซบุ๊ก]. สืบค้นจาก https://web.facebook.com/ cul.sing/videos/1889022874566430/

JR Record. (๒๕๖๓, เมษายน ๑๑). *สืบสานศิลปะไทยหนังใหญ่วัดขนอนต้านภัย covid-19.* [Video file]. สืบค้นจาก https://youtu.be/Bkr1_t63BFU

Kanlayanin yeamsaso. (๒๕๖๓, เมษายน ๗). *ลิเกเด็กต้านCOVID 19*. [Video file]. สืบค้นจาก https://youtu.be/5dvrBlOZEks

Nawaporn Nualpradit (๒๕๖๓, เมษายน ๑๐). *ใจเย็น ๆ โควิด.* [Video file]. สืบค้นจาก https://youtu.be/KxpkWuSh608

Mod Chutima. (๒๕๖๓, เมษายน ๒๔). *รายการข่าว 3 มิติ มาขอสัมภาษณ์อาชีพศิลปินพื้นบ้าน โดย คณะละครชาตรี จงกล โปร่งน้ำใจ เป็นตัวแทนศิลปินทั่วประเทศทุกสาขาอาชีพ เป็นหนึ่งเสียงที่ได้รับผลกระทบวิกฤติโควิด19 ที่ไร้การเยียวยา.* [อ้างอิงจากสถานะเฟซบุ๊ก]. สืบค้นจาก https://web.facebook.com/mod.chutima/ videos/2979163602178916/

Phetchaburi post. (๒๕๖๓, เมษายน ๒). *ลำตัดเพชรบุรี ร่วมใจต้านภัย Covid – 19.* [Video file]. สืบค้นจาก https://youtu.be/OleuPP6e6EE

บทความวิชาการ

พระบฏเมืองสะบ้าย้อย: พุทธศิลป์บนผืนผ้า จากพื้นที่จังหวัดชายแดนใต้

Saba Yoi Phra Bodh: The Buddhist Art on Canvas from the Southern Border Provinces

ลักษมณ์ บุญเรือง

Luxamun Boonrueng

ภัณฑารักษ์ชำนาญการพิเศษ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สงขลา

Curator, Senior Professional Level, Songkhla National Museum

วันที่รับบทความ : วันที่ ๑๙ สิงหาคม ๒๕๖๔

วันที่ส่งบทความที่แก้ไข : วันที่ ๑๒ ตุลาคม ๒๕๖๔

วันที่ตอบรับบทความเพื่อตีพิมพ์ : วันที่ ๒๕ ตุลาคม ๒๕๖๔

บทคัดย่อ

การศึกษาพระบฏจากวัดคูหา อำเภอสะบ้าย้อย จังหวัดสงขลา เป็นผลจากการปฏิบัติงานด้านโบราณวัตถุในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ตอนล่าง ซึ่งเป็นภารกิจหลักของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สงขลา สำนักศิลปากรที่ ๑๑ สงขลา ซึ่งมีหน้าที่สำคัญในการดูแลรักษา ปกป้องสมบัติทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ (Intangible Culture) ในพื้นที่ภาคใต้ตอนล่าง

ผลจากการศึกษาทำให้ทราบว่า รูปแบบของการสร้างงานพระบฏที่วัดคูหา สามารถแบ่งออกได้เป็น ๒ รูปแบบ และ ๒ อายุสมัย คือ รูปแบบที่ ๑ การเขียนภาพพระอดีตพุทธเจ้า ลงบนพื้นผ้าไหม ฝีมือช่างสมัยอยุธยาตอนปลายถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้น โดยมีความมุ่งหมายเพื่อเป็นพุทธบูชา โดยฝีมือเชิงช่างเป็นแบบงานช่างหลวงสมัยอยุธยาตอนปลายถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้น มีความเก่าแก่มากกว่า พระบฏแบบที่ ๒ ซึ่งเขียนงานด้วยสีพหุรงค์ลงบนผืนผ้าดิบหนา ใช้สีหลากหลาย มีการเขียนจารึกกำกับภาพ เพื่อแสดงให้ทราบว่า ช่างต้องการเขียนภาพอะไร นอกจากนี้ยังบอกวัตถุประสงค์ในการสร้างภาพ รวมทั้งผู้บริจาคทุนทรัพย์ในการสร้างงาน กำหนดอายุสมัยในช่วงรัตนโกสินทร์ราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๔ ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๕ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ด้านรูปแบบการเขียนภาพและการใช้งานในสมัยปัจจุบันแสดงให้เห็นถึงการสร้างสรรค์งานศิลปกรรมออกมาในรูปแบบใหม่ ๆ ซึ่งไม่ปรากฏพบมากนักสำหรับการเขียนภาพพระอดีตพุทธเจ้า และภาพพระพุทธบาทลงบนงานผืนผ้าอย่างพระบฏ รวมทั้งการใช้งานในปัจจุบันที่ได้จากการสัมภาษณ์ ทำให้ทราบว่า เคยมีการนำมาใช้ประกอบประเพณี “วันว่าง” ในช่วงเทศกาลสงกรานต์ของคนในชุมชน ซึ่งแตกต่างจากพื้นที่อื่น ๆ ในประเทศที่ใช้ภาพพระบฏในประเพณีเทศน์มหาชาติ การสวดพระมาลัย หรือในงานบุญออกพรรษา แม้กระทั่งในภาคใต้เองที่นิยมใช้ในประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุ โดยมีประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุเมืองนครศรีธรรมราชเป็นแม่แบบ ในการใช้งานของชุมชนนี้ยังผิดแปลกออกไป แสดงให้เห็นถึงคุณค่าในเชิงศิลปกรรมและในเชิงพิธีกรรมการรับใช้สังคมที่แตกต่างจากชุมชนอื่น ๆ จึงมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และประเพณี ที่สมควรได้รับการอนุรักษ์ให้คงอยู่สืบไป

คำสำคัญ: พระบฏ พระอดีตพุทธ รอยพระพุทธบาท โสฬสมหาสถาน

Abstract

The study of the Phra Bodh (a piece of cloth with an image of Budha) from Khuha temple, Saba Yoi district, Songkhla province is a result from local archaeology work and the remarkable artifacts collection in the lower southern border provinces. This is the main mission of the Songkhla National Museum, the 11th Office of Fine Arts, Songkhla which has a crucial role in protecting the Intangible Culture in the lower southern region.

The result from the study revealed that the pattern of creating Phra Bodh at Khuha temple can be divided into 2 types and 2 periods; the first type, the painting of the Buddha Image on a silk background from the royal craftsmanship of the late Ayutthaya to the early Rattanakosin period which is more ancient and aimed of being a Buddhist worship. The second type, the polychromatic practice painted on the thick unbleached cloth with multicolor techniques. In addition, the inscription was written to state the goal in creating the image, including the name of funds' donor. The evidence emerged during the Rattanakosin period around the end of the 24th to the beginning of 25th Buddhist century during the reign of King Nang Klao Chao Yu Hua to the reign of King Rama VI. The contemporary writing style and its current usage reflect the creation of modern art works which does not appear to be very common for painting former Buddha and the image of the Buddha's foot prints on canvas. The current usage information obtained from the interview showed that Phra Bodh is used in the tradition of 'free days' during the Songkran festival of the community people which different from other regions in the countries that use Phra Bodh images in the tradition of Mahajati preaching, Phra Malai chanting or in the merit-making ceremony in the end of Buddhist Lent Day. Even in the south commonly used Phra Bodh in the cloth parade tradition. There is a tradition of cloth parade to the city of Nakhon Si Thammarat as a model. The unique usage of this community demonstrates the artistic and ceremonial values for social services which different from other communities. Therefore, it has historical, cultural, and traditional values that deserve preservation.

Key words: Phra Bodh former Buddha the Buddha's foot prints Solasamahacetiyas

ที่มาของการค้นพบภาพพระบฏ วัดคูหา อำเภอสะบ้าย้อย จังหวัดสงขลา[1]

ภาพพระบฏทั้ง ๔ ภาพมีที่มาของการค้นพบที่น่าสนใจ สืบเนื่องจาก นางสาวรัชดาพร คณิตพันธ์ และนางสาวกัณฑรัตน์ กุสุมภ์ ได้มีบันทึกข้อความแจ้งไปยังสำนักศิลปากรที่ ๑๑ สงขลา ให้เข้าดำเนินการตรวจสอบตามแนวปฏิบัติของกรมศิลปากร ตามพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๓๕ เนื่องจากทั้งสองท่านได้เดินทางไปทัศนศึกษาในพื้นที่ดังกล่าว และพบภาพพระบฏทั้ง ๔ ผืน ถูกเก็บรักษาอยู่ ณ กุฏิอดีตเจ้าอาวาสวัด ซึ่งไม่ได้ใช้งานแล้ว โดยเก็บร่วมกับสิ่งของเครื่องใช้อื่น ๆ พร้อมให้ความคิดเห็นในเบื้องต้นว่า พระบฏดังกล่าวเป็นโบราณวัตถุที่มีคุณค่า เป็นงานจิตรกรรมไทยประเพณีสมัยอยุธยาตอนปลาย ภาพพระอดีตพุทธเจ้า ที่แสดงให้เห็นถึงฝีมือช่างอันงดงาม มีการเขียนสี ปิดทอง และตัดเส้นอย่างประณีต ซึ่งไม่เคยพบการสร้างงานในลักษณะเช่นนี้มาก่อน กับภาพรอยพระพุทธบาท ฝีมือช่างสมัยรัตนโกสินทร์ ซึ่งก็ไม่ค่อยได้พบมากนักในงานพุทธศิลป์ภาคใต้ จึงเห็นว่าวัตถุดังกล่าวมีคุณค่าต่อการศึกษาประวัติศาสตร์ศิลปะทางด้านจิตรกรรมไทย การใช้สี การวางองค์ประกอบ การเล่าเรื่อง และเทคนิควิธี รวมทั้งเป็นโบราณวัตถุชิ้นสำคัญของชาติที่เป็นงานด้านศิลปวัฒนธรรม และสุ่มเสี่ยงต่อการสูญหาย เพราะกำลังอยู่ในกระแสการวิพากษ์วิจารณ์ของประชาชน

สำนักศิลปากรที่ ๑๑ สงขลา จึงได้มอบหมายให้ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สงขลา เข้าตรวจสอบในฐานะหน่วยงานที่ดูแลเกี่ยวกับโบราณวัตถุ ในพื้นที่ ๗ จังหวัด ภาคใต้ตอนล่าง และเมื่อผู้เขียนเดินทางเข้าไปตรวจสอบแล้ว ได้กลับมาสืบค้นข้อมูลยิ่งทำให้เกิดความสนใจมากยิ่งขึ้น เมื่อพบว่า ภาพพระบฏทั้ง ๔ ผืนนี้เคยปรากฏเป็นข่าว เมื่อประมาณต้นเดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๕๖๓ เนื่องจากพบว่า เมื่อวันที่ ๖ สิงหาคม ๒๕๖๓ โดยผู้จัดการออนไลน์ (ออนไลน์) ได้ลงข่าวเกี่ยวกับการทวงคืนผ้าพระบฏจากอาจารย์มหาวิทยาลัยด้านศิลปะชื่อดัง ซึ่งมาขอยืมผ้าพระบฏนี้ไปศึกษาและคัดลอก แล้วไม่คืนเป็นเวลานานถึง ๕ ปี โดยตัวแทนจากสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดสงขลา และภาคประชาชนชาวจังหวัดสงขลา ซึ่งหากไม่คืนจะได้ดำเนินการในขั้นต่อไป

---

[1] บทความนี้เกิดขึ้นจากการปฏิบัติงานในพื้นที่ภาคใต้ตอนล่าง ในฐานะภัณฑารักษ์ของผู้เขียน ซึ่งมาปฏิบัติงานในพื้นที่ราวปลายเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๖๓ และได้เข้ามาตรวจสอบงานเก่าที่อยู่ระหว่างการดำเนินงานของหน่วยงาน พบว่า มีการรับเรื่องจากสำนักศิลปากรที่ ๑๑ สงขลา มอบหมายให้พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สงขลา เข้าดำเนินการตรวจสอบภาพพระบฏจำนวน ๔ ผืน ณ วัดคูหา ตำบลคูหา อำเภอสะบ้าย้อย จังหวัดสงขลา ตามบันทึกที่ นางสาวรัชดาพร คณิตพันธ์ และนางสาวกัณฑรัตน์ กุสุมภ์ แจ้งไว้ ตั้งแต่วันที่ ๑๓ สิงหาคม ๒๕๖๓ แต่ทางหน่วยงานยังไม่ได้ดำเนินการ จึงได้กำหนดลงพื้นที่เพื่อตรวจสอบเมื่อวันที่ ๔ ธันวาคม ๒๕๖๓ จนนำไปสู่การค้นพบหลักฐานทางพุทธศิลป์ภาคใต้ที่น่าสนใจ ซึ่งเป็นรูปแบบงานศิลปกรรมที่พบเห็นได้ไม่มากนักในพื้นที่ภาคใต้ โดยเฉพาะในเขตภาคใต้ตอนล่าง อาทิ จังหวัดสงขลา ยะลา ปัตตานี นราธิวาส และสตูล จึงทำให้ต้องกลับมาศึกษาเพิ่มเติม และนำไปสู่การเรียบเรียงเป็นบทความในครั้งนี้

ดังนั้น การที่สำนักศิลปากรที่ ๑๑ สงขลา ได้รับแจ้งเรื่องให้ไปตรวจสอบในช่วงเวลาวันที่ ๑๓ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๖๓ ย่อมแสดงให้เห็นว่า วัตถุดังกล่าวเพิ่งได้คืนมาสู่พื้นที่

การตรวจสอบพระบฏ วัดคูหา อำเภอสะบ้าย้อย จังหวัดสงขลา

เจ้าหน้าที่จากพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สงขลา และสำนักศิลปากรที่ ๑๑ สงขลา ประกอบด้วย ภัณฑารักษ์ นักวิชาการช่างศิลป์ และเจ้าหน้าที่บันทึกข้อมูล ได้เข้าไปดำเนินการสำรวจและตรวจสอบผ้าพระบฏ วัดคูหา อำเภอสะบ้าย้อย จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ ๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๖๔ ซึ่งมีผลการดำเนินงาน ดังนี้

ภาพที่ ๑: พระบฏจากสะบ้าย้อยที่เผยแพร่ในเว็บไซต์ผู้จัดการออนไลน์
ก่อนการลงพื้นที่สำรวจของคณะผู้ศึกษา
ที่มา: (ผู้จัดการออนไลน์, ๒๕๖๓)

๑. ตำแหน่งที่ตั้ง

ผ้าพระบฏทั้ง ๔ ผืน ได้ถูกเก็บรักษาไว้ ณ ชั้นบนของศูนย์การศึกษาพระปริยัติธรรม วัดคูหา หมู่ที่ ๔ ตำบลคูหา อำเภอสะบ้าย้อย จังหวัดสงขลา

๒. ผู้ดูแล พระครูสุนทรธรรมานุกิจ เจ้าคณะอำเภอสะบ้าย้อย เจ้าอาวาสวัดคูหา

๓. ลักษณะวัตถุ แบ่งออกเป็น ๔ ผืน ถูกเก็บรักษาเป็นอย่างดี โดยรองด้วยผ้าดิบและม้วนเก็บรักษาแบบคว่ำหน้า เพื่อป้องกันไม่ให้สีแตกหรือหลุดร่อน โดยมีรายละเอียด ดังนี้

๓.๑ ผืนที่ ๑ เป็นผ้าพระบฏทำมาจากผ้าไหม ทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีขนาดกว้าง ๑๒๔ เซนติเมตร ยาว ๓๐๖ เซนติเมตร เขียนลายลงบนผ้าไหมสีดำ ปลายทั้งสองข้างเย็บเป็นปลอก เพื่อสอดไม้เหลาชะโอน[2] สำหรับม้วนเก็บ หรือแขวนห้อยเมื่อคลี่ออก เขียนด้วยสีฝุ่น ประกอบด้วย สีแดงชาด สีขาว สีทอง สีเทา สีคราม และสีเขียว ลักษณะเป็นการเขียนภาพในแนวตั้ง ใช้เส้นแถบสีทองเป็นเส้นกั้นแบ่งภาพแต่ละภาพ และเป็นเส้นขอบภาพ โดยแบ่งภาพออกเป็น ๒ เรื่องราว ภายในกรอบสี่เหลี่ยมย่อย ๆ จำนวน ๘ ชั้น ได้แก่ ภาพพระอดีตพุทธเจ้า จำนวน ๒๘ พระองค์ ประทับนั่งเรียงรายกันในแถวแนว จำนวน ๖ ชั้น นับจากด้านบน ชั้นที่ ๑ - ชั้นที่ ๔ มีภาพพระอดีตพุทธเจ้า ชั้นละ ๕ พระองค์ แวดล้อมด้วยพระสาวกซ้ายขวา ชั้นที่ ๕ และชั้นที่ ๖ มีภาพพระอดีตพุทธเจ้า ชั้นละ ๔ พระองค์ แวดล้อมด้วยพระสาวกซ้ายขวา เช่นกัน ส่วนชั้นที่ ๗ และชั้นที่ ๘ ด้านล่าง แสดงภาพเล่าเรื่องในชาดก

ในส่วนของภาพพระอดีตพุทธเจ้า พื้นหลังเป็นสีแดง เขียนภาพพระพุทธเจ้าประทับนั่งขัดสมาธิราบ ปางมารวิชัยบนฐานสิงห์ มีผ้าทิพย์ประดับอยู่เบื้องหน้า ภายในซุ้มเรือนแก้ว ถัดขึ้นไปประดับด้วยพุ่มพระศรีมหาโพธิ์ พระพักตร์เรียวยาว พระนลาฏกว้าง พระหนุเสี้ยม พระนาสิก และพระโอษฐ์ใหญ่ มีอุษณีษะเป็นมุ่นมวยผมขนาดใหญ่ เหนือขึ้นไปเป็นรัศมีทรงเปลว พระอดีตพุทธเจ้ามีพระวรกายเพรียวบาง ครองจีวรห่มเฉียงสีแดงกลักไม้ จีวรทำเป็นริ้ว มีชายสังฆาฏิยาวจรดพระนาภี เบื้องซ้ายและขวาของพระอดีตพุทธเจ้าแวดล้อมด้วยพระสาวกอยู่ในท่าประคองอัญชลี ภายใต้ซุ้มเรือนแก้วยอดแหลม เอียงกายและบ่ายหน้าเข้าหาพระพุทธองค์

---

2 ไม้เหลาชะโอน เป็นต้นไม้ชนิดหนึ่งในตระกูลปาล์ม ลักษณะคล้ายต้นหมาก แต่ขึ้นเป็นกอ พบได้ในเขตภาคกลาง ภาคตะวันออก และภาคใต้ มีสองสายพันธุ์หลัก ได้แก่ เหลาชะโอนเขา และเหลาชะโอนทุ่ง โดยทั่วไปที่ชาวใต้จะนำมาใช้ประโยชน์จะเป็นต้นเหลาชะโอนทุ่ง ในภาษาไทยถิ่นใต้บางทีเรียก ต้นหลาโอน ภาษามลายู เรียกว่า นิบง ชาวไทยในภาคใต้นิยมนำลำต้นมาใช้ประโยชน์ในการทำเสาและรอ (เขื่อนไม้หรือคันกันตลิ่งพังริมน้ำ) กาบ นำมาใช้ในงานหัตถกรรมจักสาน หรือทำเป็นเส้นตอก สำหรับผูกหรือมัด และในประเพณีตั้งเสาชิงเปรตในงานสารทเดือนสิบ ส่วนในบทความนี้พบว่า นำมาใช้ในการขึงผ้าพระบฏเพื่อแขวน และเพื่อความสะดวกในการม้วนเก็บ

ชั้นที่ ๗ เขียนภาพเล่าเรื่องรูปบุคคล จำนวน ๒ ภาพ ซ้าย - ขวา ลักษณะเป็นภาพเล่าเรื่องสองเหตุการณ์ โดยใช้แถบเส้นสินเทาเป็นเส้นแบ่งกั้นฉาก *ภาพด้านซ้าย* มีพื้นหลังเป็นสีเทาอมคราม แสดงภาพบุคคล ๔ คน อยู่ในอากัปกิริยาต่าง ๆ ประกอบด้วย ภาพบุคคลอยู่ในอาการปรนนิบัติพัดวี ผิวกายสีขาวอยู่ภายใต้ทิวธวัช ถือพัดโบก มีลายกนกอยู่บนผืนพัดและธง และภาพบุคคลด้านหน้าสวมเครื่องทรงอย่างกษัตริย์หรือเทวดาประทับนั่งในท่ามหาราชลีลาสนะอยู่ภายใต้ฉัตรซ้อนชั้น เบื้องหลังมีลายดอกไม้สี่กลีบโปรยตกลงมาจากฟากฟ้า ด้านขวามือสุดของภาพ เป็นภาพบุคคลผิวกายสีเหลืองกำลังยกพานพุ่มไว้เหนือศีรษะ ส่วนทางด้านซ้ายสุดของภาพ เป็นภาพบุคคลนุ่งห่มกายด้วยผ้าขาว นั่งทับเท้าลักษณะคล้ายท่าเทพบุตรหรือเทพธิดา มือถือพัดใบตาลอยู่ในลักษณะกำลังสนทนากับบุคคลที่สวมเครื่องทรงกษัตริย์ พื้นหลังเป็นสีแดง เพื่อแบ่งภาพย่อยออกจากภาพหลักซึ่งมีพื้นหลังสีเทา

ภาพด้านขวา แสดงภาพเล่าเรื่อง เป็นภาพบุคคล ๒ คน อยู่ทางด้านขวา บุคคลหนึ่งชี้มือไปทางด้านซ้าย อีกคนหนึ่งเอามือป้องหน้า ส่วนทางด้านซ้ายของภาพ ประกอบด้วยภาพบุคคลอยู่ในอาการนั่งชันเข่า มือขวาถือกิ่งไม้ หันหน้าเข้าหากัน งูหรือพญานาคขนาดใหญ่เลื้อยพันหลักหินหรือภูเขาสีเทาแกนน้ำตาล ด้านหลังประกอบด้วยต้นไม้หลายต้น มีลักษณะใบไม้เป็นพุ่มใหญ่ เขียนลายเส้นบนใบไม้เล็ก ๆ อยู่ภายในประกอบด้วยสัตว์น้อยใหญ่อยู่เบื้องหลัง มีพื้นหลังเป็นสีเหลือง

ชั้นที่ ๘ ล่างสุด เขียนภาพเล่าเรื่องรูปบุคคล จำนวน ๒ ภาพ ซ้าย - ขวา ลักษณะเป็นภาพเล่าเรื่องสองเหตุการณ์ โดยใช้แถบเส้นสินเทาเป็นเส้นแบ่งกั้นฉาก ภาพด้านซ้ายแสดงภาพเล่าเรื่องอันเป็นเอกลักษณ์สามารถตีความได้ว่า เป็นภาพเล่าเรื่องในมหาชาติชาดกหรือมหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์กุมารตอนที่พระเวสสันดรประทานสองกุมารแก่ชูชก พระเวสสันดรมีพระวรกายสีขาว สวมเครื่องทรงแบบนักบวชหรือดาบส ประทับอยู่ภายในอาศรม พระวรกายอยู่ภายใต้ซุ้มเรือนแก้ว พระหัตถ์ซ้ายถือคนโท แสดงอาการกำลังหลั่งน้ำ เบื้องหน้าเป็นภาพบุคคลสูงอายุ ลักษณะเป็นพราหมณ์เฒ่าหรือชูชก อยู่ในอาการหมอบ มือทั้งสองข้างยื่นออกมาเบื้องหน้า ส่วนทางด้านซ้ายสุด เป็นภาพนักบวชน้อย ๒ คน แต่ภาพเลอะเลือนไป ๑ คน เห็นชัดเพียงคนเดียว ลักษณะผ้านุ่งแบบนักบวช เกล้าผมรัดมวยไว้ข้างบนกลางศีรษะ อยู่ภายในอาคารมีหลังคาคลุมแยกออกมาต่างหาก จากภาพเบื้องหน้าสันนิษฐานว่า เป็นภาพกัณหาและชาลี

ภาพด้านขวาแสดงภาพเล่าเรื่อง โดยแยกออกเป็น ๒ ส่วนย่อย คือ ภาพย่อยด้านซ้ายเป็นภาพสตรียืนถือคานหาบ หันหน้าไปทางซ้าย สวมเครื่องทรงสีขาว เบื้องหน้ามีราชสีห์และเสือหันหน้าประชันกัน แวดล้อมไปด้วยภาพป่าไม้และสัตว์น้อยใหญ่ ส่วนภาพย่อยด้านขวา ประกอบด้วยบุคคล ๒ คน บุคคลหนึ่งเป็นนักบวช ยืนหันหน้าไปทางบ่อน้ำด้านขวา มือซ้ายยื่นไปเบื้องหน้า หงายมือขึ้นในลักษณะคล้ายท่าประทานพร อีกบุคคลหนึ่งเป็นภาพชายแก่ นั่งประนมมือ แหงนหน้าขึ้นหาภาพบุคคลประธาน แวดล้อมด้วยภาพภูเขาและป่าไม้

โบราณวัตถุยังอยู่ในสภาพเกือบสมบูรณ์ มีรอยพับ สีร่อนหลุดเล็กน้อยที่บริเวณขอบผ้าด้านบนและด้านล่าง

ภาพที่ ๒: พระบฏผืนที่ ๑ แสดงภาพพระอดีตพุทธเจ้า และภาพเล่าเรื่องชาดกในพุทธศาสนา

๓.๒ ผืนที่ ๒ เป็นผ้าพระบฏทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า สภาพค่อนข้างสมบูรณ์ มีรอยชำรุดที่ขอบผ้าซึ่งถูกแมลงกัดขาด มีขนาดกว้าง ๑๐๘ เซนติเมตร ยาว ๓๐๒ เซนติเมตร เขียนลายบนผ้าดิบเนื้อหนา ปลายทั้งสองข้างเย็บเป็นปลอก เพื่อสอดไม้เหลาชะโอนสำหรับม้วนเก็บหรือแขวนห้อยเมื่อคลี่ออก เขียนด้วยสีฝุ่น ประกอบด้วย สีฟ้าคราม สีขาว สีแดง สีทอง สีเหลือง สีเขียว และสีน้ำตาลเข้ม ลักษณะเป็นการเขียนภาพในแนวตั้ง แบ่งภาพออกเป็น ๒ ส่วน คือ ส่วนหลักหรือส่วนประธาน และส่วนล่าง โดยใช้แนวขอบพระพุทธบาท ซึ่งเป็นภาพตรงกลางเป็นหลัก ใช้เส้นสินเทาเป็นตัวแบ่งกั้นฉาก ประกอบด้วย ภาพรอยพระพุทธบาท อยู่กึ่งกลางภาพ ตอนบนเป็นภาพฤาษี นักสิทธิ์ หรือเทวดาอยู่ในท่าเหาะเหินเดินอากาศ ตอนล่างเป็นภาพพระพุทธเจ้าประทับนั่งขัดสมาธิราบ ปางสมาธิ พร้อมด้วยพระอินทร์และเหล่าบริวาร ที่ขอบผ้าเขียนลายก้อนต่อดอกในกรอบสีเหลือง

ลักษณะภาพประธาน ตรงกลางเป็นภาพรอยพระพุทธบท ลงสีพื้นหลังเป็นสีฟ้าคราม เขียนตัดขอบด้วยลายเส้นสีเหลือง ขอบด้านนอกเป็นลายกลีบบัวซ้อนชั้น ส่วนบนสุดเป็นนิ้วพระบาท ๓ รอย เขียนลายเส้นด้วยสีทอง ตัดเส้นด้วยสีดำ ส่วนกลางฝ่าพระบาท เขียนลายดอกไม้สีทองแทนลายธรรมจักร ตรงกึ่งกลางพระบาท ส่วนที่เหลือเป็นกรอบสี่เหลี่ยมสีแดง เขียนลายเครือเถาประดับอยู่ทั้งสี่มุม บริเวณฝ่าพระบาทส่วนที่เหลือเขียนลายมงคล ๑๐๘ ประการ อยู่ในชายตารางสีทอง โดยแบ่งวัตถุสิ่งของได้เป็น ๓ ประเภท คือ ตอนบนเป็นลายปราสาท ตอนกลางส่วนใหญ่เป็นลายรูปสัตว์มงคล ภาพบุคคล และภาพปราสาท ส่วนตอนล่างส่วนใหญ่จะเป็นสิ่งของมงคล และลายสัตว์มงคล บริเวณส้นพระบาททำเป็นเส้นโค้งเรียงกัน ๔ เส้น

เหนือรอยพระพุทธบาทขึ้นไป เขียนภาพหมู่เทวดา นางฟ้า ฤาษี และนักสิทธิ์ ผิวกายสีขาว อยู่ในอิริยาบถเหาะเหินเดินอากาศ โน้มตัวลงมานอบน้อมต่อรอยพระพุทธบาทเบื้องล่าง ในท่าประนมมือและถือดอกบัวบูชา ส่วนด้านล่างของรอยพระพุทธบาทแต่ยังอยู่เหนือเส้นสินเทา ปรากฏภาพบุคคล ๖ คน เป็นภาพชาวบ้านประนมมือแสดงอาการคาราวะ นมัสการรอยพระพุทธบาทเบื้องบน โดยผินหน้าขึ้นด้านบน ถัดลงมาจากรอยพระพุทธบาท แบ่งฉากด้วยลายเส้นสินเทาสีแดง ด้านล่างเส้นสินเทาเขียนภาพพระพุทธเจ้าอยู่กึ่งกลางของภาพ ประทับนั่งขัดสมาธิราบ ปางสมาธิบนฐานบัวคว่ำบัวหงาย มีฉัพพรรณรังสีแผ่รอบพระวรกาย พื้นหลังสีดำ เขียนลายกนกเปลวด้วยสีแดง สีเขียวเข้มและสีน้ำเงิน พระพุทธองค์มีพระวรกายเพรียวบาง ครองจีวรห่อเฉียง สีแดงกลักไม้ พระพักตร์เรียวยาว พระนลาฏกว้าง พระหนุเสี้ยม พระนาสิก และพระโอษฐ์ใหญ่ เปลวพระรัศมีเล็กแหลม เบื้องหน้าพระพุทธองค์ เขียนภาพเชิงเทียน เครื่องบูชา และดอกบัวบานสามดอก ซึ่งมีสีสันต่างกันด้านซ้ายและด้านขวาของเครื่องบูชา เขียนภาพพระอินทร์ สีเขียว และเหล่าบริวารเป็นเทวดา นางฟ้า นุ่งผ้าหลากสี ผ้านุ่งเป็นลายดอกไม้ นั่งประนมมือแสดงความเคารพต่อพระพุทธองค์

ภาพที่ ๓: พระบฏผืนที่ ๒ แสดงภาพรอยพระพุทธบาท

๓.๓ *ผืนที่ ๓* เป็นผ้าพระบฏทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีขนาดกว้าง ๑๐๑ เซนติเมตร ยาว ๓๐๓ เซนติเมตร เขียนลายบนผ้าดิบเนื้อหนา ปลายทั้งสองข้างเย็บเป็นปลอก เพื่อสอดไม้เหลาชะโอน สำหรับม้วนเก็บหรือแขวนห้อยเมื่อคลี่ออก เขียนด้วยสีฝุ่น ประกอบด้วยสีฟ้าคราม สีเหลือง สีน้ำตาล สีทอง สีแดง และสีเขียว ลักษณะเป็นการเขียนภาพแนวตั้ง แบ่งภาพออกเป็น ๒ ส่วน ด้วยลายเส้นคดโค้ง ประกอบด้วยภาพพระพุทธบาทบนพื้นหลังสีน้ำตาลอยู่ด้านบนของผืนผ้า ภาพมหาสมุทรอยู่ตอนล่างของผ้า และที่ขอบผ้าเขียนลายก้านต่อดอกในกรอบพื้นสีเหลือง

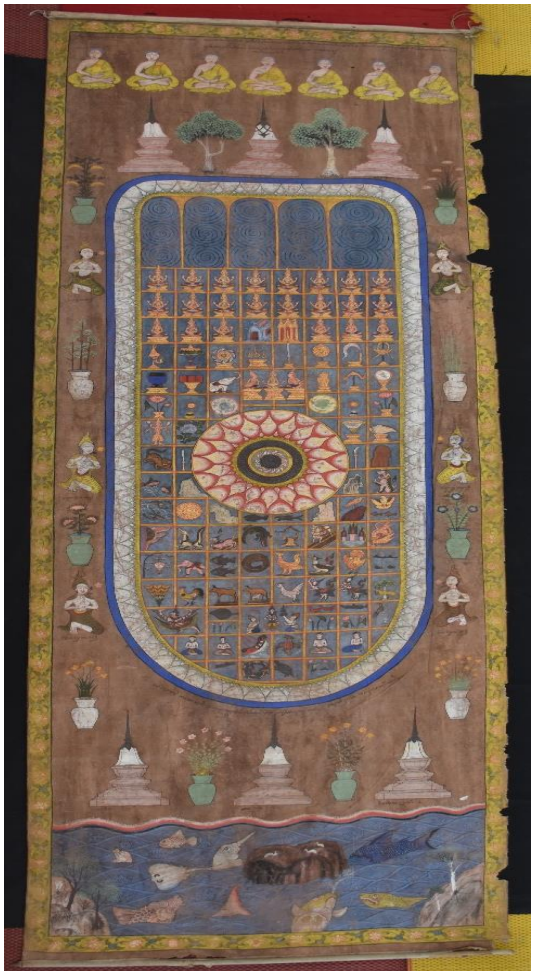
ส่วนของภาพหลัก เป็นภาพรอยพระพุทธบาท อยู่กึ่งกลางของผืนผ้า ลงสีพื้นหลังเป็นสีน้ำเงิน เขียนขอบด้วยลายกลีบบัวสีขาวซ้อนชั้น ส่วนบนสุด เป็นนิ้วพระบาท ๓ รอย ตัดด้วยเส้นสีดำ เติมสีในช่องว่างระหว่างนิ้วพระบาทด้วยสีทอง ส่วนกึ่งกลางฝ่าพระบาท แสดงภาพธรรมจักร ล้อมรอบด้วยลายกลีบบัวซ้อนชั้น เขียนขอบดอกด้วยสีแดง บริเวณฝ่าพระบาทส่วนที่เหลือ เป็นลายมงคล ๑๐๘ ประการ อยู่ภายในตารางสีทอง ส้นพระบาทไม่มีการทำเส้นโค้ง เป็นลายตารางสี่เหลี่ยมลงไปจนถึงส่วนท้ายของพระบาท ภายในรอยพระบาทสามารถแบ่งภาพออกเป็นประเภทต่าง ๆ ได้ ๓ ตอน คือ ตอนบนสุดเป็นภาพพระพรหมและปราสาท ตอนกลางของภาพส่วนใหญ่เป็นภาพสิ่งมงคล และเทวดา ส่วนตอนล่างของภาพตั้งแต่ธรรมจักรลงมา แสดงภาพสัตว์มงคล สิ่งของมงคล และภาพบุคคล

เหนือรอยพระพุทธบาทขึ้นไป แต่ยังคงอยู่ภายในส่วนของภาพหลัก ตอนบนแสดงภาพพระอรหันต์ ๗ องค์ เรียงแถวหน้าพระดาน ประทับนั่งขัดสมาธิเพชร ครองจีวรห่มเฉียงสีเหลือง เหนือภาพพระอรหันต์ เขียนข้อความเป็นภาษาไทย อักษรไทย ๓ บรรทัด ใต้ภาพพระอรหันต์ เขียนภาพ ๑ แถว เป็นภาพเจดีย์ทรงเครื่อง ๓ องค์ คั่นด้วยต้นโพธิ์ ภายใต้เจดีย์ และต้นโพธิ์ เขียนกำกับภาพด้วยอักษรขอม และภาษาบาลีไว้ใต้ภาพ

บริเวณด้านซ้ายและขวาของรอยพระพุทธบาท เขียนภาพนักสิทธิ์นั่งคุกเข่าหันหน้าเข้าหารอยพระพุทธบาท และประนมมือบูชา ด้านละ ๓ ตน ในแนวตั้ง คั่นด้วยภาพแจกันดอกไม้ ภายใต้ภาพนักสิทธิ์เขียนกำกับภาพด้วยอักษรขอม และภาษาบาลีทุกตน

ถัดลงมาด้านล่างสุดที่บริเวณใต้ส้นพระบาท เขียนข้อความ ๑ บรรทัด ตามรอยโค้งของส้นพระบาท เป็นอักษรไทย ภาษาไทย และใต้ข้อความ ปรากฏภาพเจดีย์ทรงเครื่องอีก ๓ องค์ สลับกับแจกันดอกไม้ ภายใต้เจดีย์มีอักษรขอม และภาษาบาลีเขียนกำกับภาพไว้

ตอนล่างสุดแบ่งด้วยเส้นสินเทา เขียนภาพหมู่ปลากำลังแหวกว่ายอยู่ในมหาสมุทร ภาพลายน้ำเขียนเป็นลายเส้นคดโค้ง ตัดเส้นด้วยสีดำ มุมล่างด้านซ้ายและขวาแสดงภาพโขดหิน และต้นไม้ขึ้นแซมบนโขดหิน โดยใช้เส้นคดโค้งที่ล้อไปกับลายน้ำเป็นเส้นแบ่งตอน

ภาพที่ ๔: พระบฏผืนที่ ๓ แสดงภาพรอยพระพุทธบาท มีจารึกอักษรขอมและอักษรไทย กำกับ

๓.๔ ผืนที่ ๔ เป็นผ้าพระบฏทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า อยู่ในสภาพค่อนข้างสมบูรณ์ มีรอยสีร่อนและขาดบริเวณขอบผ้า ขนาดกว้าง ๑๐๙ เซนติเมตร ยาว ๒๙๔ เซนติเมตร เขียนลายบนผ้าดิบเนื้อหนา ปลายทั้งสองข้างเย็บเป็นปลอก เพื่อสอดไม้เหลาชะโอนสำหรับม้วนเก็บหรือแขวนห้อยเมื่อคลี่ออก เขียนด้วยสีฝุ่นประกอบด้วย สีฟ้าคราม สีเหลือง สีน้ำตาล สีทอง สีแดง และสีเขียว ลักษณะเป็นการเขียนภาพในแนวตั้ง โดยแบ่งภาพออกเป็น ๒ ส่วน แบ่งฉากด้วยลายเส้นคดโค้ง ประกอบด้วย ภาพพระพุทธบาทบนพื้นหลังสีน้ำตาล รายล้อมด้วยภาพเจดีย์ และสถานที่ต่าง ๆ ๑๖ ภาพ อยู่ล้อมรอบรอยพระพุทธบาท ที่ขอบภาพเขียนลายก้านต่อดอกในกรอบพื้นสีเหลือง

ส่วนของพระพุทธบาท ลงสีพื้นหลังพระพุทธบาทเป็นสีฟ้าคราม เขียนขอบด้วยลายกลีบบัวสีขาวซ้อนชั้น ส่วนบนสุดเป็นนิ้วพระบาท ๓ รอย ตัดเส้นด้วยเส้นสีดำ เติมสีในช่องว่างระหว่างนิ้วพระบาทด้วยสีทอง กึ่งกลางรอยพระพุทธบาท แสดงรูปธรรมจักร ล้อมรอบด้วยลายกลีบบัวซ้อนชั้น เขียนขอบดอกด้วยสีแดง ฝ่าพระบาทส่วนที่เหลือแสดงภาพมงคล ๑๐๘ ประการ อยู่ในผังตารางสี่เหลี่ยมกรอบสีทอง ส้นพระบาทไม่มีการทำเส้นโค้ง เป็นลายตารางสี่เหลี่ยมลงไปจนถึงส่วนท้ายของพระบาท ภายในรอยพระบาทสามารถแบ่งภาพออกเป็นประเภทต่าง ๆ ได้ ๓ ตอน คือ ตอนบนสุดเป็นภาพพระพรหมและปราสาท ตอนกลางของภาพส่วนใหญ่จะเป็นภาพสิ่งมงคล และเทวดา ส่วนตอนล่างของภาพตั้งแต่ธรรมจักรลงมาแสดงภาพสัตว์มงคล สิ่งของมงคล และภาพบุคคล ลักษณะแบบแผนการวางภาพมงคล คล้ายกับผืนที่ ๓

นอกขอบรอยพระพุทธบาท แวดล้อมด้วยภาพ ๑๖ ภาพ เป็นภาพเจดีย์ ๑๔ ภาพ ภาพต้นพระศรีมหาโพธิ์ ๑ ต้น และภาพภูเขามอ ซึ่งเขียนภาพพระพุทธเจ้าเสด็จประทับปางไสยาสน์อยู่ด้านบน เป็นภาพสถานที่สำคัญในเมืองลังกา (ปัจจุบันอยู่ในประเทศศรีลังกา) ๑๖ สถานที่ ซึ่งเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา โดยภายใต้ภาพแต่ละภาพนั้น มีอักษรขอม และภาษาบาลี รวมทั้งตัวเลขกำกับไว้ ทั้ง ๑๖ ภาพ โดยภาพหมายเลข ๑ เป็นภาพเจดีย์บริเวณมุมล่างด้านซ้ายสุด จากนั้นภาพถัดไป จะเป็นภาพด้านขวาของภาพแรกเวียนกันไปจนครบรอบพระพุทธบาท

ที่มุมซ้ายและขวาทางด้านบนของผืนผ้า แสดงภาพนักสิทธิ์อยู่ในท่าเหาะ ประนมมือถือดอกบัว แสดงการสักการะบูชารอยพระพุทธบาทที่อยู่เบื้องล่าง

ตอนล่างของภาพตัดด้วยเส้นสินเทา แสดงภาพหมู่ปลาและพะยูน แหวกว่ายอยู่ในมหาสมุทร ภาพลายน้ำเขียนเป็นลายเส้นคดโค้ง ตัดเส้นด้วยสีดำ สลับด้วยภาพโขดหินกลางมหาสมุทร ใช้เส้นคดโค้งล้อไปกับเส้นของลายคลื่นน้ำเป็นเส้นสินเทาแบ่งภาพแยกออกจากภาพรอยพระพุทธบาท

ภาพที่ ๕: พระบฏผืนที่ ๔ แสดงภาพรอยพระพุทธบาท แวดล้อมด้วยโสฬสมหาสถาน ๑๖

การวิเคราะห์รูปแบบทางประติมานวิทยา (Iconography) และการกำหนดอายุ

เกี่ยวกับเรื่องการวิเคราะห์รูปแบบองค์ประกอบการวางภาพ การสื่อความหมาย หรือประติมานวิทยา และการกำหนดอายุ จะขออธิบายเรียงลำดับไปตามลำดับหมายเลขที่ทางพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สงขลา กำหนดให้เป็นเลขวัตถุชั่วคราว ดังนี้

๑. ภาพพระบฏผืนที่ ๑ เนื้อหาสาระของการแสดงภาพพระบฏผืนแรกนี้ เป็นการแสดงภาพพระอดีตพุทธเจ้า จำนวน ๒๘ พระองค์ มีลักษณะการแสดงภาพโดยการสร้างรูปพระพุทธเจ้าเรียงแถวกันเป็นจำนวนมาก ในที่นี้ หมายถึง “พระอดีตพุทธเจ้า” คือ พระพุทธเจ้าที่ตรัสรู้ในโลกมนุษย์มาแล้ว ก่อนที่พระศรีศากยมุนีโคตม-พุทธเจ้า หรือพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบัน จะตรัสรู้ (ชลดา, ๒๕๕๖: น. ๗๙) ซึ่งเป็นแนวคิดในพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท ที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธวงศ์ และภายหลังปรากฏในคัมภีร์โสตัตถกีมหานิทาน สอดคล้องกับคติความเชื่อฝ่ายมหายานว่า ในอดีตกาลนั้นได้มีพระพุทธเจ้าเสด็จมาตรัสรู้เป็นจำนวนมากมาย อันเปรียบได้กับเม็ดทรายในมหาคงคานที จำนวนของพระอดีตพุทธเจ้าที่มีมาแล้วในอดีตนั้นก็มีจำนวนอันประมาณมิได้ โดยก่อนที่พระพุทธเจ้าแต่ละพระองค์จะตรัสรู้นั้น ต่างก็ได้บำเพ็ญเพียรมาในอดีตชาติ เป็นสัตว์ เป็นมนุษย์ และเป็นเทวดา

จนกระทั่งเป็นพระโพธิสัตว์ ในที่สุด แม้องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าศากยมุนีหรือโคตรพุทธเอง ในอดีตก็ได้เสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์อยู่ในสำนักขององค์อดีตพุทธองค์ก่อนหน้ามาก่อน ตามความที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธวงศ์ (ชลดา, ๒๕๕๖: น. ๗๘) เกี่ยวกับข้อคำถามของพระสารีบุตรที่ได้ทูลถามพระพุทธองค์ถึงพุทธบารมีอันยิ่งใหญ่ที่ทรงบำเพ็ญเพียรมาในอดีตชาติ

คติเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าในอดีตนั้น มีจำนวนที่นับถือแตกต่างกันออกไป ในฝ่ายมหายานนั้น ถือว่ามีพระพุทธเจ้าในรูปของสัมโภคกาย สถิตอยู่ในพุทธเกษตรต่าง ๆ ที่อยู่ห้อมล้อมดินแดนสุขาวดีพุทธเกษตรของพระอมิตาภะธยานิพุทธเจ้ามากมายจนนับไม่ถ้วน (ผาสุก, ๒๕๔๓: น. ๓๔) และมีพระพุทธเจ้าในรูปของนิรมานกายที่เคยอุบัติมาก่อนหน้าพระศากยมุนีอีกมากมายเช่นเดียวกัน ส่วนฝ่ายเถรวาท ถือว่าพระพุทธเจ้าในอดีตนั้นมีมากมายเช่นเดียวกับฝ่ายมหายาน แต่จะให้ความสำคัญกับบางพระองค์เป็นพิเศษ ได้แก่ พระพุทธเจ้าพระองค์ที่มีความสัมพันธ์ในทางใดทางหนึ่งกับพระโคตมพุทธ ซึ่งเป็นพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบัน (ผาสุก, ๒๕๔๓: น. ๓๔) อย่างเช่น พระพุทธเจ้าในชุดปัญจพุทธ หรือพระเจ้า ๕ พระองค์ คือ พระกกุสันโธ พระโกนาคม พระกัสสปะ พระศากยมุนี และพระศรีอารยเมตไตรยโพธิสัตว์ ซึ่งเสด็จอุบัติร่วมภัทรกัลป์เดียวกัน หรือถ้านับพระพุทธเจ้าในจำนวนซึ่งเริ่มนับจากพระพุทธเจ้าองค์แรกของสารมัณฑกัลป์ที่พระโพธิสัตว์ทรงได้รับปฐมพุทธพยากรณ์ว่า จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า จะมีทั้งสิ้น จำนวน ๒๗ พระองค์ (ชลดา, ๒๕๕๖: น.๘๓) รวมกับพระองค์ด้วยก็จะเป็น ๒๘ พระองค์

คติการสร้างรูปอดีตพระพุทธเจ้านี้ พุทธศาสนิกชนชาวไทยได้รับรูปแบบมาจากพระพุทธศาสนาเถรวาทจากลังกา ซึ่งเกิดขึ้นอย่างน้อยราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐ (ชลดา, ๒๕๕๖: น. ๙๙) ในลุ่มน้ำเจ้าพระยา เริ่มพบครั้งแรกที่งานจิตรกรรมภายในวัดพระศรีรัตนมหาธาตุลพบุรี (ศักดิ์ชัย, ๒๕๕๑: น. ๒๕๘) นอกจากนี้ยังพบในพื้นที่ภาคกลางตอนบนในอาณาจักรสุโขทัย เช่น ที่วัดเจดีย์เจ็ดแถว เมืองศรีสัชนาลัย (ชลดา, ๒๕๕๖: น. ๘๙) ส่วนในอาณาจักรล้านนามีการค้นพบภาพลักษณะนี้อยู่บนผนังภายในห้องกรุงเจดีย์ วัดอุโมงค์สวนพุทธธรรม เมืองเชียงใหม่ (กันต์, ๒๕๖๑: น.๗)

พระบฏผืนที่ ๑ นี้ มีการเขียนภาพอดีตพระพุทธเจ้าเรียงกันเป็นแถว นับได้จำนวน ๖ ชั้น ชั้นที่ ๑ – ๔ นับจากด้านบน มีการเขียนภาพพระอดีตพุทธเจ้า ชั้นละ ๕ พระองค์ ส่วนชั้นที่ ๕ และ ๖ มีการเขียนภาพพระอดีตพุทธเจ้าชั้นละ ๔ พระองค์ รวมเป็น ๒๘ พระองค์ แวดล้อมด้วยพระสาวกซ้ายขวา ลักษณะเช่นนี้น่าจะเป็นด้วยข้อจำกัดของลักษณะผืนผ้าที่ใช้สำหรับแขวนในแนวตั้ง ทำให้มีพื้นที่ในการเขียนจำกัด ต้องเรียงกันลงมาจากด้านบน ในจำนวน ๒๘ พระองค์นี้ สันนิษฐานว่าเป็นคติเกี่ยวกับพุทธทำนายที่พระโคตมพุทธจะได้สำเร็จเป็นสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งอดีตพระพุทธเจ้าองค์ต่าง ๆ นั้น ประกอบด้วย พระพุทธตัณหังกร

พระพุทธเมธังกร พระพุทธสรณังกร พระพุทธทีปังกร พระพุทธโกณฑัญญะ พระพุทธสุมังคละ พระพุทธสุมนะ พระพุทธเรวตะ พระพุทธโสภิตะ พระพุทธอโนมทัสสี พระพุทธปทุมะ พระพุทธนารทะ พระพุทธปทุมุตระ พระพุทธสุเมธะ พระพุทธสุชาตะ พระพุทธปิยทัสสี พระพุทธอัตถทัสสี พระพุทธธรรมทัสสี พระพุทธสิทธัตถะ พระพุทธติสสะ พระพุทธปุสสะ พระพุทธวิปัสสี พระพุทธสิขี พระพุทธเวสสภู พระพุทธกกุสันธะ พระพุทธโกนาคมนะ พระพุทธกัสสปะ และพระพุทธโคตรมะ (ชลดา, ๒๕๕๖: น. ๘๔ - ๘๕)

ลักษณะการวางโครงสีภาพของภาพพระบฏผืนที่ ๑ นี้ อาจทำให้สามารถกำหนดอายุได้อย่างคร่าว ๆ ว่ามีอายุการสร้างงานมาก่อนภาพพระบฏผืนอื่น ๆ ในกลุ่มเดียวกัน เนื่องจากโครงสีของการเขียนภาพผืนที่ ๑ เป็นลักษณะการวางโครงสีที่เรียกว่า โทนสีแบบเอกรงค์ คือ ใช้โทนสีเดียวในการนำเสนอภาพในที่นี้ คือ สีแดง และตัดด้วยสีดำและสีทองเป็นหลัก ซึ่งมีความนิยมกันมาตั้งแต่ในสมัยอยุธยา จนถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้น (ยุวดี, ๒๕๖๒: น. ๑๑๕๖) และมีฝีมือเชิงช่างที่ละเอียดอ่อนสวยงาม นอกจากนี้ลักษณะของการสร้างงานปฏิมารูปพระพุทธเจ้าประทับนั่งแล้วมีชายผ้าทิพย์ ซึ่งเป็นผ้าสมมติที่มีต้นเค้ามาจากผ้ารองพุทธบัลลังก์ (ศิริวัฒน์, ๒๕๕๒: น. ๘๖) และชายผ้ารองนั่งของสงฆ์ ซึ่งพบหลักฐานการสร้างมาตั้งแต่ศิลปะอินเดีย สมัยคันธาระ ราวพุทธศตวรรษที่ ๖ - ๙ และได้พัฒนาเป็นรูปแบบศิลปะไทย ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๙ - ๒๐ ที่งานจิตรกรรมวัดพระศรีรัตนมหาธาตุลพบุรี (ศิริวัฒน์, ๒๕๕๒: น. ๘๖) แต่ยังไม่ได้แพร่หลายมากนัก ต่อมาในสมัยอยุธยาพบว่ามีความนิยมสร้างรูปผ้าทิพย์ไว้ที่ฐานพระพุทธรูป โดยเฉพาะในช่วงอยุธยาตอนปลาย ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๒ - ๒๓ อันเนื่องมาจากพัฒนาการของการสร้างพระพุทธรูปที่ทำส่วนฐานให้ยืดสูงขึ้น โดยเฉพาะตำแหน่งงานประดับฐานสิงห์ที่เพิ่มเข้ามา จึงทำให้มีพื้นที่ว่างในการประดับผ้าทิพย์ (ศิริวัฒน์, ๒๕๕๒: น. ๘๖) และสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ซึ่งรับรูปแบบจากสมัยอยุธยามาโดยตรง ก็ยังคงนิยมใช้ผ้าทิพย์เป็นผ้าประดับบริเวณด้านหน้าใต้ฐานพระพุทธรูปเช่นเดียวกับสมัยอยุธยา การพบหลักฐานการใช้ผ้าทิพย์ประดับบริเวณฐานองค์พระอดีตพุทธเจ้าในผ้าพระบฏผืนที่ ๑ นี้ จึงประมาณอายุของการสร้างงานชิ้นนี้ว่า มีการสร้างงานมาตั้งแต่ประมาณสมัยอยุธยาตอนปลายถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้น อย่างไรก็ตามความสำคัญของภาพพระบฏผืนนี้ ไม่ได้มีเฉพาะอายุที่เก่าแก่แต่เพียงอย่างเดียวเท่านั้น ลักษณะการเขียนภาพพระอดีตพุทธเจ้าลงบนผืนผ้าพระบฏ ซึ่งเป็นลักษณะที่พบได้น้อยมากในศิลปะประเภทนี้[3] ก็เป็นอีกสิ่งหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงคุณค่าที่ควรอนุรักษ์ของผ้าพระบฏผืนนี้อีกด้วย

---

3 ภาพพระบฏรูปพระอดีตพุทธเจ้า เคยมีการนำออกมาจัดแสดงในนิทรรศการพิเศษเนื่องในวันอนุรักษ์มรดกไทย พุทธศักราช ๒๕๔๕ ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หอศิลป์ เป็นภาพพระบฏที่ยืมจากหอสมุดแห่งชาติ ท่าวาสุกรี ไม่ทราบที่มา และภาพพระบฏรูปพระพุทธเจ้า ๕ พระองค์ จากพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หอศิลป์ ไม่ปรากฏที่มาเช่นเดียวกัน

ในโครงภาพตอนล่างอีก ๒ ช่อง เป็นการแสดงภาพเล่าเรื่อง ชาดกในพระพุทธศาสนาอีก ๔ ภาพ ประกอบด้วย

ภาพที่ ๖: แสดงภาพเล่าเรื่องชาดกในพระพุทธศาสนาที่เขียนอยู่ตอนล่างของผืนผ้า

ภาพด้านซ้ายบน แสดงภาพบุคคล ๔ คน อยู่ในอากัปกิริยาต่าง ๆ ประกอบด้วย ภาพบุคคลอยู่ในอาการปรนนิบัติพัดวี กายสีขาว อยู่ภายใต้ทิวธวัช ถือพัดโบก มีลายกนกอยู่บนผืนพัดและธง และภาพบุคคลด้านหน้าสวมเครื่องทรงอย่างกษัตริย์หรือเทวดา ประทับนั่งในท่ามหาราชลีลาสนะ อยู่ภายใต้ฉัตรซ้อนชั้น เบื้องหลังมีลายดอกไม้สี่กลีบโปรยตกลงมาจากฟากฟ้า ด้านขวามือสุด แสดงภาพบุคคลผิวกายสีเหลือง กำลังยกพานพุ่มไว้เหนือศีรษะ ส่วนทางด้านซ้ายสุดของภาพ เป็นภาพบุคคลนุ่งห่มกายด้วยผ้าขาว นั่งทับเท้าลักษณะคล้ายท่าเทพบุตรหรือเทพธิดา มือถือพัดใบตาล อยู่ในลักษณะกำลังสนทนากับบุคคลที่สวมเครื่องทรงกษัตริย์ พื้นหลังเป็นสีแดง เพื่อแบ่งภาพย่อยแยกออกจากภาพหลัก ซึ่งมีพื้นหลังสีเทา ลักษณะภาพเช่นนี้คล้ายกับการวางโครงเรื่องของการแสดงภาพ *พรหมนารทชาดก* หนึ่งใน ๑๐ ชาติสุดท้ายก่อนการเสด็จตรัสรู้เป็นสมเด็จพระสัมมา-สัมพุทธเจ้าของพระพุทธองค์ หรือ ทศชาติ ในตอนที่พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติพระพรหมนารท เป็นเหตุการณ์ตอนที่พระโพธิสัตว์ทรงแปลงกายเป็นนักบวชหาบสาแหรกเหาะลงมายังที่ประทับของพระเจ้าอังคติราช เพื่อทรงแสดงธรรมเรื่องบาปบุญคุณโทษ ลักษณะคล้ายใบเสมาสลักภาพเล่าเรื่องที่บ้านกุดโง้ง ตำบลหนองนาแซง อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ ในสมัยต่อมายังคงนิยมวาดภาพจิตรกรรมเหตุการณ์ในชาดกตอนนี้อย่างแพร่หลาย เช่น ภาพจิตรกรรมฝาผนังที่วัดใหญ่ จังหวัดชลบุรี ภาพจิตรกรรมฝาผนังที่วัดคงคาราม จังหวัดราชบุรี ภาพจิตรกรรมฝาผนังที่วัดเครือวัลย์วรวิหาร กรุงเทพมหานคร ภาพจิตรกรรมในสมุดข่อยวัดเขายี่สาร จังหวัดสมุทรสงคราม

นอกจากนี้ยังปรากฏบนตู้พระธรรมลายรดน้ำ ที่หอพระสมุดวชิรญาณ สำนักหอสมุดแห่งชาติ เป็นต้น รูปบุคคลซ้ายสุด สันนิษฐานว่าเป็นพระพรหมนารทกำลังสนทนาธรรม หรือเทศนาธรรมให้กับพระเจ้าอังคติราช ซึ่งแสดงด้วยบุคคลที่ ๒ โดยสวมเครื่องทรงแบบกษัตริย์และนั่งอยู่ในท่ามหาราชลีลาสนะ มีบริวารคอยปรนนิบัติอยู่ด้านหลัง

ภาพด้านขวาบน แสดงภาพเล่าเรื่องเป็นภาพบุคคล ๒ คน อยู่ทางด้านขวา บุคคลหนึ่งชี้มือไปทางด้านซ้าย อีกคนหนึ่งเอามือป้องหน้า ส่วนทางด้านซ้ายของภาพ ประกอบด้วยภาพบุคคลอยู่ในอาการนั่งชันเข่า มือขวาถือกิ่งไม้ หันหน้าเข้าหา หรือพญานาคขนาดใหญ่เลื้อยพันหลักหินหรือภูเขาสีเทาแกนน้ำตาล ด้านหลังประกอบด้วยต้นไม้หลายต้น มีลักษณะใบไม้เป็นพุ่มใหญ่ เขียนลายเส้นเป็นใบไม้เล็ก ๆ อยู่ภายใน ประกอบด้วยสัตว์น้อยใหญ่อยู่เบื้องหลัง มีพื้นหลังเป็นสีเหลือง

ภาพนี้สามารถอธิบายว่า เป็นภาพเล่าเรื่องชาดกในพระพุทธศาสนา เรื่อง ภูริทัตชาดก เป็นเรื่องที่พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นนาคราชชื่อ ภูริทัต โอรสของท้าววรุณธตรฐแห่งนาคพิภพ (พระชินาธิ ชินวโร, ๒๕๕๕: น. ๘๓) วันหนึ่งภูริทัตได้ตามบิดาไปเข้าเฝ้าพระอินทร์ เมื่อเห็นทิพยวิมานก็พึงพอใจปรารถนาจะได้เป็นเช่นนั้นบ้าง จึงอธิษฐานถืออุโบสถศีลอยู่ในวังพญานาค โดยตั้งสัตยาอธิษฐานว่า หากใครปรารถนาในหนัง เอ็น กระดูก หรือเลือดเนื้อของพระองค์ ก็ทรงยินดีสละให้ทั้งสิ้น ขณะรักษาศีลก็มีนางนาคสาว ๆ มาห้อมล้อม ทำให้ไม่มีความสงบ จึงออกจากเมืองนาคไปอยู่ในป่าเมืองมนุษย์ จากนั้นมีพรานล่าเนื้อสองคนพ่อลูกผ่านมา จึงเข้าไปถามภูริทัตเกี่ยวกับเรื่องราวของนาค พิภพท่านตอบด้วยท่าทีเป็นมิตร และส่งสองพ่อลูกไปอยู่นาคพิภพ วันหนึ่งมีพราหมณ์ชื่ออาลัมพายน์ มีเวทย์มนต์ในการจับงู อำนาจมนต์ช่วยให้ได้แก้ววิเศษมาจากนางนาค เดินผ่านมาเจอพรานพ่อลูก พรานพ่อลูกเห็นแก้ววิเศษจึงขอ แต่มีข้อแลกเปลี่ยน คือ ต้องบอกที่อยู่ของภูริทัตนาค พรานลูกไม่พอใจที่พ่อออกตัญญูบอกที่อยู่ของภูริทัตให้กับอาลัมพายน์ จึงหนีไปบวชเป็นฤาษี เมื่อพรานพ่อได้แก้ววิเศษมาแล้วกลับทำหล่นตกลงไปในนาคพิภพ พราหมณ์อาลัมพายน์เมื่อได้ทราบที่อยู่ของภูริทัตแล้ว ก็เดินทางไปถึง และร่ายมนต์ใส่พญานาค พญานาคเจ็บปวดแสนสาหัส แล้วจึงจับใส่ถุงไปจัดแสดงให้ชาวเมืองดู สุทัศนะพี่ชายได้แปลงกายเป็นฤาษีและนำนาคแปลงเป็นลูกเขียด ท้าทายพราหมณ์ให้นำพญานาคมาสู้กับเขียด เขียดคายพิษ ๓ หยดลงบนมือฤาษี ไอพิษโดนผิวหนังของพราหมณ์ทำให้กลายเป็นโรคเรื้อน จึงยอมปล่อยพญานาค เมื่อพญานาคหลุดพ้นจึงแปลงกายเป็นมนุษย์มีเครื่องทรงงดงาม เมื่อภูริทัตหลุดพ้นจากพันธนาการแล้ว ในที่สุดก็ได้แสดงธรรมล้างมิจฉาทิฐิของเหล่าพราหมณ์ที่คิดร้ายต่อพระองค์ และกลับสู่เมืองนาครักษาศีลต่อมาจนตลอดชีวิต เป็นการแสดงศีลบารมี

ภาพเล่าเรื่องในช่วงนี้เป็นภาพเล่าเรื่องตอนที่พราหมณ์อาลัมพายน์ถามทางจากพราหมณ์สองพ่อลูก เพื่อไปจับพญานาคภูริทัต ซึ่งเป็นภาพตอนสำคัญของชาดกตอนนี้

ภาพด้านล่าง ทั้งซ้ายและขวาของชั้นที่ ๘ หรือชั้นล่างสุด จำนวน ๒ ภาพ เป็นภาพที่แสดงลักษณะต่อเนื่องกัน มาจากชาดกเรื่องเดียวกัน คือ มหาชาติ หรือ มหาเวสสันดรชาดก ลักษณะเป็นภาพเล่าเรื่องสองเหตุการณ์ โดยใช้แถบเส้นสินเทาเป็นเส้นแบ่งกั้นฉาก ภาพด้านซ้ายแสดงภาพเล่าเรื่องอันเป็นเอกลักษณ์ในการแสดงภาพมหาเวสสันดรชาดก *กัณฑ์กุมาร* ตอนที่พระเวสสันดรประทานสองกุมารแก่ชูชก พระเวสสันดรมีพระวรกายสีขาว สวมเครื่องทรงแบบนักบวชหรือดาบส ประทับอยู่ภายในอาศรม พระหัตถ์ซ้ายถือคนโทแสดงอาการกำลังหลั่งน้ำ ในที่นี้เป็นการแสดงนาฏลักษณ์ หรือภาพแสดงบทบาทการมอบสิ่งของ หรือสิ่งอื่นใดก็ตามให้กับผู้คน โดยมีคนโทเป็นสัญลักษณ์และการหลั่งน้ำเป็นการมอบหรืออุทิศให้ เบื้องหน้าชูชกอยู่ในอาการหมอบ มือทั้งสองยื่นออกมาเบื้องหน้า เพื่อรับสิ่งของที่พระเวสสันดรพระราชทาน มีกัณหาและชาลีสองพี่น้องอยู่ด้านหลังแยกออกมาจากส่วนด้านหน้าด้วยลักษณะอาคารเครื่องไม้มุงหลังคา ส่วนภาพด้านขวาแสดงภาพเล่าเรื่อง แยกออกเป็นกัณฑ์มัทรี ซึ่งแสดงภาพเล่าเรื่องระหว่างที่พระนางมัทรีออกไปหาผลไม้ป่ามาถวายพระเวสสันดร เหล่าเทวดาเกรงว่าพระนางเป็นตัวขัดขวางการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์จึงแปลงกายเป็นสัตว์ร้าย ในที่นี้แสดงด้วยภาพราชสีห์และเสืออยู่ทางด้านซ้ายสุดของภาพ กั้นขวางด้วยต้นไม้และสัตว์อื่น ๆ แวดล้อม เพื่อเป็นเครื่องหมายของป่า ส่วนทางด้านขวามือ เป็นภาพเล่าเรื่องในช่วงเวลาเดียวกันกับตอนที่พระนางมัทรีถูกเทวดาแปลงขวางทางในเขตอาศรมนั้น กัณหาชาลีได้ใช้อุบายเดินย้อนเท้าหนีลงสระบัวแต่พระเวสสันดรก็ทรงจับพิรุธได้และเรียกให้ขึ้นมาจากสระ จะเห็นลักษณะบุคคลลางเลือนอยู่ภายในสระ พระเวสสันดรอยู่ในอาการหงายมือยื่นออกไปด้านหน้า คล้ายกับท่าประทานพร ซึ่งเป็นเครื่องหมายของการมอบให้ในลักษณะเดียวกับการหลั่งน้ำนั่นเอง ด้านหลังของพระเวสสันดร ปรากฏภาพชูชกนั่งประนมมือรับและแหงนหน้าขึ้นไปหาพระเวสสันดรที่อยู่ด้านบน เป็นลักษณะการเขียนภาพเกินธรรมชาติ ในทำนองนาฏลักษณ์ หรือนาฏลีลา แสดงสัญลักษณ์เพื่อการเล่าเรื่อง

ภาพเล่าเรื่องทั้งสี่ภาพ แสดงถึงบารมีของพระโพธิสัตว์ที่แสดงไว้ด้านบนว่า ประกอบไปด้วยบารมีสำคัญ ๓ ประการ ที่จะนำไปสู่การสำเร็จเป็นพระพุทธเจ้า นั่นคือ อุเบกขาบารมี ศีลบารมี และทานบารมี

๒. ภาพพระบฏผืนที่ ๒ ๓ และ ๔ มีลักษณะโครงภาพที่คล้ายคลึงกัน คือ เป็นผืนผ้าขนาดยาว รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า เขียนภาพในแนวตั้ง มีภาพหลักเป็นภาพรอยพระพุทธบาท ค่อนข้างเต็มผืน และแบ่งพื้นที่ภาพออกเป็น ๒ ส่วน คือ ภาพส่วนเนื้อหาหลักอยู่ด้านบนและกึ่งกลางของผืนผ้า ตอนล่างใช้เส้นสินเทาเป็นเส้นแบ่งภาพส่วนล่างออกจากภาพหลัก

๒.๑ ภาพพระบฏผืนที่ ๒ แสดงภาพโดยแบ่งพื้นที่งานออกเป็น ๒ ส่วน คือ ส่วนหลักหรือส่วนประธาน ประกอบด้วยภาพรอยพระพุทธบาทอยู่กึ่งกลางภาพ ตอนบนเป็นภาพฤาษี นักสิทธิ์ หรือเทวดาอยู่ในท่าเหาะเหินเดินอากาศ ตอนล่างเป็นภาพพระพุทธเจ้าประทับนั่งขัดสมาธิราบ ปางสมาธิ พร้อมด้วยพระอินทร์และเหล่าบริวาร ที่ขอบผ้าเขียนลายก้อนต่อดอกในกรอบสีเหลือง

ลักษณะภาพประธาน ภาพรอยพระพุทธบาท ลงสีพื้นหลังเป็นสีฟ้าคราม เขียนตัดขอบด้วยลายเส้นสีเหลือง ขอบด้านนอกเป็นลายกลีบบัวซ้อนชั้น ส่วนบนสุดเป็นนิ้วพระบาท ๓ รอย เขียนลายเส้นด้วยสีทอง ตัดเส้นด้วยสีดำ ส่วนกลางฝ่าพระบาท เขียนลายดอกไม้สีทองแทนลายธรรมจักร ตรงกึ่งกลางพระบาท ส่วนที่เหลือเป็นกรอบสี่เหลี่ยมสีแดง เขียนลายเครือเถาประดับอยู่ทั้งสี่มุม บริเวณฝ่าพระบาทส่วนที่เหลือเขียนลายมงคล ๑๐๘ ประการ อยู่ในชายตารางสีทอง แบ่งวัตถุสิ่งของ ได้เป็น ๓ ประเภท คือ ตอนบนเป็นลายปราสาท ตอนกลางส่วนใหญ่เป็นลายรูปสัตว์มงคล ภาพบุคคล ภาพปราสาท และตอนล่าง ส่วนใหญ่เป็นสิ่งของมงคล และลายสัตว์มงคล บริเวณส้นพระบาท ทำเป็นเส้นโค้งเรียงกัน ๔ เส้น

คติการสร้างรอยพระพุทธบาทเป็นที่นิยมมากในศิลปะลังกา ซึ่งส่งรูปแบบให้กับศิลปะไทย โดยเฉพาะในพื้นที่ภาคใต้ ซึ่งรับคตินิยมนี้มาโดยตรง ปรากฏพบการสร้างรอยพระพุทธบาทอยู่มากในรูปแบบประติมากรรม แต่ไม่พบบ่อยนักในการสร้างงานบนผืนผ้าอย่างพระบฏ

ในคัมภีร์มหาวงศ์ของลังกา ได้กล่าวถึงการประทับรอยพระพุทธบาทของพระพุทธองค์ไว้ ๓ สถานที่ (จวน, ๒๕๕๘: ๔๓) คือ ๑.ที่ริมฝั่งแม่น้ำนัมมทานที ๒. ที่ภูเขาสัจจพันคีรี และ ๓.บนยอดเขาสุมนกูฏ การพบผ้าพระบฏผืนที่ ๒ ๓ และ ๔ ซึ่งมีฝีมือช่างที่มีอายุสมัยการสร้างงานใกล้เคียงกัน แตกต่างทั้งวัสดุและรูปแบบจากพระบฏผืนที่ ๑ จึงอาจอนุมานได้ว่า พระบฏทั้ง ๓ ผืนดังกล่าว สร้างขึ้นในคติความเชื่อของทางภาคใต้ที่ได้รับรูปแบบมาจากลังกาโดยเฉพาะและแตกต่างจากพระบฏที่พบในพื้นที่อื่น ๆ เช่น ทางภาคเหนือ ที่นิยมสร้างภาพประติมาเป็นภาพพระพุทธเจ้าเลียบโลก พระพุทธเจ้าปางเปิดโลก และปางลีลา รวมทั้งภาคอีสานและภาคกลางที่นิยมสร้างพระบฏในรูปแบบของภาพเล่าเรื่องในมหาชาติชาดก หรือมหาเวสสันดรชาดก ซึ่งได้พบหลักฐานสนับสนุนเพิ่มเติมแนวคิดนี้ จากภาพพระบฏผืนที่ ๔ ดังจะได้กล่าวต่อไป

รอยพระพุทธบาทในภาพพระบฏผืนที่ ๒ นี้ มีระบบการจัดวางลายมงคล ๑๐๘ ประการให้อยู่ในรูปแบบตารางเต็มฝ่าพระบาท เว้นที่ตรงกลางไว้สำหรับธรรมจักรหรือดอกบัว ลายมงคลเรียงจากแถวบนตรงพระอังคุฐ ไปตามแนวนอนจนสุดความกว้างของรอยพระพุทธบาท และไล่ลงข้างล่างวงลงสู่แนวส้นพระบาทหรือเข้าหาจุดศูนย์กลาง เรียงลำดับหรือกลุ่ม แบ่งได้โดยสังเขปประมาณ ๓ กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มที่ ๑ อยู่ทางตอนบนมีลักษณะภาพเป็นลายปราสาท อันหมายถึง เทวโลก สวรรค์ชั้นต่าง ๆ ส่วนตอนกลาง ส่วนใหญ่เป็นลายรูปสัตว์มงคล ภาพบุคคล ภาพปราสาท เป็นภาพแทนป่าหิมพานต์ ซึ่งอยู่เชิงเขาพระสุเมรุ เป็นรอยเชื่อมต่อระหว่างสวรรค์และโลกมนุษย์ และส่วนตอนล่างสุด ส่วนใหญ่เป็นลวดลายสิ่งของอันเป็นมงคล และลายสัตว์มงคล โดยบริเวณส้นพระบาท ทำเป็นเส้นโค้งเรียงกัน ๔ เส้น เพื่อสื่อหมายความถึง พระพุทธบาทที่ประทับนี้มีการซ้อนทับกันอยู่ ๔ รอย เป็นรอยพระพุทธบาทของอดีตพระพุทธเจ้า ทั้ง ๔ พระองค์ที่อุบัติขึ้นแล้วในชุด พระปัญจพุทธเจ้า

เหนือรอยพระพุทธบาทขึ้นไป เขียนภาพหมู่เทวดา นางฟ้า ฤาษี และนักสิทธิ์ ผิวกายสีขาวอยู่ในอิริยาบถเหาะเหินเดินอากาศ โน้มตัวลงมานอบน้อมต่อรอยพระพุทธบาทเบื้องล่าง ในท่าประนมมือและถือดอกบัวบูชา ส่วนด้านล่างของรอยพระพุทธบาท แต่ยังอยู่เหนือเส้นสินเทา ปรากฏภาพบุคคล ๖ คน เป็นตัวแทนของมนุษย์โลกที่น้อมนมัสการรอยพระพุทธบาทเบื้องบน โดยผินหน้าขึ้นด้านบน

ถัดลงมาจากรอยพระพุทธบาท แบ่งฉากด้วยลายเส้นสินเทาสีแดง ด้านล่างเส้นสินเทา เขียนภาพพระพุทธเจ้าอยู่กึ่งกลางของภาพ เป็นการย้ำให้เห็นถึงยุคสมัยของกาลปัจจุบันที่มีพระโคตมพุทธเป็นพระพุทธเจ้า เบื้องหน้าพระพุทธองค์ เขียนภาพเชิงเทียน เครื่องบูชา อันเป็นสิ่งของสักการะที่เหล่าเทวดา นางฟ้า นำโดยพระอินทร์เป็นผู้นำมาถวาย และตอนหน้าสุดของชุดเครื่องบูชา แสดงภาพดอกบัวบานสามดอก ซึ่งมีสีสันต่างกันแทนความหมายของอดีตพระพุทธเจ้า ๓ พระองค์ในชุด ปัญจพุทธเจ้า ที่ได้ดับขันธปรินิพพานไปแล้ว ได้แก่ พระกกุสันโธ พระโกนาคมนะ และพระกัสสปพุทธเจ้า

ภาพที่ ๗: แสดงภาพเล่าเรื่องในพุทธประวัติรูปพระพุทธเจ้า แวดล้อมด้วยเหล่าเทวดา นางฟ้า

จากลักษณะโทนสีของภาพ ซึ่งตกแต่งโทนสีหลักด้วยสีฟ้า สีเขียว และสีเหลือง ทำให้พอจะกำหนดอายุได้คร่าว ๆ ว่า ภาพพระบฏผืนนี้มีอายุอยู่ในช่วงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ตั้งแต่รัชกาลที่ ๔ - รัชกาลที่ ๖ ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่มีการพบว่า มีการนำเข้าสีจากต่างชาติ เช่น สีเขียวตั้งแซจากเมืองจีน สีเขียวและสีน้ำเงินจากตะวันตก (จารุณี อินเฉิดฉาย และขวัญจิต เลิศศิริ, ๒๕๔๕: น. ๒๙)

๒.๒ ภาพพระบฏผืนที่ ๓ เป็นผ้าพระบฏทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า เขียนภาพในแนวตั้ง แบ่งภาพออกเป็น ๒ ส่วน แบ่งฉากด้วยลายเส้นคดโค้ง ประกอบด้วยภาพพระพุทธบาทบนพื้นหลังสีน้ำตาลอยู่ด้านบนของผืนผ้า และภาพมหาสมุทรอยู่ตอนล่างของผ้า ที่ขอบผ้าเขียนลายก้านต่อดอกในกรอบพื้นสีเหลือง

ภาพหลัก เป็นภาพรอยพระพุทธบาท อยู่กึ่งกลางของผืนผ้า ส่วนกึ่งกลางฝ่าพระบาท แสดงภาพธรรมจักร ล้อมรอบด้วยลายกลีบบัวซ้อนชั้น เขียนขอบดอกด้วยสีแดง บริเวณฝ่าพระบาทส่วนที่เหลือเป็นลายมงคล ๑๐๘ ประการ ลายมงคลเรียงจากแถวบนตรงพระอังคุฐ ไปตามแนวนอนจนสุดความกว้างของรอยพระพุทธบาท และไล่ลงข้างล่างวงลงสู่แนวส้นพระบาท หรือเข้าหาจุดศูนย์กลาง เรียงลำดับหรือกลุ่ม แบ่งได้โดยสังเขปประมาณ ๓ กลุ่ม คือ ตอนบนสุด เป็นภาพพระพรหมและปราสาท แสดงสัญลักษณ์แทนรูปพรหมโลกและเทวโลก อันเป็นมงคลที่มีศักดิ์สูงสุด จึงเรียงไว้ตอนบนสุดของภาพ รองลงมาตอนกลางของภาพส่วนใหญ่เป็นภาพสิ่งมงคลและเทวดา เป็นสัญลักษณ์แทนเขาพระสุเมรุ โลกมนุษย์ เขา จักรวาล และมหาสมุทร อยู่ในระดับลดหลั่นกันลงมาจนถึงส่วนกึ่งกลางของธรรมจักร และส่วนตอนล่างของภาพ ตั้งแต่ธรรมจักรลงมา แสดงภาพสัตว์มงคล สิ่งของมงคล และภาพบุคคล อันเป็นสิ่งของและบุคคลที่คู่กับตำแหน่งพระราชา เช่น ม้าแก้ว รถแก้ว นางแก้ว แสดงภาพไปจนสุดพระบาท อยู่ในลักษณะตารางสี่เหลี่ยมไม่โค้งไปตามสันพระบาท

การจัดวางลายมงคลลักษณะนี้เป็นที่แพร่หลายและนิยมเป็นอย่างมากในศิลปะไทยสมัยอยุธยา ล้านนา และรัตนโกสินทร์ (วิราภรณ์, ๒๕๕๒: น. ๕๑)

เหนือรอยพระพุทธบาทขึ้นไป แต่ยังคงอยู่ภายในส่วนของภาพหลัก ตอนบนแสดงภาพพระอรหันต์ ๗ องค์ เรียงแถวหน้าพระดาน ประทับนั่งขัดสมาธิเพชร ครองจีวรห่มเฉียง เหนือภาพพระอรหันต์เขียนข้อความภาษาไทย อักษรไทย ๓ บรรทัด เป็นภาษาไทยโบราณถิ่นใต้ ที่ไม่เน้นความถูกต้องของอักขระวิธี แต่ใช้เสียงเป็นสำคัญ อ่านแปลความได้ว่า *“ฝ่าพระบาท และพระอรหันต์ และ พระเจดีย์ มหาโพธิ์ และเครื่องสักการะทั้งหลาย ข้าพระเจ้าได้เขียนเสร็จลงในวันดับ เดือน ๘ วันจันทร์ ปีเมียว พระศาสนาล่วงแล้วได้ ๒๔๖๑ ข้าพระเจ้าแลหมู่ญาติทั้งหลาย ที่ได้โมทินนาสร้างพระบาทไว้นี้ ขอให้พ้นทุกข์ สำเร็จทุก ให้ได้เสวย*

ความรื่นรมย์ตั้งแต่ปัจจุบันแลอนาคตกรรมเข้าสู่พระนิรพานนั้นเถิด”[4] ตรงส่วนนี้เป็นหลักฐานสำคัญที่ทำให้สามารถกำหนดอายุของงานจิตรกรรมบนผืนผ้านี้ได้อย่างแม่นยำว่า งานภาพพระบฏผืนนี้ รวมทั้งอาจหมายรวมถึงผืนที่ ๒ และ ๔ นั้น ได้สร้างขึ้นราว พ.ศ.๒๔๖๑ สำเร็จลงในวันแรม ๑๕ ค่ำ เดือน ๘ ตรงกับวันจันทร์ ปีมะเมีย ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๖ สอดคลอดกับหลักฐานจากคำบอกเล่าของท่านเจ้าอาวาสวัดเกี่ยวกับประวัติการบูรณะซ่อมแซมวัดว่า ภายในวัดมีอุโบสถเขียนงานจิตรกรรมไทยประเพณีไว้บนฝ้าเพดาน มีการบูรณะครั้งใหญ่ เมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๔๕๔ ก่อนการสร้างภาพพระบฏนี้ ๗ ปี และมีลักษณะการใช้สี รวมทั้งลวดลายที่สามารถเทียบเคียงได้ว่า เป็นฝีมือช่างร่วมสมัยกัน

ภาพที่ ๘: แสดงภาพพระอรหันต์ ๗ พระองค์ และจารึกอักษรไทย ภาษาไทยเกี่ยวกับวัน เดือน ปี ที่สร้างงาน

โดยรอบพระพุทธบาทเขียนภาพพระเจดีย์ พระศรีมหาโพธิ์ นักสิทธิ์ คั่นด้วยเครื่องสักการะเป็นแจกันดอกไม้ มีอักษรขอม ภาษาบาลี และตัวเลขกำกับทั้งหมดจำนวน ๑๒ ภาพ ไม่นับรวมเครื่องสักการะ โดยลักษณะการเขียนเรียงลำดับ แต่สลับไปมา เริ่มจากภาพนักสิทธิ์มุมล่างด้านซ้าย เป็นภาพที่ ๑ ถัดลงไปเป็นภาพเจดีย์สามองค์ ตอนล่างของพระพุทธบาท เป็นภาพที่ ๒ - ๔ ถัดขึ้นมาเป็นภาพนักสิทธิ์ภาพที่ ๕ - ๗ ด้านบนเป็นพระเจดีย์อีก ๓ องค์ นับจากขวาไปซ้าย เป็นภาพที่ ๑๐ - ๑๒ โดยองค์ที่ ๑๒ อ่านได้ว่า “มหาเจดีย์ ๑๒” ถัดลงไปด้านซ้ายอีก ๒ ภาพที่เหลือเป็นภาพนักสิทธิ์ ภาพที่ ๘ และ ๙ ตามลำดับ ซึ่งผู้เขียนยังไม่ทราบความหมายที่แน่ชัดว่า ช่างผู้สร้างหรือเจ้าของผลงาน รวมทั้งเจ้าภาพผู้บริจาคต้องการสื่อความหมายใด แต่อาจหมายความรวมถึงความยินดีในการเข้าสู่พระโพธิญาณ เนื่องจากใต้ภาพนักสิทธิ์ทั้ง ๖ องค์นั้น มีข้อความกำกับแบบ

[4] อ่านโดย ลักษมณ์ บุญเรือง วันที่ ๑๐ มีนาคม ๒๕๖๔ เพื่อประกอบการเสวนาโครงการสืบสานอัตลักษณ์เมืองสงขลาเนื่องในวันสงขลา ๒๕๖๔ จัดโดย วัฒนธรรมจังหวัดสงขลา ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สงขลา

ไม่เฉพาะเจาะจงว่า “พระปัจเจกโพธิ” ส่วนภาพพระเจดีย์ทั้ง ๖ องค์นั้น ผู้เขียนสามารถอ่านได้เพียงองค์เดียว ดังได้กล่าวมาแล้ว

ถัดลงมาด้านล่างสุดที่บริเวณใต้ส้นพระบาท เขียนข้อความ ๑ บรรทัด ตามรอยโค้งของส้นพระบาท เป็นอักษรไทย ภาษาไทย และใต้ข้อความ เป็นข้อความสำคัญที่แสดงถึงเจ้าศรัทธาหรือผู้บริจาคเงินในการสร้าง รวมทั้งชื่อของช่างผู้ผลิตงาน ความว่า “ฝ่าพระบาทนี้ นายพรม นางชิ่วชุม พร้อมด้วยหมู่ญาติทั้งหลาย ได้คิดสร้างในพระศาสนา นายณอ ผู้เขียน ขอให้ลุดังความปรารถนาเถิด”

ภาพที่ ๙: แสดงภาพจารึกอักษรไทย ภาษาไทย ใต้พระพุทธบาทเกี่ยวกับนามผู้สร้าง

๒.๓ ภาพพระบฏผืนที่ ๔ เป็นผ้าพระบฏทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า เขียนด้วยสีฝุ่น ลักษณะเป็นการเขียนภาพในแนวตั้ง แบ่งภาพออกเป็น ๒ ส่วน แบ่งฉากด้วยลายเส้นคดโค้ง ประกอบด้วยภาพพระพุทธบาทบนพื้นหลังสีน้ำตาล รายล้อมด้วยภาพเจดีย์และสถานที่ต่าง ๆ จำนวน ๑๖ ภาพ อยู่ล้อมรอบรอยพระพุทธบาท ที่ขอบภาพเขียนลายก้านต่อดอกในกรอบพื้นสีเหลือง

ส่วนของพระพุทธบาท แสดงรูปธรรมจักรไว้กึ่งกลางภาพ ล้อมรอบด้วยลายกลีบบัวซ้อนชั้น เขียนขอบดอกด้วยสีแดง ฝ่าพระบาทส่วนที่เหลือแสดงภาพมงคล ๑๐๘ ประการ ลายมงคลเรียงจากแถวบนตรงพระอังคุฐ ไปตามแนวนอนจนสุดความกว้างของรอยพระพุทธบาท และไล่ลงข้างล่างวงลงสู่แนวส้นพระบาท หรือเข้าหาจุดศูนย์กลาง เรียงลำดับหรือกลุ่ม แบ่งได้โดยสังเขปประมาณ ๓ กลุ่ม คือ ตอนบนสุด เป็นภาพพระพรหมและปราสาท แสดงสัญลักษณ์แทนรูปพรหมโลกและเทวโลกอันเป็นมงคลที่มีศักดิ์สูงสุด จึงเรียงไว้ตอนบนสุดของภาพ รองลงมาตอนกลางของภาพ ส่วนใหญ่เป็นภาพสิ่งมงคล และเทวดา เป็นสัญลักษณ์แทนเขาพระสุเมรุ โลกมนุษย์ เขา จักรวาล และมหาสมุทร อยู่ในระดับลดหลั่นกันลงมาจนถึงส่วนกึ่งกลางของธรรมจักร และ

ส่วนตอนล่างของภาพ ตั้งแต่ธรรมจักรลงมา แสดงภาพสัตว์มงคล สิ่งของมงคล และภาพบุคคล อันเป็นสิ่งของและบุคคลที่คู่กับตำแหน่งพระราชา เช่น ม้าแก้ว รถแก้ว นางแก้ว แสดงภาพไปจนสุดพระบาท อยู่ในลักษณะตารางสี่เหลี่ยมไม่โค้งไปตามสันพระบาท โดยภาพรวมแล้วลักษณะแบบแผนการวางภาพมงคล คล้ายกับผืนที่ ๓ อย่างมาก

นอกขอบรอยพระพุทธบาท สิ่งสำคัญของภาพพระบฏผืนนี้ คือ คตินิยมในการแสดงภาพโสฬสมหาสถาน หรือสถานที่สำคัญในลังกาทวีป ๑๖ แห่ง แสดงด้วยภาพ ๑๖ ภาพ เป็นภาพเจดีย์ ๑๔ ภาพ ภาพต้นพระศรีมหาโพธิ์ ๑ ต้น และภาพภูเขามอ ซึ่งเขียนภาพพระพุทธเจ้าเสด็จประทับปางไสยาสน์อยู่ด้านบน เป็นภาพสถานที่สำคัญในเมืองลังกา (ปัจจุบันอยู่ในประเทศศรีลังกา) จำนวน ๑๖ สถานที่ซึ่งเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา ตามหลักฐานที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถา เกี่ยวกับสถานที่ซึ่งพระพุทธเจ้าเคยเสด็จมาประทับตั้งแต่สมัยพุทธกาล แต่เป็นเรื่องราวที่ถูกสร้างขึ้นมาตั้งแต่ศิลปะลังกาสมัยโปลนนารุวะ(ดนัย ปรีชาเพิ่มประสิทธิ์, ๒๕๖๒: น. ๑๐๔) โดยภายใต้ภาพแต่ละภาพนั้น มีอักษรขอม ภาษาบาลี รวมทั้งตัวเลขกำกับไว้ ทั้ง ๑๖ ภาพ โดยภาพหมายเลข ๑ เป็นภาพเจดีย์บริเวณมุมล่างด้านซ้ายสุด จากนั้นภาพถัดไป จะเป็นภาพด้านขวาของภาพแรกเวียนกันไปจนครบรอบพระพุทธบาท ประกอบด้วย

๑. มหิยังคณเจดีย์ หรือวัดมเหยงค์ ประดิษฐานพระเกศาธาตุ ซึ่งพระพุทธองค์ประทานคราวเสด็จลังกาครั้งแรก

๒. นาคทีปเจดีย์ ประดิษฐานบัลลังก์แก้วของพญานาคราชซึ่งพระพุทธองค์ทรงเสด็จมาห้ามศึกชิงบัลลังก์นี้

๓. แกลาณียวิหาร หรือกัลยาณีสีมา ประดิษฐานบัลลังก์แก้ว ซึ่งพระพุทธองค์ประทับแสดงธรรมคราวเสด็จครั้งที่ ๓

๔. ศรีปาทะ หรือพระพุทธบาทเขาสุมกูฏ ประดิษฐานรอบพระพุทธบาท ๑ ใน ๔ แห่งที่สำคัญของพุทธศาสนา

๕. ทิวาคูหา เป็นถ้ำที่ประทับของพระพุทธเจ้าคราวเสด็จไปประทับรอยพระบาทที่ศรีปาทะ

๖. ทีฆวาปีเจดีย์ ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ ณ จุดที่พระพุทธเจ้ารประทับทรงฌานกับพระอรหันต์

๗. มุติยังคณเจดีย์ พระเจ้าเทวานัมปิยะติสสะ สร้างขึ้น ณ จุดที่พระเป็นเจ้าทรงฌาน ด้านในประดิษฐานพระบรมสารีธาตุ

๘. ติสสมหารามาเจดีย์ สร้างขึ้นรำลึก ณ จุดที่พระพุทธเจ้าประทับทรงฌานกับพระอรหันต์ ๕๐๐ รูป

๙. ชัยศรีมหาโพธิ หรือต้นพระศรีมหาโพธิ์หน่อเดิมจากพุทธคยาจากกิ่งด้านทิศใต้ ปลูกขึ้นในแผ่นดินพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะ

๑๐. มิริสแวฏิยเจดีย์ ประดิษฐานพระแสงหอกซึ่งบรรจุพระธาตุเอาไว้ พระเจ้าทุตฐคามินีอภัยทรงปักลงบนพื้น แล้วสร้างพระเจดีย์ครอบไว้

๑๑. รุวันแวลิแสยเจดีย์ พระเจ้าทุฏฐคามินีทรงสร้างไว้ประดิษฐานกองพระบรมสารีริกธาตุจำนวนมาก

๑๒. มหาแสยเจดีย์ สร้างขึ้น ณ จุดที่พระมหินทะเถระพบกับพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะแล้วประกาศพระศาสนา ในเจดีย์มีพระธาตุอุณาโลม (ลำดับตามคัมภีร์มหาวงศ์ เจดีย์องค์นี้จะอยู่ในลำดับที่ ๑๕)

๑๓. ถูปารามเจดีย์ พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะ สร้างขึ้นเพื่อประดิษฐานพระธาตุกระดูกไหปลาร้าเบื้องขวาของพระพุทธเจ้า

๑๔. อภัยคีรีวิหาร สร้างขึ้นเหนือวิหารคนนอกศาสนา ประดิษฐานพระไตรปิฎกจารึกบนแผ่นทองคำ เพื่อประกาศความยิ่งใหญ่ของพุทธศาสนา

๑๕ เชตวันเจดีย์ สร้าขึ้นสมัยพระเจ้ามหาเสน มาเสร็จสมัยพระเจ้าศรีเมฆวันนะ ประดิษฐานรัดประคดของพระพุทธเจ้า

๑๖. กิริเวเหระเจดีย์ ประดิษฐานพระเกศาและขรรค์ซึ่งพระมหาโพธิสัตว์ทรงใช้ตัดพระเกศาก่อนออกผนวชเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ผ้าพระบฏทั้งหมด ๔ ผืน สามารถกำหนดอายุด้วยวิธีการศึกษาเปรียบเทียบรูปแบบศิลปะ เทคนิควิธีการในการใช้สี และจากข้อความในจารึก โดยแยกออกแต่ละผืน กำหนดอายุได้ ดังตารางต่อไปนี้

ลำดับผ้าพระบฏ	อายุสมัย	วิธีการกำหนดอายุ
ผืนที่ ๑ ภาพพระอดีตพุทธเจ้า และภาพเล่าเรื่องชาดกในระพุทธศาสนา	พุทธศตวรรษที่ ๒๓ – ๒๔ ปลายสมัยกรุงศรีอยุธยา – ร้ตนโกสินทร์ตอนต้น	ศึกษาเปรียบเทียบรูปแบบศิลปะและเทคนิควิธีการใช้สีและวัสดุ
ผืนที่ ๒ รอยพระพุทธบาท	ปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๔ – ต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๕ รัชสมัย ร.๔ - ร.๖	ศึกษาเปรียบเทียบรูปแบบศิลปะกับผืนที่ ๓ และจิตรกรรมในอุโบสถ
ผืนที่ ๓ รอยพระพุทธบาท	พ.ศ.๒๔๖๑ ตรงกับรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖	อ่านแปลความจากจารึกบนผืนผ้า
ผืนที่ ๔ รอยพระพุทธบาท	ปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๔ – ต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๕ รัชสมัย ร.๔ - ร.๖	ศึกษาเปรียบเทียบรูปแบบศิลปะกับผืนที่ ๓ และจิตรกรรมในอุโบสถ

๓. ความมุ่งหมายในการใช้งานพระบฏวัดคูหา เมืองสะบ้าย้อย

พระบฏโดยความหมายในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ๒๕๕๔ นั้น หมายถึง“ผืนผ้าที่มีรูปพระพุทธเจ้า ใช้แขวนไว้เพื่อบูชา” ส่วนพจนานุกรม ฉบับมติชน ให้ความหมายว่า “ภาพเขียนบนแผ่นผ้าสำหรับแขวนบูชา เป็นภาพพระพุทธรูป รอยพระบาท หรือเวสสันดรชาดก” โดยมีที่มาในการสร้างงานจาก “ตำนานพระพุทธฉาย” เรื่องที่พระเจ้าอชาตศัตรูทูลขอพระฉายจากพระพุทธเจ้าเพื่อนำมาสักการะบูชาพระพุทธเจ้าจึงโปรดให้พระพุทธฉายประทับอยู่บนผ้าผืนหนึ่ง และระบายด้วยสีต่าง ๆ ซึ่งคำนี้เป็นคำภาษาบาลีมาจากคำว่า “ปฏ” อ่านว่า ปะ ตะ หมายถึงผืนผ้า ในทำนองเดียวกับความหมายของคำมลายูในจังหวัดชายแดนใต้ว่า ปาเต๊ะ

การสร้างพระบฏมีหลักฐานแรกเริ่มในประเทศไทยว่า เกิดขึ้นเพื่อเป็นพุทธบูชา ปรากฏในจารึกสุโขทัย หลักที่ ๑๐๖ จารึกวัดช้างล้อม พ.ศ.๑๘๒๗ ว่า มีการสร้างพระบฏแบบจีน และพระบฏสูง ๑๔ ศอกเพื่ออุทิศผลบุญให้กับสมเด็จพระมหาธรรมราชา (ลิไท) (จารุณี อินเฉิดฉาย และขวัญจิต เลิศศิริ, ๒๕๔๕: น. ๑๑) และในสมัยอยุธยาปรากฏในตำนานพระบรมธาตุนครศรีธรรมราช เกี่ยวกับการนำพระบฏไปถวายพระพุทธบาทที่เมืองลังกา (จารุณี อินเฉิดฉาย และขวัญจิต เลิศศิริ, ๒๕๔๕: น. ๑๒) จนเกิดเป็นประเพณีในการแห่ผ้าขึ้นธาตุ ซึ่งเป็นประเพณีสำคัญของจังหวัดนครศรีธรรมราช แต่หลักฐานเหล่านี้ยังอยู่ในลักษณะของหลักฐานที่เป็นเอกสาร ส่วนหลักฐานที่เป็นวัตถุ ปรากฏชัดเจนจากโครงการโบราณคดีกู้ภัยที่เก่าแก่แห่งหนึ่ง เมื่อมีการสร้างเขื่อนภูมิพล พ.ศ. ๒๕๐๓ ในพื้นที่จังหวัดตาก ต้องกักเก็บน้ำสูงขึ้นไปถึงอำเภอฮอด อำเภอดอยเต่า จังหวัดเชียงใหม่ ได้มีโครงการขุดค้นแหล่งโบราณคดีในพื้นที่ก่อนที่ระดับน้ำจะท่วม พบว่า ที่กรุเจดีย์วัดดอกเงิน อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่ มีการพบหม้อดินเผาบรรจุพระบฏรูปพระพุทธเจ้าปางลีลาพับใส่หม้อดินไว้ อยู่ในสภาพชำรุด นักโบราณคดีสันนิษฐานว่า ชำรุดมาก่อนนำมาใส่ไว้ในกรุ กำหนดอายุจากรูปแบบเจดีย์ อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๒๑ ดังนั้น พระบฏผืนนี้จึงมีอายุเก่าไปกว่านั้น

เกี่ยวกับความมุ่งหมายในการสร้างพระบฏนั้น ทิฆัมพร ตระกูลกิตติไพศาล ได้ศึกษาและสรุปไว้ในการค้นคว้าอิสระเรื่อง เรื่องราวและหน้าที่ของพระบฏในสมัยรัตนโกสินทร์ เพื่อประกอบการศึกษาระดับปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ มหาวิทยาลัยศิลปากร สรุปความได้ว่า สำหรับหน้าที่ของพระบฏที่พบในปัจจุบัน เป็นเรื่องของการใช้ประกอบเกี่ยวกับประเพณีและพิธีกรรม จากเดิมพระบฏมีหน้าที่แทนองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพื่อเป็นพุทธบูชา เพื่ออุทิศส่วนกุศลแก่ตัวเองและผู้อุทิศ จากการจารชื่อบุคคลหรือวัตถุประสงค์และช่วงเวลาไว้ในภาพพระบฏ ซึ่งทำให้ทราบว่าสร้างในช่วงเวลาใด ในปัจจุบันหน้าที่ของพระบฏในพิธีกรรมยังคงปรากฏพบในส่วนต่าง ๆ ของพิธีกรรม เช่น การเทศน์มหาชาติ งานบุญผะเหวด ประเพณีตานตุงค่าวธรรม ตั้งธรรมหลวง ประเพณีแห่ผ้าขึ้นพระธาตุ นิยมเรื่องพุทธประวัติ พิธีเซ่นไหว้ผีปู่แสะย่าแสะ ในจังหวัดเชียงใหม่ มีการใช้ภาพพระบฏแขวน เพื่อให้สอดคล้องกับตำนาน ประเพณีการสวดพระมาลัย ในพื้นที่ภาคกลางแถบจังหวัดลพบุรี สิงห์บุรี ประเพณีรับบัวโยนบัว และสวดพระคาถาพัน จังหวัดสมุทรปราการ ประเพณีตักบาตรเทโวในช่วงออกพรรษา ซึ่งเกี่ยวข้องกับพุทธประวัติตอนเสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ นิยมใช้พระบฏภาพพระพุทธเจ้าปางเปิดโลก และที่พบมากที่สุด คือ การใช้ภาพชาดก มหาชาติ หรือมหาเวสสันดรชาดก ในประเพณีเทศน์มหาชาติของชาวอีสาน และภาคกลางแถบจังหวัดราชบุรี กาญจนบุรี (ทิฆัมพร ตระกูลกิตติไพศาล, ๒๕๕๕: น. ๖๗) โดยในภาคอีสานนั้น พระบฏถูกนำมาใช้ในประเพณีสำคัญช่วงเดือน ๔ (เดือนมีนาคม) คือ งานบุญผะเหวด

หรือ บุญพระเวส คือ ประเพณีการเทศน์มหาชาติ ซึ่งปรากฏอยู่ในฮีตสิบสอง[5] ตามความเชื่อจากหนังสือมาลัยหมื่นมาลัยแสน ที่กล่าวว่า *“แม้นผู้ใดใคร่พบพระศาสนาของ พระศรีอริยเมตไตรให้เขาเหล่านั้นแต่งเครื่องบูชาสิ่งละพันมาไปสักการบูชาพระธรรมเทศนามหา เวสสันดรชาดกแล้วจงสดับพระสัทธรรมนั้นให้จบเพียงในวาระวันเดียวนั้น”* (พงษ์พัฒน์ บุญอุ้ม, ๒๕๖๒: น. ๘) ชาวอีสานจึงนิยมทำภาพพระบฏเป็นเรื่องราวในกัณฑ์ต่าง ๆ ทั้ง ๑๓ กัณฑ์ ตามที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดก และในส่วนของประเพณีทางภาคใต้ที่เกี่ยวข้องกับพระบฏ ปรากฏอยู่ในประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุ เมืองนครศรีธรรมราช ซึ่งจะทำกันในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๓ และวันขึ้น ๑๕ ค่ำเดือน ๖ คือ วันวิสาขบูชา และวันมาฆบูชา (จันทิมา, ๒๕๔๘: น. ๖) ซึ่งที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ แสดงให้เห็นถึงบทบาทหน้าที่ที่หลากหลายในการใช้ภาพพระบฏที่ปรากฏอยู่ในวัฒนธรรมประเพณีต่าง ๆ ของคนไทยในทุกภูมิภาค ซึ่งมีการปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัย

สำหรับภาพพระบฏทั้ง ๔ ผืน จากวัดคูหา อำเภอสะบ้าย้อย จังหวัดสงขลา ตามหลักฐานจากพระบฏผืนที่ ๑ ซึ่งแสดงภาพพระอดีตพุทธเจ้านั้นแสดงให้เห็นบทบาทหน้าที่ดั้งเดิมในการสร้างว่า น่าจะสร้างขึ้นเพื่อเป็นพุทธบูชา ในขณะที่ภาพพระบฏผืนที่ ๓ แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า จุดมุ่งหมายในการสร้าง เป็นการสร้างขึ้นเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้กับตนเองและญาติพี่น้อง ตามข้อสรุปของ ทิฆัมพร เนื่องจากพบการเขียนจารึกกำกับเกี่ยวกับผู้อุทิศ รวมทั้งชื่อผู้รับ และอานิสงส์ที่มุ่งหวังจะได้รับ แต่จากข้อมูลการสัมภาษณ์ พระครูสุนทรธรรมานุกิจ อายุ ๖๖ ปี เจ้าอาวาสวัดคูหา และเจ้าคณะอำเภอสะบ้าย้อย ผู้เกิดและเติบโตในพื้นที่ เล่าให้ฟังว่า ได้รับการบอกเล่าจากผู้ใหญ่สมัยเด็ก ๆ ว่า แต่ก่อนผ้าพระบฏชุดนี้ จะนำมาใช้ในประเพณีวันสงกรานต์ ซึ่งในท้องถิ่นนี้เรียกกันว่า “วันว่าง” จะมีการนำผ้าพระบฏชุดนี้ออกมาแขวนและชาวบ้านจะสวดเพื่อบูชากัน โดยมีบทสวดเป็นบทเฉพาะ ซึ่งปัจจุบันนี้ไม่มีผู้รู้สามารถสวดได้อีกแล้ว

บทสรุป

พระบฏทั้ง ๔ ผืน จากวัดคูหา ตำบลคูหา อำเภอสะบ้าย้อย จังหวัดสงขลา มิใช่เป็นเพียงโบราณวัตถุที่มีความงดงาม มีคุณค่าทางศิลปกรรมเท่านั้น แต่ภาพพระบฏเหล่านี้ยังสะท้อนให้เป็นถึงประวัติศาสตร์ความเป็นมา การนับถือพระพุทธศาสนาในอดีตของคนในพื้นที่ และความเปลี่ยนแปลงไปของบทบาทหน้าที่ของพระบฏในการรับใช้สังคม โดยเป็นส่วนหนึ่งของประเพณีพิธีกรรม เป็นมรดกตกทอดที่มีคุณค่า ซึ่งปัจจุบัน

---

[5] ฮีตสิบสอง หมายถึงประเพณี ๑๒ เดือนที่เกี่ยวเนื่องกับหลักทางพุทธศาสนา ความเชื่อและการดำรงชีวิตทางเกษตรกรรมซึ่งชาวอีสานยึดถือปฏิบัติกันมาแต่โบราณ มีแนวปฏิบัติแตกต่างกันไปในแต่ละเดือนเพื่อให้เกิดสิริมงคลในการดำเนินชีวิต เรียกอย่างท้องถิ่นว่างาน บุญ ชาวอีสานให้ความสำคัญและยึดถือปฏิบัติมาอย่างสม่ำเสมอ คำว่า "ฮีตสิบสอง" มาจากคำว่า "ฮีต" อันหมายถึง จารีต การปฏิบัติที่สืบต่อกันมาจนกลายเป็นประเพณี "สิบสอง" คือประเพณีที่ปฏิบัติตามเดือนทางจันทรคติทั้งสิบสองเดือน (ที่มา: ฐานข้อมูลฮีตสอง คองสิบสี่ ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยขอนแก่น https://cac.kku.ac.th/heet12_kong14/main_heet12.html)

อยู่ในสภาพที่ขาดการดูแลรักษา และสุ่มเสี่ยงต่อการสูญหาย ในขณะที่ความพิเศษของรูปแบบทางศิลปกรรมที่อยู่นอกเหนือจากงานพระบฏในลักษณะที่นิยมสร้าง ยังแสดงให้เห็นถึงคุณค่าทางความคิดของคนในพื้นที่ การปรับประยุกต์ใช้เพื่อให้เข้ากับรูปแบบวิถีวัฒนธรรมภายในชุมชน บทบาทหน้าที่ซึ่งมีความแตกต่างอย่างเห็นได้ชัดกับบทบาทหน้าที่การใช้งานพระบฏในพื้นที่อื่น ๆ ก็เป็นอีกรูปแบบหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงความสำคัญและคุณค่าของพระบฏชุดนี้ จึงสมควรได้มีการศึกษาและเผยแพร่ความรู้ไว้เป็นองค์ความรู้ศิลปวัฒนธรรมของพื้นที่ภาคใต้ตอนล่างต่อไป

เอกสารอ้างอิง

กันต์ พูนพิพัฒน์. (๒๕๖๑). การบันทึกถ่ายภาพจิตรกรรมฝาผนังในล้านนาเพื่อการอนุรักษ์. *วารสารวิจิตรศิลป์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่* . ๙(๑) เดือนมกราคม – มิถุนายน ๒๕๖๑. หน้า ๑ - ๔๓.

จวน คงแก้ว. (๒๕๕๘). *ศึกษาวิเคราะห์พุทธบาทลักษณะที่สัมพันธ์กับหลักพุทธธรรม*. วิทยานิพนธ์ ปริญญาพุทธศาสนดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

จันทิมา ดุลย์เภรี (๒๕๔๘). *ศึกษาประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุของวัดมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช จังหวัดนครศรีธรรมราช*. วิทยานิพนธ์ ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา. สงขลา: มหาวิทยาลัยทักษิณ.

จารุณี อินเฉิดฉาย และขวัญจิต เลิศศิริ. (๒๕๔๕). *พระบฏ*. กรุงเทพฯ: กราฟิคฟอร์แมท (ไทยแลนด์) จำกัด. กรมศิลปากรจัดพิมพ์เนื่องในพิธีเปิดนิทรรศการพิเศษวันอนุรักษ์มรดกไทย พุทธศักราช ๒๕๔๕.

ชลดา โกพัฒตา. (๒๕๕๖). คติความเชื่อพระอดีตพุทธเจ้าในสังคมไทยพุทธศตวรรษที่ ๒๐ -๒๔. *วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์*. ๑๓(๑) มกราคม – มิถุนายน ๒๕๕๖. หน้า ๗๗ - ๑๐๓.

ชินาธิ ชินวโร(เพชรพิทักษ์), พระ. (๒๕๕๕). *การบำเพ็ญศีลบารมีในพระพุทธศาสนาเถรวาท : กรณีศึกษาพระภูริทัตตชาดก*. วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ดนัย ปรีชาเพิ่มประสิทธิ์. (๒๕๖๒). โสฬสมหาเจดีย์กับการโหยหาอดีตอันรุ่งเรือง . *วารสารมนุษยศาสตร์ปริทรรศน์*. คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ๔๑(๑). หน้า ๑๐๔ - ๑๑๔.

ทิฆัมพร ตระกูลกิตติไพศาล. (๒๕๕๕). *เรื่องราวและหน้าที่ของพระบฏในสมัยรัตนโกสินทร์* . การค้นคว้าอิสระปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ปรมินท์ จารุวร. (๒๕๕๕). *พระบฏ : พลวัตของการใช้งานพุทธศิลป์เรื่องเวสสันดรในชุมชนหนองขาว จังหวัดกาญจนบุรี*. กรุงเทพฯ: โครงการวิจัยและอนุรักษ์พระบฏเรื่องเวสสันดรในฐานะพุทธศิลป์พื้นบ้าน กลุ่มวิจัยพุทธศาสนาในภาษาและวรรณกรรมโลก โครงการในแผนพัฒนาวิชาการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ผาสุข อินทราวุธ (๒๕๔๓). *พุทธปฏิมาฝ่ายมหายาน.* กรุงเทพฯ: อักษรสมัย.

ผู้จัดการออนไลน์. (๒๕๖๓). *สมบัติชาติ! วัฒนธรรม จ.สงขลาทวง "ผ้าพระบฏ" จากอาจารย์มหาวิทยาลัยดังหลังยืมไปนานถึง 5 ปีไม่ยอมคืน.* สืบค้นจาก https://mgronline.com/south/detail/9630000080608

พงษ์พัฒน์ บุญอุ้ม. (๒๕๖๒). *พระบฏอีสานพระเจ้าเลียบโลก.* วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาทัศนศิลป์. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร.

มติชน, สำนักพิมพ์. (๒๕๔๗). *พจนานุกรมฉบับมติชน.* กรุงเทพฯ: มติชน.

ยุวดี พรธาราพงศ์. (๒๕๖๒). มิติทางวัฒนธรรมสีในจิตรกรรมไทยสู่จินตนาการการออกแบบตามศรัทธา. *วารสารเวอริเดียน มหาวิทยาลัยศิลปากร*. ๑๒(๓) เดือนพฤษภาคม – มิถุนายน ๒๕๖๒. หน้า ๑๑๕๖ - ๑๑๗๙.

วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. (๒๕๒๗). พระบฏ : จิตรกรรมไทยที่ถูกลืม. *วารสารอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร. มปป.* (ธันวาคม ๒๕๒๖ - พฤษภาคม ๒๕๒๗). หน้า ๑๓๗ - ๑๔๕.

วิราภรณ์ สุวดีปฐมพงศ์. (๒๕๕๒). *ประเด็นใหม่: ระบบการวางลายมงคลบนรอยพระพุทธบาทในประเทศไทยตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๙ ถึงพุทธศตวรรษที่ ๒๔*. การค้นคว้าอิสระ ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ศักดิ์ชัย สายสิงห์. (๒๕๕๑). *งานช่างสมัยพระนั่งเกล้าฯ*. กรุงเทพฯ: มติชน.

ศิริวัฒน์ คงสวัสดิ์. (๒๕๕๒). *ลวดลายประดับผ้าทิพย์สมัยอยุธยาตอนปลาย*. การค้นคว้าอิสระ ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ศิลปากร, กรม. (๒๕๑๕). *สมบัติศิลปะจากบริเวณเขื่อนภูมิพล*. พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์.

ศิลปากร, กรม. (๒๕๒๗). *พระบฏและสมุดภาพไทย*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์การพิมพ์.

สำนักวัฒนธรรม ฝ่ายศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยขอนแก่น. (๒๕๖๔). *ฮีตสิบสอง*. สืบค้นจาก https://cac.kku.ac.th/heet12_kong14/main_heet12.html

อำพล คมขำ. (๒๕๔๘). *แนวคิดที่เหมือน คล้าย และแตกต่าง ของรอยพระพุทธบาทในงานจิตรกรรมฝาผนังกับงานประติมากรรมสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย*. สารนิพนธ์ ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร.

แนะนำผู้เขียน

รัตนาภรณ์ กองศรี บัวพิมล แสนคำวัง เดือนภา พุฒเกิด ชลลดา อะติถะ สุพรรษา ปาคำหน้อย สิราวรรณ แปงใจ สุรสิงห์ แสงโสด และนิชธิมา บุญเฉลียว

หน่วยงานสังกัด : มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

E – mail : Clubhotmail@gmail.com

กันชลิกา อุตมะแก้ว ภัคจิรา บัวแดง รัศมี สงวนดี สุกัลยา พันธ์ยางรณกร ปุโรหิตาพันธุ์วิษณุ วงศ์ตรี สุรสิงห์ แสงโสด และนิชธิมา บุญเฉลียว

หน่วยงานสังกัด : มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

E – mail : Ratsamee9999999999@gmail.com

อิทธิพร ขำประเสริฐ

หน่วยงานสังกัด : สำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัยคริสเตียน

E – mail : *aunt.itthiporn@gmail.com*

คณปกรณ์ จันทร์สมบูรณ์

หน่วยงานสังกัด : นักวิชาการอิสระ

E – mail : kanapakorn๕๑๘๗@gmail.com

ลักษมณ์ บุญเรือง

หน่วยงานสังกัด : พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สงขลา

E – mail : luxamun@hotmail.com

รายนามผู้ทรงคุณวุฒิ

ศาสตราจารย์เกียรติคุณ สุรพล	ดำริห์กุล	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
รองศาสตราจารย์ ดร.กาญจนา	วิชญาปกรณ์	มหาวิทยาลัยนเรศวร
รองศาสตราจารย์ ดร.สุภาพร	คงศิริรัตน์	มหาวิทยาลัยนเรศวร
รองศาสตราจารย์ ดร.นิรันดร์	ภักดี	มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง
รองศาสตราจารย์ ดร.สืบศักดิ์	แสนยาเกียรติคุณ	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วรรณา	ศิลปอาชา	มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศรัญญา	ประสพชิงชนะ	มหาวิทยาลัยบูรพา
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พลวัฒ	ประพัฒน์ทอง	มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรชัย	จงจิตงาม	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สมหวัง	อินทร์ไชย	มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วราภรณ์	เรืองศรี	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ กมล	บุญเขต	มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ปริตต์	สายสี	มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง
อาจารย์ ดร.อนุกูล	ศิริพันธ์	วิทยาลัยอินเตอร์เทคลำปาง
อาจารย์ ดร.ภักดีกุล	รัตนา	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
อาจารย์ ดร.วารัชต์	มัธยมบุรุษ	มหาวิทยาลัยพะเยา
อาจารย์ ดร.จิรัฏฐิตติ	สันต๊ะยศ	มหาวิทยาลัยรัตนบัณฑิต
อาจารย์ ดร.พินทอง	ดอกไม้แก้ว	นักวิชาการอิสระ

การเสนอบทความเพื่อตีพิมพ์

๑. วัตถุประสงค์ของการจัดพิมพ์วารสาร

๑.๑ เพื่อเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนความรู้ ความคิดเห็นในสหสาขาวิชาทางด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ อาทิ สังคมวิทยา ประวัติศาสตร์ ชาติพันธุ์ โบราณคดี ปรัชญา ศาสนา อักษรศาสตร์ ภาษา วรรณกรรม ศิลปวัฒนธรรม เป็นต้น

๑.๒ เพื่อเป็นแหล่งรวบรวมและเผยแพร่องค์ความรู้ผ่านผลงานวิจัยและผลงานวิชาการด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

๑.๓ เพื่อส่งเสริมให้อาจารย์ นักศึกษา และผู้สนใจทั่วไป ได้มีโอกาสเผยแพร่ผลงานวิจัยและผลงานวิชาการเพื่อนำไปสู่การสร้างสรรค์ บูรณาการ และต่อยอดองค์ความรู้ ในการสร้างคุณค่าแก่ชุมชน

๒. ข้อตกลงเบื้องต้น

๒.๑ บทความทุกบทความจะได้รับการพิจารณาจากผู้ทรงคุณวุฒิ (Peer review) ในสาขาวิชาที่เกี่ยวข้อง ๓ ท่าน ในลักษณะ Triple-blinded Review โดยผู้ทรงคุณวุฒิไม่ทราบว่าผู้เขียนเป็นใคร และผู้เขียนไม่ทราบว่าผู้ทรงคุณวุฒิเป็นใคร ทั้งนี้ การพิจารณารับบทความเพื่อลงตีพิมพ์หรือไม่ได้ตีพิมพ์ อยู่ที่ดุลพินิจของบรรณาธิการ ซึ่งถือเป็นอันสิ้นสุด

๒.๒ บทความ ข้อความ ภาพประกอบ และตารางข้อมูลต่าง ๆ ที่ตีพิมพ์ในวารสาร “ข่วงผญา” เป็นความคิดเห็นส่วนตัวของผู้เขียน กองบรรณาธิการไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยเสมอไป และไม่ใช่ความรับผิดชอบของกองบรรณาธิการวารสาร “ข่วงผญา” โดยถือเป็นความรับผิดชอบของผู้เขียนแต่เพียงผู้เดียว

๒.๓ บทความจะต้องไม่เคยตีพิมพ์ที่ใดมาก่อน และไม่อยู่ระหว่างการพิจารณาของวารสารฉบับอื่น หากตรวจสอบพบว่ามีการตีพิมพ์ซ้ำซ้อนกัน ถือเป็นความรับผิดชอบของผู้เขียนแต่เพียงผู้เดียว และจะไม่ได้รับการพิจารณาให้ลงตีพิมพ์ในวารสาร “ข่วงผญา” อีกต่อไป

๒.๔ ผู้เขียนจะต้องปฏิบัติตามระเบียนและนโยบายของวารสาร “ข่วงผญา” อย่างเคร่งครัด หากไม่ยินยอมแก้ไขหรือไม่ดำเนินการตามคำแนะนำ บรรณาธิการมีสิทธิ์ที่จะไม่รับตีพิมพ์บทความอีกต่อไป

๒.๕ บทความที่ส่งถึงกองบรรณาธิการ ขอสงวนสิทธิ์ที่จะไม่ส่งคืนผู้เขียน

๓. ประเภทของผลงานที่ตีพิมพ์ในวารสาร

๓.๑ **บทความวิจัย (Research article)** เป็นบทความที่มีการค้นคว้าอย่างมีระบบและมีความมุ่งหมายที่ชัดเจน เพื่อให้ได้ข้อมูลหรือหลักการบางอย่างที่จะนำไปสู่ความก้าวหน้าทางวิชาการหรือการนำวิชาการมาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ เช่น มีการกำหนดปัญหาที่ชัดเจนสมเหตุสมผล โดยจะต้องระบุวัตถุประสงค์ที่เด่นชัดแน่นอน มีการรวบรวมข้อมูล พิจารณาวิเคราะห์ ตีความ และสรุปผลการวิจัยที่สามารถให้คำตอบหรือบรรลุวัตถุประสงค์

๓.๒ **บทความวิชาการ (Academic article)** เป็นการเขียนทางวิชาการซึ่งมีการกำหนดประเด็นที่ต้องการอธิบายหรือวิเคราะห์อย่างชัดเจน และการวิเคราะห์ประเด็นดังกล่าวต้องถูกต้องตามหลักวิชาการ และสามารถสรุปผลการวิเคราะห์ในประเด็นนั้นได้ ซึ่งจะเป็นการนำความรู้จากแหล่งต่าง ๆ มาประมวลร้อยเรียงเพื่อวิเคราะห์อย่างเป็นระบบ โดยผู้เขียนได้แสดงทัศนะทางวิชาการของตนไว้อย่างชัดเจนด้วย

๔. การพิจารณาบทความ

๔.๑ กองบรรณาธิการจะแจ้งให้ผู้ส่งบทความทราบ เมื่อได้รับบทความเรียบร้อยสมบูรณ์ทางระบบ Thaijo

๔.๒ กองบรรณาธิการจะตรวจสอบหัวข้อและเนื้อหาของบทความ โดยพิจารณาถึงความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์และประเภทของบทความ ตลอดจนรูปแบบการจัดพิมพ์บทความ การอ้างอิง และใบสมัคร หากไม่ครบถ้วน กองบรรณาธิการขอสงวนสิทธิ์ที่ไม่รับตีพิมพ์บทความดังกล่าว

๔.๓ กรณีที่กองบรรณาธิการพิจารณาเห็นควรรับบทความไว้พิจารณาตีพิมพ์ ทางกองบรรณาธิการจะดำเนินการส่งบทความเพื่อทำการกลั่นกรองในขั้นตอนต่อไป ด้วยการส่งบทความให้กับผู้ทรงคุณวุฒิในสาขาที่เกี่ยวข้องตรวจสอบคุณภาพของบทความว่าอยู่ในระดับที่เหมาะสมจะลงตีพิมพ์หรือไม่ ในลักษะ Double-blinded Review โดยผู้ทรงคุณวุฒิไม่ทราบว่าผู้เขียนเป็นใคร และผู้เขียนไม่ทราบว่าผู้ทรงคุณวุฒิเป็นใคร (๑ บทความ / ๒ ผู้ทรงคุณวุฒิ)

๔.๔ เมื่อผู้ทรงคุณวุฒิได้พิจารณากลั่นกรองบทความแล้ว ทางกองบรรณาธิการจะตัดสินใจโดยอิงตามข้อเสนอแนะของผู้ทรงคุณวุฒิว่า บทความควรจะนำลงตีพิมพ์หรือไม่ หรือเห็นควรที่จะส่งให้ผู้เขียนนำกลับไปแก้ไขตามคำแนะนำของผู้ทรงคุณวุฒิก่อน และนำส่งบทความดังกล่าวกลับมาพิจารณาอีกครั้งหนึ่ง หรือปฏิเสธการลงตีพิมพ์ ทั้งนี้ ผู้เขียนจะต้องแก้ไขบทความตามคำแนะนำของผู้ทรงคุณวุฒิ ภายใน ๔๐ วัน หลังจากได้รับบทความพร้อมคำแนะนำของผู้ทรงคุณวุฒิกลับคืน

๔.๕ กองบรรณาธิการจะนำบทความที่ผ่านการแก้ไขตามคำแนะนำของผู้ทรงคุณวุฒิเข้าสู่กระบวนการตีพิมพ์ต่อไป

๔.๖ ผู้เขียนจะได้รับวารสาร “ข่วงผญา” จำนวน ๒ เล่ม เป็นการตอบแทน

๕. การจัดเตรียมบทความ

บทความวิจัยและบทความวิชาการที่เสนอเพื่อตีพิมพ์ในวารสาร “ข่วงผญา” จะต้องเป็นบทความที่ไม่เคยตีพิมพ์เผยแพร่ที่ใดมาก่อน และไม่อยู่ระหว่างการพิจารณาของวารสารฉบับอื่น ทั้งนี้ บทความดังกล่าวจะต้องพิมพ์ด้วยโปรแกรม Microsoft Word โดยมีความยาวของบทความไม่เกิน ๒๐ หน้า (นับรวมรูปภาพ ตาราง แผนภูมิ เอกสารอ้างอิง) ลงในกระดาษ A4 พิมพ์หน้าเดียว ด้วยรูปแบบอักษร TH SarabunPSK เท่านั้น ทั้งนี้ บทความจะต้องประกอบด้วยส่วนต่าง ๆ ตามลำดับ ดังต่อไปนี้

๕.๑ บทความวิจัย

๕.๑.๑ ชื่อเรื่อง ชื่อ – นามสกุล สังกัด (ภาษาไทย – ภาษาอังกฤษ) และอีเมล

๕.๑.๒ บทคัดย่อและคำสำคัญ (ภาษาไทย–ภาษาอังกฤษ) บทคัดย่อความยาว ๒๐๐ – ๒๕๐ คำ และคำสำคัญไม่เกิน ๔ คำ

๕.๑.๓ บทนำ

๕.๑.๔ วัตถุประสงค์การวิจัย

๕.๑.๕ วิธีดำเนินการวิจัย

๕.๑.๖ ผลการวิจัย

๕.๑.๗ สรุปผลการวิจัย

๕.๑.๘ อภิปรายผล

๕.๑.๙ ข้อเสนอแนะการวิจัย (ถ้ามี)

๕.๑.๑๐ เอกสารอ้างอิง (ดำเนินการตามที่กำหนดในระเบียบนี้)

๕.๒ บทความวิชาการ

๕.๒.๑ ชื่อเรื่อง ชื่อ – นามสกุล สังกัด (ภาษาไทย – ภาษาอังกฤษ) และอีเมล

๕.๒.๒ บทคัดย่อและคำสำคัญ (ภาษาไทย–ภาษาอังกฤษ) บทคัดย่อความยาว ๒๐๐ – ๒๕๐ คำ และคำสำคัญไม่เกิน ๔ คำ

๕.๒.๓ บทนำ

๕.๒.๔ เนื้อหา ควรมีจัดโครงสร้างของเนื้อหาสาระที่จะนำเสนอ โดยจัดลำดับให้เหมาะสม และการนำเสนอเนื้อหาควรมีความต่อเนื่องกัน เพื่อให้ผู้อ่านได้เข้าใจในสาระนั้นอย่างง่าย

๕.๒.๕ บทสรุป

๕.๒.๖ เอกสารอ้างอิง (ดำเนินการตามที่กำหนดในระเบียบนี้)

๕.๓ ข้อกำหนดในการจัดเตรียมบทความ

๕.๓.๑ ใช้อักษร TH SarabunPSK พิมพ์บทกระดาษ A4 พิมพ์หน้าเดียว

๕.๓.๒ ตั้งค่าหน้ากระดาษ โดยมีระยะห่างจากขอบกระดาษ ทั้งด้านบน ๑.๒๕ นิ้ว ด้านล่าง ๑.๐ นิ้ว ด้านซ้าย ๑.๒๕ นิ้ว และด้านขวา ๑.๐ นิ้ว และมีระยะห่างระหว่างบรรทัด เท่ากับหนึ่งช่วงบรรทัดของเครื่องคอมพิวเตอร์

๕.๓.๓ การจัดวางหัวข้อให้เป็นไปตามลำดับความสำคัญของหัวข้อ ดังนี้

ก. การลำดับหัวข้อให้ใช้ระบบตัวเลขกำกับ ตามด้วยเครื่องหมายจุด (.) หลังตัวเลข และเว้น ๒ ช่วงตัวอักษร ก่อนเริ่มคำหรือข้อความต่อไป ดังนี้ ๑.//.....

ข. การจัดวางหัวข้อให้เป็นไปตามลำดับความสำคัญของหัวข้อง ดังต่อไปนี้

หัวข้อใหญ่ ให้วางชิดขอบหน้า ซึ่งหัวข้อใหญ่จะไม่ใส่ตัวเลขกำกับ และคำอธิบายของหัวข้อใหญ่ให้ขึ้นบรรทัดใหม่ โดยย่อหน้า ๑.๕๐ เซนติเมตร และเว้นบรรทัด ๑ ช่วงบรรทัดของเครื่องคอมพิวเตอร์

หัวข้อรอง ให้เริ่มอักษรตัวแรกของหัวข้อใหญ่หรือเลขกำกับหัวข้อ โดยเว้นจากขอบกระดาษ ๑.๕๐ เซนติเมตร และคำอธิบายของหัวข้อรองจะอยู่ในบรรทัดเดียวกัน หรือจะขึ้นย่อหน้าใหม่ก็ได้ตามความเหมาะสม กรณีที่หัวข้อรองไม่มีตัวเลขกำกับหัวข้อ ให้เริ่มหัวข้อย่อยหรือเลขกำกับหัวข้อย่อย โดยให้อักษรตัวแรกตรงกับหัวข้อรอง

หัวข้อย่อย กรณีที่หัวข้อรองมีเลขกำกับหน้าหัวข้อ ให้เริ่มหัวข้อหรือเลขกำกับของหัวข้อย่อยที่อักษรตัวแรกของหัวข้อรอง ทั้งนี้ หัวข้อย่อยควรใช้การย่อหน้าในระบบเดียวกัน และไม่ควรมีหัวข้อย่อยมากเกินไป ดังต่อไปนี้

๑. // .....

๑.๑ // .....

๑.๑.๑ // .....

๕.๓.๔ คำอธิบายในแต่ละหัวข้อ หากขึ้นย่อหน้าใหม่ให้ย่อหน้าตรงกับอักษรตัวแรกของหัวข้อนั้น ๆ ส่วนข้อความในบรรทัดต่อมาให้ชิดขอบหน้าตามปกติ

๕.๓.๕ การใช้เครื่องหมายวรรคตอน เช่น เครื่องหมายจุลภาค (,) ทวิภาค (:) และอัฒภาค (;) ให้พิมพ์ต่อเนื่องกับอักษรตัวหน้า และเว้น ๑ ช่วงตัวอักษรก่อนข้อความต่อไป เช่น (ยุพิน เข็มมุก์, ๒๕๕๙, ๑๕ – ๑๙)

๕.๓.๖ หมายเลขหน้า ให้ใส่ไว้ตำแหน่งด้านบนขวา ตั้งแต่ต้นจนจบบทความ

๕.๓.๗ รายละเอียดในต้นฉบับ ให้พิมพ์ตามข้อกำหนด ดังต่อไปนี้

๑. **ชื่อเรื่อง (Title)**

- ภาษาไทย ขนาด ๑๘ พอยต์ (point), ตัวหนา และกึ่งกลางหน้ากระดาษ
- ภาษาอังกฤษ (ตัวอักษรพิมพ์ใหญ่) ขนาด ๑๘ พอยต์ (point), ตัวหนา และกึ่งกลางหน้ากระดาษ

๒. **ชื่อ – นามสกุลของผู้เขียน (ทุกคน)**

- ชื่อผู้เขียน ภาษาไทย (ตัวหนา) ภาษาอังกฤษ (ตัวธรรมดา) ขนาด ๑๔ พอยต์ (point) ชิดขวา
- ระบุตำแหน่งทางวิชาการ สาขาวิชา ภาควิชา คณะ มหาวิทยาลัย หรือรายละเอียดของหน่วยงานที่สังกัด (ของผู้เขียนทุกคน) โดยให้ระบบหมายเลขที่ชื่อ – นามสกุล และกำหนดไว้ท้างเชิงอรรถในหน้านั้น ๆ ขนาด ขนาด ๑๒ พอยต์ (point) (ตัวธรรมดา)
- อีเมลของผู้เขียนบทความ ๑ คน ที่จะเป็นผู้ติดต่อกับกองบรรณาธิการ ขนาด ๑๔ พอยต์ (point) (ตัวธรรมดา) ชิดขวา

๓. **บทคัดย่อ**

- ชื่อ “บทคัดย่อ” และ “Abstract” ขนาด ๑๖ พอยต์ (point) (ตัวหนา) กึ่งกลางกระดาษ
- ข้อความบทคัดย่อภาษาไทย ขนาด ๑๔ พอยต์ (point) (ตัวธรรมดา) ชิดซ้าย ย่อหน้า ๐.๕ นิ้ว

- ข้อความบทคัดย่อภาษาอังกฤษ ขนาด ๑๔ พอยต์ (point) (ตัวธรรมดา) ชิดซ้าย ย่อหน้า ๐.๕ นิ้ว

๔. **คำสำคัญ (Keyword)** เว้นจากบทคัดย่อ ๑ ช่วงบรรทัดของเครื่องคอมพิวเตอร์ ควรเลือกคำสำคัญที่เกี่ยวข้องกับบทความ ประมาณ ๔ คำ ภาษาไทย – ภาษาอังกฤษ ขนาด ๑๔ พอยต์ (point) (ตัวธรรมดา)

๕. **รายละเอียดบทความ**

- หัวข้อใหญ่ ขนาด ๑๖ พอยต์ (point) (ตัวหนา) ชิดซ้าย
- หัวข้อรอง ขนาด ๑๔ พอยต์ (point) (ตัวหนา) ชิดซ้าย ย่อหน้า ๐.๕ นิ้ว
- หัวข้อย่อย ขนาด ๑๔ พอยต์ (point) (ตัวหนา) ชิดซ้าย ย่อหน้า ๐.๕ นิ้ว
- ตัวอักษร ขนาด ๑๔ พอยต์ (point) (ตัวธรรมดา) ชิดซ้าย ย่อหน้า ๐.๕ นิ้ว

๖. **ภาพและตาราง** กรณีมีภาพประกอบ ให้ระบุคำว่า *ภาพที่* ไว้ใต้ภาพประกอบ และบรรยายใต้ภาพ โดยให้อยู่กึ่งกลางหน้ากระดาษ กรณีตารางประกอบ ให้ระบบคำว่า *ตารางที่* พร้อมทั้งข้อความบรรยายตาราง ไว้บนหัวตาราง โดยจัดให้ชิดซ้ายหน้ากระดาษ ทั้งนี้ ภาพและตารางประกอบ ควรบอกที่มา โดยพิมพ์ห่างจากชื่อภาพประกอบและเส้นขีดคั่นใต้ตาราง ๑ บรรทัดของเครื่องคอมพิวเตอร์ ด้วยตัวอักษร ขนาด ๑๔ พอยต์ (point) (ตัวธรรมดา) กึ่งกลางหน้ากระดาษ

๗. **การเขียนเอกสารอ้างอิง** ให้ใช้รูปแบบการเขียนอ้างอิงตามระบบ APA^{6th} โดยมีรูปแบบการอ้างอิง ๒ ส่วน ดังนี้

๗.๑ การอ้างอิงในเนื้อหาใช้ระบบนาม - ปี (Name-year Reference)

๗.๑.๑ การอ้างอิงในเนื้อหาจากสื่อทุกประเภท ลงในรูปแบบ “ชื่อผู้เขียน ปีพิมพ์ : เลขหน้าที่ปรากฏ” อยู่ในเครื่องหมายวงเล็บเล็ก

๗.๑.๒ ผู้เขียนคนไทยลงชื่อ-สกุล ส่วนผู้เขียนชาวต่างชาติลงเฉพาะนามสกุล

ตัวอย่าง

- โสเกรติสย้ำว่าการอ่านสามารถจุดประกายได้จากสิ่งที่นักอ่านรู้อยู่แล้วเท่านั้นและความรู้ที่ได้รับมาไม่ได้มาจากตัวหนังสือ (แมนเกล, 2546, น.127)

- สุมาลี วีระวงศ์ (2552, น.37) กล่าวว่า การที่ผู้หญิงจะไปสื่อชักผู้ชายมาบ้านเรือนของตัวเองทั้ง ๆ ที่เขายังไม่ได้มาสู่ขอนั้น เป็นเรื่องผิดขนบธรรมเนียมจารีตประเพณี

หมายเหตุ: ทุกรายการที่อ้างอิงในเนื้อหา จะต้องปรากฏในรายการบรรณานุกรมเสมอ

๗.๒ บรรณานุกรม (Bibliography) การเขียนบรรณานุกรมใช้รูปแบบของ APA^{6th} (American Psychology Association 6th edition) ดังตัวอย่างตามประเภทของเอกสาร ดังต่อไปนี้

๗.๒.๑ หนังสือ

ชื่อ-สกุลผู้แต่ง. \\ (ปีพิมพ์). *ชื่อหนังสือ.* \\ครั้งที่พิมพ์. \\เมืองที่พิมพ์: \สำนักพิมพ์.

Author, A. A., and Author, B. B. \\ (Date of publication). \\ Title of book. \\ (Edition). City, State or Country of publication: Publisher.

ตัวอย่าง

แมนเกล, อัลแบร์โต. (2546). *โลกในมือนักอ่าน.* (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: พิฆเณศ พริ้นติ้ง เซ็นเตอร์.

สุมาลี วีระวงศ์. (2552). *วิถีชีวิตไทยในลิลิตพระลอ.* (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: สถาพรบุ๊คส์.

Tidd, J., Bessant, J. & Pavitt, K. (2001). *Managing innovation.* (2nd ed). Chichester: John Wiley and Sons.

๗.๒.๒ บทความวารสาร

ชื่อ-สกุลผู้เขียน. \\ (ปี). \\ ชื่อบทความ. \\ *ชื่อวารสาร*. \\ *ปีที่*(ฉบับที่), \\ หน้าที่ปรากฏบทความ.

Author, A. A., and Author, B. B. \\ (Date of publication). \\ Title of article. \\ Journal title. *Volume*(Number), Page.

ตัวอย่าง

ผ่อง เซ่งกิ่ง. (2528). *ศิลปกรรมอันเนื่องกับไตรภูมิ. ปาจารยสาร. 12*(2), 113-122.

Shani, A., Sena, J. and Olin, T. (2003). Knowledge management and new product development: A study of two companies. *European Journal of Innovation Management. 6*(3), 137-149.

๗.๒.๓ วิทยานิพนธ์

ชื่อผู้เขียนวิทยานิพนธ์. \\ (ปีการศึกษา). \\ *ชื่อวิทยานิพนธ์.* \\ ระดับปริญญา \ สาขาวิชาหรือภาควิชา \ คณะ \ มหาวิทยาลัย.
Author, A. A. \\ (Date of publication). \\ Title thesis. (Unpublished doctoral dissertation or master's thesis). Name of Institution, Location.

ตัวอย่าง

ปณิธิ อมาตยกุล. (2547). *การย้ายถิ่นของชาวไทใหญ่เข้ามาในจังหวัดเชียงใหม่.* วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภูมิภาคศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

วันดี สนติวุฒิเมธี. (2545). *กระบวนการสร้างอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของชาวไทใหญ่ชายแดนไทย-พม่า กรณีศึกษา หมู่บ้านเปียงหลวง อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่.* วิทยานิพนธ์ปริญญาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยามหาบัณฑิต สาขาวิชามานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

๗.๒.๔ สื่ออิเล็กทรอนิกส์ต่างๆ

๗.๒.๔.๑ หนังสือออนไลน์ (online / e-Book)

ชื่อผู้แต่ง.\\ (ปีที่พิมพ์).\\ ชื่อเรื่อง.\\ (พิมพ์ครั้งที่).\\สถานที่พิมพ์:\สำนักพิมพ์.\\ สืบค้นจาก \\<u>แหล่งข้อมูลหรือ URL</u>
Author, A. A., and Author, B. B. \\ (Date of publication). \\ Title of book. \\ (Edition). City, State or Country of publication: Publisher. Retrieved from <u>URL</u>

ตัวอย่าง

สรรัชต์ ห่อไพศาล. (2552). *นวัตกรรมและการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีเพื่อการศึกษาในสหัสวรรษใหม่ : กรณีการจัดการเรียนการสอนผ่านเว็บ (Web-Based Instruction: WBI)***.** กรุงเทพฯ: ยินดี. สืบค้นจาก http://ftp.spu.ac.th.

Humm, M. (1997). *Feminism and film*. [Kindle DX version]. Retrieved from http://www.netlibrary.com.

๗.๒.๔.๒ บทความจากวารสารออนไลน์ (online / e-journal)

ชื่อ-สกุลผู้เขียน. \\ (ปี). \\ ชื่อบทความ. \\ *ชื่อวารสาร*. \\ *ปีที่*(ฉบับที่), \\ หน้าที่ปรากฏบทความ. สืบค้นจาก \\ แหล่งข้อมูลหรือ URL
Author, A. A., and Author, B. B. \\ (Date of publication). \\ Title of article. \\ *Title of Journal* volume(number), pages. \\ Retrieved from....source or URL....

ตัวอย่าง

Kenneth, I. A. (2000). A Buddhist response to the nature of human rights. *Journal of Buddhist Ethics***.** *8*(3), 13-15. Retrieved from http://www.cac.psu.edu.

Webb, S.L. (1998). Dealing with sexual harassment. *Small Business Reports. 17*(5), 11-14. Retrieved from BRS, File: ABI/INFORM Item: 00591201.

๗.๒.๔.๓ สารสนเทศอิเล็กทรอนิกส์ ประเภท Press Release รายงานประจำปี ไฟล์ประเภท PowerPoint Blog post Online Video Audio Podcast เป็นต้น

ชื่อผู้เขียน.\\(ปี เดือน วันที่).\\ชื่อเนื้อหา.\\ [รูปแบบสารสนเทศอิเล็กทรอนิกส์]. \\สืบค้นจาก \\แหล่งข้อมูลหรือ URL
Author, A. A., and Author, B. B. \\ (Year Month Date). \\ Title. \\ [Format]. Retrieved from....source or URL....

ตัวอย่าง

ธนาคารแห่งประเทศไทย. (2550). *แรงงานต่างด้าวในภาคเหนือ***.** [บล๊อก]. สืบค้นจาก http://www.Bot.or.th.

Beckenbach, F. and Daskalakis, M. (2009). *Invention and innovation as creative problem solving activities: A contribution to evolutionary microeconomics.* [Press release]. Retrieved from http:www.wiwi.uni-augsburg.com

๗.๒.๔.๔ การอ้างอิงบทสัมภาษณ์

ผู้ให้สัมภาษณ์.\\ตำแหน่งผู้ให้สัมภาษณ์.\\สังกัดของผู้ให้สัมภาษณ์.\\วันเดือนปี ที่ให้สัมภาษณ์.
Name of interviewee – last name. Initials(s), (Date Month Year of interviewing).

ตัวอย่าง

ยุพิน เข็มมุกด์. ศาสตราจารย์. ผู้อำนวยการสำนักศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่. สัมภาษณ์วันที่ 19 มกราคม 2562.

Yupin Khemmuk. Director of the Institute of Art and Culture. Personal Interview on 19 January 2019.

๖. การส่งบทความ

๑. ผู้ส่งบทความจะต้องจัดพิมพ์บทความด้วยโปรแกรม Microsoft Word ตามแบบฟอร์มที่วารสาร “ข่วงผญา” กำหนด จำนวน ๑ ชุด พร้อมแนบใบสมัครขอส่งบทความ เพื่อจะลงตีพิมพ์ในวารสาร “ข่วงผญา” จำนวน ๑ ชุด

๒. ผู้ส่งบทความจะต้องลงทะเบียนสมัครเป็นสมาชิกวารสาร “ข่วงผญา” เพื่อส่งบทความลงตีพิมพ์ในระบบ Thaijo โดยเข้าไปที่วารสาร “ข่วงผญา” และทำตามขั้นตอนที่ระบุ ตลอดจนจัดส่งเอกสารในข้อที่ ๑ ผ่านทางระบบ Thaijo

๓. การจัดส่งบทความให้ส่งผ่านระบบวารสารออนไลน์ (Thaijo) หากมีข้อสงสัยในการสมัครหรือจัดส่งบทความ ติดต่อสอบถามได้ที่ คุณปนัดดา โตคำนุช โทรศัพท์ (๐๕๓) ๘๘๕๘๙๑